د افغانستان اسلامي جمهوریت

لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځی

د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه

Overview of the current situation of local governance in Afghanistan

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی : محب الله (رسولي)

لارښود استاد : پوهنیار نیازمحمد (همدرد)

کال ۱۳۹۹لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

دا چې د پوهنتون څلور کلنه (لېسانس) دوره د یوې لیکنې او څېړنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه د (**د افغانسـتان د سـیمه ییزې حکومتولی اوسـني وضـعیت ته کتنه)** تر عنوان لاندې بشپړه کړې، ترڅو په دې برخه کې نورو ته د پوهې د ترلاسه کېدو د کومک باعث شي.

په لومړي قدم کې له خپل قدرمن ،عزتمن او خواږه لارښـود اسـتاد **پوهنیار نیاز محمد (همدرد)** څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي ځواک سربېره یې سپېڅلې مینه راسره شریکه کړه او ماته یې د خپل اولاد حیثیت راکړ. ګران اسـتاد ته په راتلونکې کې د الله (ج) له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښـیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیســـی پوهنځی له ټولو قدرمنو اســـتادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړې کېدوونکې هلې ځلې کړې دي.

په دریم قدم کې لـه ګرانو او نـازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننـه کوم چې تل یې د زده کړو پـه برخـه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړې دي.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

دغه لیکنه چې ما په خپل ځلور کلن تحصیلي مزل کې د (**د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه)** تر عنوان لاندې ترتیب کړې، په ډېر احترام سره ډالۍ کوم:

په لومړي قدم کې مې خپل درانه پلارجان او خدای بخښــــلې خوږې مورجانې ته چې اوس زما په څنګ کې نشـته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني اسـتادان مې دي، او همیشـه یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګېزه یې راکړې او پخپلو ټناکو او خولو تویولو له امله یې د درد سربېره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدې ورونو هر یو **(ښـاغلی مدیر صـیب محمد یاقوت رسـولي، او استاد پوهنیار حضـرت شـاه رسـولي)** او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکي او معنوي ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم ، ډالۍ کوم.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ

هره تحصيلي دوره د يوي رسالي ، ليکني او څيړني په تر سره کولو پای ته رسيږي. د لېسانس په دوره کې د رسالي ليکل د هر محصل له مکلفيتونو څخه دي. په همدې منظور **محب الله (رسولي)** هم د خپلې تحصيلي دورې پايليک، (د افغانستان د سيمه ييزې حکومتولی اوسني وضعيت ته کتنه) تر عنوان لاندې، د لوړو زده کړو وزارت د مقرراتو مطابق تاکلې، نوموړي په بشپړ زيار او هڅو سره دغه ليکنه بشپړه کړي ده.

زه نيازمحمد (همدرد) د لارښود استاد په حيث د نوموړي محصل کوښښونه او هڅې د مونوګراف او څيړنې په ترسره کولو کې کافي ګڼم او تائيدوم ، د کوم لپاره يې چې د معتبرو منابعو څخه استفاده کړې ده. مګر بايد يادونه وکړو چې نوموړي محصل د مونوګراف د ليکلو پر مهال يې له ماسره مشوره کړې او زما لارښوونې يې د مونوګراف په ليکلو کې رعايت کړي دي. زه يې هڅې ستايم ، د مونوګراف د بشپړيدو له امله ورته مبارکې وايم او د الله (ج) له دربار څخه په ژوند کې ورته د نورو برياوو غوښتونکی يم.

درنښت

پوهنيار نيازمحمد (همدرد)

د عامه ادارې او پاليسی پوهنځۍ د علمي کدر غړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز (Abstract)

لکه څرنګه چې پوېشیمه پېړۍ د غیر متمرکزې (سیمه ییزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کیږي، په دې عصـــر کې اصــــلاحات او ســـتراتیژۍ ټولې په غیر متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کیږي، غیر متمرکزه حکومتداري د شفافیت، حساب، کتاب، ځواب ویلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي. نن د انکشــاف یا پرمختګ په زده کړو کې ولســـواکي (Democracy) او غیر متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هیوادونو د پرمختـګ اســـاس جوړوي. نن ورځ د پرمختـګ فعـالیتونـه د بیروکراســـۍ د کمولو او د ادارو د غیرې متمرکز کولو ســـره نښــتي ښــکاري، ترڅو وکولای شـــي د نړیوالتوب او ازاد بازار اړتیاوو ته سم ځواب ووایي، نو په همدې اساس سیمه ییزه حکومتولۍ او د هغو مدیریت نه تنها په ولســواکو هیوادونو کې ورځ تربلې رشــد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلي او مخ پر وړاندې حرکت کوي، سیمه ییزه حکومتولي ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کیږي، چې د مرکزي یا ملي حکومت څخه ښــکته خواته ترســره کیږي. دا اصـــطلاح کیدای شــــي، یو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امریکا کې هر فیدریشن یا ایالت ته د سیمیزې حکومتولۍ واحد ویل کیږي، همدارنګه د ولایت او د ښار حکومتولي ته هم د سیمه ییزې حکومتولۍ کلیمه استعمالیږي.

په عمومي توګه، موږ ولای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکمیت، اړوند مسایلو د بررسي، لکه د بهرني سیاست د پلي کولو د پاره استعمالیږي، خو سیمه ییزه حکومتولي له مرکزي حکومت یا ملي حکومت څخه په راښــکته کچه د حکومتولۍ مســایلو ســه ســرو کار لري. لکه څرنګه چې د افغانســتان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ویشل شوی، نو په همدې اساس داساسـي قانون ۸ څپرکی د اداري تر عنوان لاندې لیکلو سره ۱۳۶ ماده یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي، نو په همدې اســاس د جوړښــت له پلوه د افغانســتان د اســاســي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ییزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی. د اساسي قانون په اساس سیمه ییزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثریت مهمې پریکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخې پر مخ ځي. ددې لیکنې څخه زما هدف د افغاننستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه او د مرکزي حکومت سره د دوی اړیکي راسپړل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

عنوانونه **صفحه**

سريزه .... و

د څېړنې کليات

پېژندنه (Introduction) ۱
څېړنيزه ستونزه: (Research Problem) ۲
د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle) ۳
څېړنيزه پوښتنه (Research Question) ۵
د څېړنې اهداف (Research goals) ۵
د څېړنې اهميت او ضرورت: ۵
تېرو ليکنو ته کتنه(Literature Review) ٦
د څېړنې ميتودولوژي(Research Methodology) ۷

لومړی څپرکی
سيمه ييزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سيمه ييزو حکومتونو تاريخچه ۸
دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتداري ۹
لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سيمه ييزو حکومتونو تحولات ۱۰
لومړي جز ـ د امير عبد الرحمن خان د واکمنۍ پرمهال دسيمه ييزو حکومتومو وضعيت ۱۰
دوهم جز ـ د امير امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۰
دريم جز- د امير امان الله خان تر واکمنۍ وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۲
څلورم جز- د ظاهرشاه د واکمنۍ پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۳
پنځم جز ـ د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۳
شپږم جز ـ د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۳
دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سيمه ييز حکومت ۱٤
دريم مطلب ـ د سيمه ييزې حکومتولی اوسنی وضعيت ۱۵
څلورم مطلب ـ جوړښت ۱۷
الف ـ ولايتي اداره ۱۹
ب ـ واليان ۱۹
ج ـ په ولايت کې د سکټوري وزارتونو واحدونه ۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ ولايتي پرمختيايي کمېټه ۲۳
ه ـ د ولايت اداري مجلس ۲٤
درېيم مبحث ـ ولايتي شورا ۲۵
څلورم مبحث ـ ولايتي محکمې ۲۷
پينځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره ۲۷
لمړی مطلب ـ ولسوال ۲۸
دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا ۳۰
درېيم مطلب ـ په ولسوالۍ کې د وزارتونو دريمه درجه واحدونه ۳۰
څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله ۳۱
شپږم مبحث ـ د کلي اداره ۳۱
لومړی جز ـ د کلي شورا ۳۲
دوهم جز ـ د کلي پرمختيايي شورا ۳۲
دريم جز ـ د کليو په کچه غير رسمي ادارې ۳۵
الف ـ ملک، ارباب، قريه دار ۳۵
ب ـ خان ۳۵
ج ـ سپين ږيري، گذر ملک ۳۵
د ـ ميراو (ميراب) ۳۵
ه ـ علماء، ملايان ۳۵
و- اربکيان ۳٦
اووم مبحث ـ ښاروالي ۳٦
لومړی مطلب – د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مينځه وړل ۳٦
دوهم مطلب - د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معيارونه ۳۷
درېيم مطلب - د ښاروالیو د رامنځته کولو، يوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه ۳۷
څلورم مطلب - د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرايط ۳۷
پينځم مطلب - د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرايط ۳۸
اتم مبحث ـ د ښاروالیو ډلبندي ۳۸
لمړی مطلب - د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره فکتورونه ۳۸
دوهم مطلب - دنوم ايښودلو لپاره معيارونه ۳۸
درېيم مطلب - د ښاروالۍ دندې ۳۸
څلورم مطلب - د خدمتونو وړاندې کول ۳۹
پينځم مطلب - اداري او پرمختايي دندې ٤۰
شپږم مطلب - د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او ميکانيزم ٤۰
اووم مطلب - د پاليسۍ موخې ٤۱
اتم مطلب - د ښاروالۍ خدمتونه ٤۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د بناروالیو اقتصادي تشبثات ٤٣
لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسی موخې ٤٣
نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورگانونو خپلواکه اداره ٤٣
لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارگانونو د خپلواکه اداري اهداف ٤٣
دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورگانونو د خپلواکه اداري موخې ٤٤
دریم مطلب ـ د سیمه ییزو ارگانونو د خپلواکې اداري تشکیلات ٤٤
څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات ٤٤
پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان ٤٥
شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه ٤٥
اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي ٤٥
اتم مطلب ـ د سیمه ییزو ادارو د پالیسی بنسټونه ٤٦
لسم مبحث ـ د افغانستان دسیمه ایزو ادارو تگلاره (پالیسی) موخې ٤٦
لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول ٤٧
یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی سمون ٤٧
لومړی مطلب ـ شوی پرمختک ٤٨
دوهم مطلب ـ ننگوني ٤٨
لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننگوني ٤٨
دوهم جز ـ قرینوي او سپستمي ننگوني ٤٩
دریم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننگوني ٥٠
دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورگانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې ٥٣
دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې ٥٣
څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه ٥٤
پینځلسم مبحث ـ د ستراتېژیک ژورلید او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول ٥٦
شپاړسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی د مهمو برخوالو په گوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول ٥٦
اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پیاوړي کول، د ولایتي شوراگانو د څار د حق ملاتړ ٥٧
اتلسم مبحث ـ د ولسوالی او کلي استازیتوب ٥٧
نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت ٥٨
لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم ٥٨

دویم څپرکی
د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولی کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې ٦١
لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ٦٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې ٦٣
درېیم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي ٦٤
څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولایتي پلان او بودیجه جوړول ٦٦
پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي ٦٧
دوهم بحث ـ د غیرمرکزي ولایتي بودیجو غوراوی : د بودیجې عمودي او افقي ډولونه ٦٩
الف : عمودي غیرمرکزیتوب ٦٩
ب : افقي غیرمرکزیت ٦٩
لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سیمه ییزې بودیجې او پلان جوړولو بهیر ٧٠
دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه ٧١
درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر ٧١
څلورم مطلب ـ د بودیجې ترتیب او ولایتونه ٧٢
پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه ٧٣
شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب ٧٣
اووم مطلب ـ د ارزونې او پلټنې بهیر ٧٤
درېیم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستم ٧٤
لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ٧٥
دوهم مطلب ـ د ولایتي بودیجې او پلان جوړولو په برخه کې نیمګړتیاوې او سپارښتنې ٧٦
لومړی جز ـ له اندازې زیات د چارو مرکزیت ٧٦
دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې ٧٧
درېیم جز ـ اجماع او مخالفتونه ٧٨
څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی ٨٠
پایـله ٨٢
وراندیزونه ٨٤
اخځلیکونه (Reference) ٨٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

نحمده و نصلی علی رسوله الکریم اما بعد فاعوذ با الله من الشیطن الرجیم، بسم الله الرحمن الرحیم (و اذ قال ربک للملائکه انی جاعل فی الارض خلیفه)[1]

ژباړه: او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل پروردګار ستا پرېښتو ته چې بېشکه زه ګرځوونکی یم په ځمکه کې د یوه خلیفه.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي؛ خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسټ هیڅاته هم اجازه نشته چې په وګړنیز شکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سیستم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي. د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کېږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ایزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي؛ سیمه ییزه حکومتولۍ د ټولنیزو رشتو ترمنځ پاتې شونې موضوع ده چې خپل سیر د حقوق اوسیاسي علومو، عامه ادارې، اقتصاد او نورو څخه بشپړه کړي، څکه سیمه ایزه حکومتولۍ د حقوقو په وسیله حقوقي شخصیت او قانوني واکونه برسي کوي، سیاسي علوم یې اړیکې دسیاسي حاکمه هیأت سره تربحث لاندې نیسي. د عامه ادارې څخه د عمومي چارو د اداره کولو په خاطر روشونه او فنون زده کوي او د اقتصاد علم په سیمه ایزه سطحه په دې لټه کې ده، چې د سیمه ییزو خلکو د غوښتنو او لږو امکاناتو ترمنځ تعادل رامنځته کړي.

د افغانستان د حکومتدارۍ سیستم له پیله د مرکزي سیستم په اصولو ولاړ شوی دی، خو د وخت په تېرېدو سره یې د سیمه ییزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقویې او نویو جوړښتونو د رامنځته تګ لپاره زمینې برابرې شوې، همداراز په تاریخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ لرونکی هېواد ګڼل کېږي.

همداراز ما ددغه لیکنې په اړه معلومات په دوو فصلونو کې راټول کړي، چې په لومړی فصل کې د سیمه ییزې حکومتولۍ تاریخچه ، د هغه پېژندنه، او همدارنګه د افغانستان سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنې وضعیت ته کتنه شوې او آخر فصل د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې مالي چارې ته ځانګړی شوی.

[1] القرانکریم، سورت البقره: (۳۰) آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې کليات

پېژندنه (Introduction)

له تاريخي لحاظه لومړنی نهاد او موسيسه، چې منځ ته راغلې ده هغه کورنۍ ده، کورنۍ تر ډېره حده د خپلو داخلي چارو په ادراه کولو کې ازادې او مســتقلې وې او کولای يې شــول چې په هر ډول وغواړي خپلې چارې منظمې او د هغوی لپاره قواعد وضع کړي، په تدريجي ډول کورنۍ غټې شوې او يوه طايفه او قوم يې تشکيل کړ، د طايفې او قوم د چارو د اداره کولو لپاره د قوم مشرانو او سپين ږيرو په پريکړې نيولې، د طايفو يو ځايوالي څخه غټې ټولنې رامنځته شــوې، چې د يو مشـــر لخوا به اداره کېدلې، د دغې ټولنې د چارو د اداره کولو لپاره، چې تر پخوانيو ټولنو غټه ټولنه وه، ډېرو اشـــخاصـــو مداخله کوله او د دې لپاره چې د غټو رئيسانو (مشرانو) ټاکنه د نه رضـايت او جنجال باعث نشي، ځينې وخت ســـپين ږيرو د هغوی په ټاکلو کې نظر ورکاوه او د خلکو ټول جنجالونه يې د دغې ټولنې په داخل کې حلول، مشــرانو به د خپل عرف او عاداتو مطابق د ضــرورت وړ مقررات وضــع کول او دهغوی د اجرا څخه به يې څارنه کوله او د نظرونو د اختلاف په صـــورت کې به يې قضـــاوت او فيصـــله کوله، ورسـته داسـې حاکمان پيدا شـول، چې په دې وتوانېدل، تر څو سـيمه ييز کوچنې حکومتونه او ازادی له منځه يوســـې او يا يې محدودې کړي. او يو مرکزي حکومت رامنځته او ټولې پرېکړې يې په خپل ځان پورې منحصــــرې کړې، د يو قوي مرکزي حکومت رامنځته کېدل د هغو خلکو په منځ کې، چې د ګډو تاريخي ادابو او رسومو درلودنکي وو. د ملي وحدت لپاره يو تاريخي ضـرورت وو او ډېرې ګټې يې له ځان سره درلودې، خو هغه وخت حکومتونه د سيمه ييزې ادارې د له منځه تلو باعث شول، پېړۍ وړاندې دا چې ســياســـي ســـازمانونه او د ټولنو حکومتونه د تکامل دغه حد ته ورســـېږي حکومتونو د کوچنيو واحدونو په ســطح اعتبار او وجود درلود، دغه کوچني ســيمه ييز حکومتونه په ختيځ او خصـــوصـــاً په منځمي ختيځ کې د اوږدو تاريخي ســـوابقو لرونکي دي، د دغه کوچنيو ســـيمه ييزو حکومتونو تدريجي بدلون د دې باعث شــــو، چې د لومړي ځل لپاره په دغه منطقه کې غټې امپراطورۍ رامنځته کړې، په اروپا کې هم ترملي حکومتونو د ســـيمه ييزو حکومتونو ســـابقه ډېره پخوانۍ او قديمي ده په يونان کې مخکې له دې، چې ملي حکومت تامين شــې، کوچنيو ســيمو د ښــار په نامه وجود درلودې، چې د خپلې ازادۍ د ســـاتلو په خاطر يې يو د بل ســـره جنګونه کول او پېړۍ يې وکولای شـــول، چې ملي وحدت د رامنځته کېدو مانع شي.[1]

ځينې هغه هيوادونه چې اوس د پرمختګ په حال کې دي، لکه کانګو، افغانستان، او لبنان، چې تر اوسـه هم سيمه ييز حکومت په خلکو کوي، چې په دوی کې تر اوسه پورې ملي حکومت په واقعي ډول خپل اقتدار نه دئ ترلاسـه کړئ، زموږ په هيواد کې تر مشـروطه نظام مخکې او حتی کلونه وروسـته له هغه يو مرکزي حکومت، چې وکولای شي خپل نفوذ په ټوله هيواد کې خپور کړي وجود نه لرې قبايلو او ټولو سـيمه ييزو قدرتونو بې له دې، چې د مرکزي حکومت سياسـت او غوښـتنو ته توجه وکړي په هر ډول، چې به يې خوښــه وه خپلې داخلي چارې اداره کولې. والي، چې د بادشــاه له خوا به د اشــرافو او

۱ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۸۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهزادگانو له منځ څخه د ولایت لپاره ټاکل کېده یو مستقل ولایت یې په لاس کې اخیست او په خپله به یې د اخلافاتو په حل او فصل کې کړنې ترسره کولې. [1]

څېړنیزه ستونزه: (Research Problem)

د افغانستان مرکزي او سیمه ییزې حکومتولۍ لکه څرنګه چې ضرورت او اړتیا ده تر اوسه پورې په هغه کچه یو روښانه لرلید نلري او که ویې لري خلک او کارمندان یې ترې ناخبره دي، د دوی ترمنځ تر اوسه پورې په اکثریت مواردو کې اړیکې ګونګې پاتې دي. له سیمه ییزې حکومتولۍ څخه موخه ولایت او ولسوالۍ دي. دغه اداري لا هم لکه څنګه چې باید فعاله وي، هغسې نه دي فعاله، د نفوس د تراکم او یا ابهام، جغرافیایي پولو او حدودو د ابهام، د خپلواک بودجوي واحد د نشتوالي، د مرکز د نه پاملرنې او ګڼو نورو لاملونو له مخې سیمه ییز مسوولین نشي کولی خپلې ورسپارل شوې دندې چې ښه حکومتولي او خلکو ته د اسانتیاو او خدمتونو برابرول دي په ښه توګه ترسره کړي. د سیمه ییزې حکومتولۍ عمده ستونزه د خپلواک بودجوي واحد نشتوالی دی. دوی ته څکه خپلواک بودجوي واحد په پام کې نه دی نیول شوی چې د هر ولایت هره سکتوري برخه پلازمېنه کابل کې په یو وزارت پورې تړلې ده. د دې تاوان دادی چې ځینې وزارتونه له لویه سره او ځینې بیا د ولایتونو په کچه ستونزې لري، یانې په ولایت کې د دوی استازی او مسوول دومره ظرفیت او توانایي نه لري چې خپله کلنۍ برنامه د یاد ولایت اړوندو ستونزو او لومړیتوبونو ته په پام سره پلان جوړ او تطبیق کړي. همدارنګه په بېلابېلو سکتوري ریاستونو او برخو کې د منابعو د کنټرول او څارنې برخه هم کمرنګه او کمزورې ده. په دې برخه کې بله عمده ستونزه داده چې ځینې ولایتونه یا اړوند سکتوري ریاستونه پر خپل وخت بودیجه نشي ترلاسه کولای، حتی د کال په دویمه یا دریمه ربعه کې ناوخته ورته بودیجه ورکول کېږي. له همدې امله په اکثره ولایتونو کې د بودیجې معقول مصرف او موثریت کم دی او هغه خدمات او اسانتیاوې چې باید خلکو ته برابرې شي، پر وخت نه برابرېږي.

په ولایتونو کې د بېلابېلو سکتوري ادارو نه همغږي او نه همکاري د سیمه ییزې حکومتولۍ یوه بله ستونزه ده، چې له امله یې وخت، منابع او فرصتونه ضایع کېږي. د بېلګې په توګه پوهنې یا کلیو پراختیا ریاست د ښوونځیو او انکشافي چارو لپاره کافي بودجه لري او پر وخت هم انتقال شوې، خو یاد ریاستونه د بودجې د مصرف او انکشافي چارو د ترسره کولو لپاره په سیمه کې د امنیتي سکتور همکارۍ ته اړتیا لري، تر څو د سروې، ډیزاین او انکشافي چارو د پیلولو او تطبیق لپاره امن او خوندي چاپېریال ورته برابر شي، خو د یاد سکتور د نه همکارۍ له امله د سکتوري ریاستونو منابع، وخت او فرصتونه ضایع کېږي او خلک له خدماتو محروم پاتې کېږي. په سیمه ییزه حکومتولۍ او ځینو ولایتونو کې د فساد او انحصار د شتون شکایتونه هم موجود دي. یانې ځینې سکتوري اداري او ریاستونه د خلکو په شخصي کاروبار او سوداګرۍ بدلې شوې دي. یوازې او یوازې د څو مشخصو افرادو او اشخاصو په خدمت کې دي. یا باید یوازې د هغوی چارې پرمخ بوځي او یا هغوی ته د میاشتې معلوم باج ورکړي کنه له دې ذ مه وارۍ به یې ګوزاره سخته وي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د لومړۍ درجه مسوولینو یانې والي او امنیه قوماندان او همدارنګه د اړوندو وزارتونو د مسوولینو مسوولیت دی چې خپلې اړوندې

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۸۶-۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري او رياستونه د دغه وړ فساد او انحصار له حالته وباسي او په خدمتګارو ادارو يې بدلې کړي. په دې برخه کې د ولس او خلکو رول هم ډېر مهم دی. دوی دې اوله درجه مسوولينو ته د فاسدو او انحصاري او بې کفايته ادارو په اړه خپل مستند شکايتونه وکړي. حتی په دې اړه دې سوله ييز لاريونونه وکړي، ځکه د خلکو غږ او اقدام په دې برخه کې مهم دی تر څو يو مثبت ولسي فشار وارد شي او د همدغه فشار له امله ټول مسوولين متوجه شي او اقدام وکړي. تر هغو چې د سيمه ييزې حکومتولۍ په کچه دا او دېته ورته نورې ستونزې او بې عدالتۍ له منځه لاړې نشي او خلکو ته پر وخت او مهمې اسانتياوې او خدمات وړاندې نشي، نو تر هغو به د حکومت او ولس تر منځ شته واټن د کمېدو پرځای برعکس ورځ تر بلې زيات شي.

د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle)

لکه څرنګه چې يويشيمه پېړۍ د غير متمرکزې (سيمه ييزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کيږي، په دې عصر کې اصلاحات او ستراتيژۍ ټولې په غير متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کيږي، غير متمرکزه حکومتداري د شفافيت، حساب، کتاب، ځواب ويلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي.

نن د انکشاف يا پرمختګ په زده کړو کې ولسواکي (Democracy) او غير متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هيوادونو د پرمختګ اساس جوړوي. نن ورځ د پرمختګ فعاليتونه د بيروکراسۍ د کمولو او د ادارو د غيرې متمرکز کولو سره نښتي ښکاري، ترڅو وکولای شي د نړيوالتوب او ازاد بازار اړتياوو ته سم ځواب ووايي، نو په همدې اساس سيمه ييزه حکومتولۍ او د هغو مديريت نه تنها په ولسواکو هيوادونو کې ورځ تربلې رشد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلې او مخ پر وړاندې حرکت کوي، دا چټک پرمختګ نه تنها، چې تر غربي نړۍ پورې محدود نه شو، بلکه ريښې يې شرقي نړۍ ته هم ورسيدې. سيمه ييزه حکومتولې ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کيږي، چې د مرکزي يا ملي حکومت څخه ښکته خواته ترسره کيږي. دا اصطلاح کيدای شي، يو څه ګډوونکي وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امريکا کې هر فيدريشن يا ايالت ته د سيميزې حکومتولۍ واحد ويل کيږي، همدارنګه د يا ولايت او د ښار حکومتولي ته هم د سيمه ييزې حکومتولۍ کليمه استعماليږي. په عمومي توګه، موږ ويلای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکميت، اړوند مسايلو د بررسي، لکه د بهرني سياست د پلي کولو د پاره استعماليږي، خو سيمه ييزه حکومتولي له مرکزي حکومت يا ملي حکومت څخه په راښکته کچه د حکومتولۍ مسايلو سره سرو کار لري. خو بيا هم په اوسنۍ نړۍ کې، لکه د اروپا په اتحاديه کې دا بحث نور هم مغالطې ته ځي، چيرې چې بهرنۍ سياست د سيمې په کچه ترسره کيږي نه د هيواد په کچه. اداري جوړښت او د حکومتدارۍ واکونه د سيمې په کچه د مختلفو هيوادونو په وړاندې مختلف دی، د مرکزي حکومت څخه ښکته حکومتي پوړ عموماً د اداري جوړښتونو يا اداري واحدونو او د سياسي واک لرونکی وي. سياسي سيمه عبارت له هغه سيمې څخه ده، چې د انتخابي حکومت لرونکې وي. او اداري ساحه يا سيمه عبارت له هغې سيمې څخه ده، چې د يو خدمت (يا عامه خدماتو) د عرضې او کنترول د پاره ايجاد شوې وي. موږ په عمومي توګه دا خبره نه شو تثبيتولای، ځکه د مثال په ډول په هالند کې سياسي سيمه نيغ په نيغه د ملي حکومت څخه را ښکته پوړ د حکومتولۍ نه دئ، بلکې د ولايت او ښار ترمنځ واقع سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت دئ. يوه لاره د سيمه ييز حکومت د مطالعې يا رامنځته کېدو لپاره هغه د سيمو ايجاد يا د سيمه ييزې حکومتولۍ د رامنځته کېدو پروسه ده. د سيمې پالل (Regionalism) سيمې په کچه جغرافيو رامنځته کول دي، چې عموماً د مرکزي حکومت په خلاف ترسره کيږي، خو سيميز کول (Regionalization) بيا د حکومت په واسطه ترسره کيږي، ترڅو د سيمې په کچه محلي حکومتولۍ او محلي ادارات رامنځته کړي. د سيمې پالل يا ريجنليزم يو ايډيالوژيک يا سياسي حرکت يا خوځښت دئ، چې د سيمې په کچه، چې د ځانګړي جغرافيې سره سمون خوري د ځانګړي سياسي جوړښت يا پيژندګلوۍ پر بنسټ د سيميز حکومت رامنځته کولو پروسې ته ويل کيږي، لکه د نشنلزم په څېر ريجنليزم هم د اروپا په ګڼو سيمو کې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې وده وکړه. ګڼو خلکو د ګډو ځانګړنو يا ټولنيزې پيژندګلوۍ (Collective Identities) له مخې د سياسي ګډو جوړښتونو رامنځته کولو ته مخه وکړه. د هغو کوښښونو په المان او ايټاليا کې، د مثال په ډول د نويو دولتونو د رامنځته کېدو سبب شو، کوم چې د سيمو په کچه رامنځته شول. په دې برخه کې داسې کوښښونه هم ترسره شوي، چې د سيمې په کچه نوی سياسي جوړښتونه يا دولتونه د امپراطوريو له خېټو راجوړ کړي. سيمه جوړونه (Regionalization) بيا ډېر له پاسه د ښکته خوا سياست ته ويل کيږي. يا داچې دا تر ډيره بريده د ادراي جوړښت د رامنځته کېدو په مانا وي نسبت سياسي تشکيل يا اداري جوړښت رامنځته کولو ته په ښکاره، مرکزي حکومت کوښښ کوي، چې د اداري چارو د سمونو او سمبالښت دپاره د سيمې په کچه اداري واحدونه رامنځته کړي. سيمه جوړونه کيدای شي داسې رامنځته شي، چې مرکزي حکومت ټول واکونه له ځان سره خوندي وساتي اويا دا چې مرکزي حکومت ځينې ځانګړې اداري واکونه په خپلواکه توګه سيميز حکومت ته محول کړي. په داسې جوړښت کې عموماً مالي مسايل يا واکونه تل د مرکز او سيمې ترمنځ د کشمکش د را پيدا کېدو سبب ګرځي. مالي اړيکې عموماً د حکومت د اداري واحدونو ترمنځ جنجالي مسايل ګڼل کيږي. مرکز عموماً د خپلو اقتصادي پلانونو په لرلو سره غواړي په مالي مسايلو کنترول ولري د کومو پاليسي، چې عموماً د سيمې د حکومتونو په کړنو او جوړښت اغېزه ښندي، د مثال په ډول، د پيسو په پرسوب به مرکزي حکومت په ډېرو سختيو کنترول لرلای شوای، په هغه صورت کې که چيرې سيمه ييز حکومتونه د پرسوب يا د پيسو د نرخ په ټاکلو کې ښکيل وای. همدارنګه سيمه ييزې اداري يو ډول مالي خپلواکۍ ته اړتيا لري ددې دپاره که چيرې هغوی د يو هيواد د اداري کارونو د مخ بيولو او تنظيم د پاره په دندو ګمارل کيږي او يا هم د مرکز د پاليسيو د عملي کېدا غوښتنه ترې کيږي.[1]

لکه څرنګه چې د افغانستان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ويشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون (۸) اتم څپرکی د اداري تر عنوان لاندې ليکلو سره ۱۳۶ ماده يو مرکزي حکومت پيش بيني کوي، نو په همدې اساس د جوړښت له پلوه د افغانستان د اساسي قانون (۸)اتم څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سيمه ييزه يا ټيټه کچه د ولايتونو، ولسواليو، کليوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ايجاد وړاندويونه کوی. د اساسي قانون په اساس سيمه ييزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثريت مهمې پريکړې د مرکزي حکومت لخوا کيږي، چې په بنسټيزه توګه د مراتبو د لړۍ د

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۸۶،۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمودي اړیکو د مخنیوي له مخې پر مخ ځي. په دې لیکنه کې زه د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی مدیریت او جوړښت ته کتنه کوم.

څېړنیزه پوښتنه (Research Question)

آیا د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت څرنګه ارزولای شو؟

د څېړنې اهداف (Research goals)

- څو په دې برخه کې ښه پوهه ترلاسه شي چې په اوسني وخت کې د افغانستان په سیمه ییزه کچه او په تیره بیا د حکومت تر نفوذ لاندی سیمو کې، حکومتداري څنګه کار کوي.
- د سیمه ییزې حکومتولی په تګلارې کې له اوسني سمون سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د پلي کوونکو د کارونو، ونډو، بهیرونو، چوپړونو،مسوولیتونو او صلاحیتونو په اړه پوره وضاحت کول؛

د څېړنې اهمیت او ضرورت:

د سیمه ییزې حکومتولی د سېستم کاري ډګر ډیر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د اداري د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه ترسره کیږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخنیوي له مخې پر مخ ځي.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي، خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسټ هیچاته هم اجازه نشته چې په وګړنیز شکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سیستم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي.

د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کیږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ییزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي.

افغانستان چې ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالی او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه پکې باید شامل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو ليکنو ته کتنه (Literature Review)

ددې څېړني موضوع (په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولی اوسني وضعيت ته کتنه) ده، دا ډول څېړنی په افغانستان کې د سيمه ييزې حکو متولی تر عنوان لاندې او دېته ورته موضوع ګانو په اړه ډيرې زياتې ليکنې او څېړنې ندي شوي تر اوسه پورې يې واکونه او مسوليتونه سم نه دي روښانه شوي، په اکثريت مواردو کې ګونګ پاتې دي خو بيا هم ځينې نړيوالو د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولی کې ځينې ليکنې او څېړنې د افغان حکومت ســره په ګډه همکاري پدې برخه کې کړې دي ، چې ځينې يې په لاندې ډول دي.

د افغانستان د څېړنی او ارزونی اداره (AREU) ،او د جرمني د اقتصادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې،آريا نجات، کرېستوف ګوستوني، بصير فدا، او يان کولر،۱۳۹۵ کال کې په (په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولي) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، چې هدف او نتيجه يې د شورا (د سـيمه ييزه پرمختيايي شـورا کاري فعاليت ، د شـورا بنسـکيلتيا ، ټاکنې او د ملي پيوسـتون پروګرام تاديات) د راټلونکې او د ولسـوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ په اړه د برداشـتونو، ترمنځ اړيکې پيدا کول وو. کوم معلومات چې دوی په دې برخه کې وړاندې کړي، غواړم چې دې برخه کې نور معلومات هم ور اضـافه کړم، لکه : په اوس وخت کې د سيمه ييزو شوراګانو رول، د ولسوالۍ او کلي د اړيکو ارزونه؛ هغه څه دي چې زه غواړم ورته کتنه وکړم.

هيمش نيکســن،۱۳۸۷ل، ددې عنوان لاندې (په افغانســتان کې د ســيمه ييزحکومت جوړونه)، ژباړه، امان الله اتل، د ۱۳۸۸ل، څېړنه ترســره کړې چې نتيجه او موخه ددغه څېړني د ۲۰۰۲ م کال راپدې خوا په افغانستان کې په بيلابيلو سيمه ييزو کچو کې د حکومت جوړوني د نوښتونو د يوی لړۍ په هکله د شواهدو او ليدنو کتنو تشريح او انځورول و و. د لته زما هدف د (۲۰۰۲م) کال را پدې خوا هغه بدلونونه جې د سيمه ييزې حکومتولۍ په جوړښت کې رامنځته شوي ددې څېړنې په اساس غواړم ورته کتنه وکړم. چې آيا تراوسه په سيمه ييزه حکومتولی کې هغه د ۲۰۰۲ م کال ستونزې حل شوي؟

د افغانسـتان د څېړنی او ارزونی اداره(AREU) ،او د جرمني د اقتصـادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې، نعمت الله بېژن او فرحت اميل، ۱۳۹۵ل، (په افغانسـتان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، د دې څېړنې اصـلي هدف او نتيجه دا وه چې په افغانســتان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول څومره موثر او ګټور دي. زه غواړم معلوم کړم چې د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې د پلان او بوديجې په هغه اوســنی مېکانيزم چې ورڅخه اســتفاده کيږي څنګه دئ؟ ، او هم په اوس وخت کې د پلان او بوديجې د غير مرکزي کولو موثريت څومره ګټور دی؟ غواړم ورته کتنه وکړم.

همدارنګه د افغانستان د څېړنی او ارزوني ادارې په معلوماتي پاڼه کې د (سارا ليستر او هيمش نيکســن،۲۰۰۶م)، څېړنه (ژباړونکی: احمدالله امرخيل) چې عنوان يې (په افغانســتان کې د ولاياتو د حکومت جوړښتونه له ګډوډيا څخه د سمون په لور) تر سره شـوي ده داهميت وړ ده. غواړم معلوم کړم چې د ۲۰۰۶ م کال څخه تر اوسه دې ګډوډيو ته کومې د حل لارې وړاندې شوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د په ایران کې د سیمه ییزې حکومتولۍ په باره کې د دکتر ابراهیم رومینا، څېړنه چې په (۱۳۹۵ل) کال کې ترسره کړې، د څېړنې موضوع، (تاثیر تخصص گرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شورای اسلامی شهر ایران)، چې نتیجه یې په تهران کې په سیمه ییزه حکومتولۍ کې د ولایتي شورا لپاره د مسلکي اشخاصو د نشتون ، د دوی د تجربې نشتون او په سیاسي سلیقه د دوی انتخاب له وجې د دولت کارونو ته ځنډ جوړ کړی. دلته زه غواړم معلوم کړم چې آیا دغه ستونزې د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې هم شته او کنه؟

د څېړنې میتودولوژي (Research Methodology)

په دغه څېړنه کې ما د دوهم لاس معلوماتو (secondary data) څخه ګټه اخیستې ده، دغه دوهم لاس معلومات مې په سیستماتیکه توګه ، په افغانستان کې اړوند اداراتو څخه چې پدې برخه کې معیاري لیکنې کړې، همدارنګه د معیاري کتابونو، مقالو، څېړنو، قوانینو، ژورنالونو او انټرنېټ څخه ترلاسه کړي.

هڅه مې کړې چې هغه معلوماتو ته ترجع ورکړم چې د قوي اعتبار څخه برخمن وي، تر څو په راتلونکي کې مو مونوګراف د اعتبار او استفادې وړ واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
سیمه ییزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه

په علمي لحاظ د سیمه ییزو حکومتونو رامنځته کېدل د دوه عمده فلسفي جریانونو د برخوردونو نتیجه ده چې دغه جریان عبارت دی له (چارې خپله اداره کول او مطلوب مدیریت)؛ نو چارې خپله تنظیمول یا اداره کول هم عملي اړتیا ده او هم فلسفي،ځکه چې چارې خپله اداره کول د انسان په فطرت کې نغښتي دي او ټول ورته ترجیع ورکوي؛ نو په دې اساس چارې په خپله اداره کول هغه انسانان پرمخ بیايي، چې په ګروپي فعالیتونو کې ګډون لري چې په خپل نوبت سره د خود مختارۍ او آزادۍ ښکارندويي کوي. په خپله د اداره کولو انګېزه ځکه رامنځته شــوې چې وګړي خپل ځانونه د پرېکړو په نیولو کې شریک ګڼي؛ نو همدغه آمر د محلي ادارې سره د خلکو لیوالتیا زیاته کړې؛ څو د چارو په تنظیم او اداره کولو کې برخه واخلي. دا چې په خپله اداره کول (تنظیمول) هم حکومت اوهم خلکو لپاره مطلوبې پایلې لري؛ نو همدغه ځانګړنه بشـري ټولنه اړکړه، چې د سـیمه ییزو حکومتونو په تشـکیل کې په خپله اداره کولو روش اختیار کړئ؛ نو تاریخي شواهد ښايي چې دسیمه ییزو حکومتونو شکلونه د ډېر پخوا راهیسي موجود وو. د سیمه ییزو حکومتونو د تاریخي ریښــې زیاتې بېلګې شته. لکه، د انګلستان انګلوساکسون دنهمې (۹ز) پېړۍ په اوایلو کې د کلانتر (قبیله ای) سیمه ییز حکومت درلود، چې د نظم او ارامتیا (نظم او امنیت) خاصې چارې یې ترسره کولې. همدارنګه په نهمې (۹ز) پېړۍ کې د انګلستان په محلي مناطقو کې واکمنانو د پاچا له لوري د وضع شوي دستور په اجرا اقدام کاوه، چې کرار کرار یې قدرت زیات شو تردې چې د محکمې د اجرائیه رئیس تر سطحې پورې یې ارتقاء پیدا کړه. انګلستان چې کله په (۱۰۶۶ز) کال د نورمن لخوا فتح شو؛ نو په سیمو کې د پاچا د استازي په توګه د نظامي، پولیسي او نظمیه امورو کې د پاچا استازی وټاکل شو؛ خو د نورمن قدرت ِغوښتنه او د خلکو نه رضایت د دې باعث شو چې پاچا ترې کرار کرار لاس واخلي؛ نو له دې وروسته پولیس او نظمیه چارو ته استازي د سیمې خلکو ټاکل، د امریکا په متحده ایالاتو کې د (۱۹۵۰ز) لســیزې په اخرنیو کلونو کې همدا اتفاق رامنځ ته شـــو، ایالتي پولیسو د محلي پولیسو په عنوان په ښاري حوزو (ښـاري پولیسـي واحدونو) کې هم خپل نقش له لاسه ورکړ او پولیسي چارې محلي واحدونو ته په واک کې ورکړل شوې. د فیوډالي سیستم د زرګونو کلونو حاکمیت وروسته په یادو هېوادونو کې سلطنتي او دیموکراتیک سیستمونو سره محلي ادارې سیستم لوړو پړاوونو ته رسیدلی. تاریخي پېښــې ښايي چې په یو دوره کې سیمه ییزو حکومتونو فعالیتونه پیل کړل او فعال حضـــوریې درلود؛ خو بیا یې په یوه اوږد مهاله دوره کې خپل اهمیت دلاســـه ورکړ؛ البته په دوو وروستیو پېړیو کې یاد سازمانونه بیا جوړ شوي او تر دې دمه خپل حیات ته دوام ورکوي. په فرانسه کې سـیمه ییز حکومتونه د انګلسـتان نورمن حکومت څخه پخوا د فرانکیشـن په سـلطنت کې شـتون درلود او دسلسله مراتبو په اساس د روم جمهوري پورې تړاو درلود.[1]

پس ویلای شــو چې، سـیمه ییز حکومت د دوه عمده فلسـفي جریانونو په پایله کې رامنځته کېږي چې دغه دوه جریانات د مدیریت کوني او په کار اچوني څخه عبارت دي، د مدیریت کوني په اســـاس په

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد : مومند خېرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۲ -۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محلي کچه د مشر ټاکنه رامنځ ته شوه او د کاراچوني د فلسفي په اساس هغه فاصله چې په محلي کچه د ټولني او دولت ترمنځ وجود درلوده له منځه ولاړه، یعني په محلي سطحه ستونزې درک شوې.[1]

دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتداري

د معاصر افغانستان بنسټ د احمد شاه بابا لخوا په (۱۷۴۷) ز کال کېښودل شو، چې په دې توګه یې د حکومتداري اساساتو بنسټونه رامنځته کړل. د افغانستان د حکومتداری جوړښت له پیله د مرکزي سیستم په اصولو ولاړ رامنځته شوي دی، خو د وخت په تېرېدو یې د سیمه ییزې حکومتداری د بنسټونو د تقویي او نویو جوړښتونو د رامنځ ته تګ د پاره زمیني برابرې شوې. افغانستان په نولسمه او همدارنګه شلمه پېړۍ کې د بهرنیو یرغلونو تر تاثیر لاندې (چې په خپل وار د انګریز د استعمار او بیا د پخواني شوروي د استعمار تر یرغل لاندې راغی) د حکومتداری د بنسټونو په جوړښت او ترتیب کې نوې اساسات رامنځته کړل. د افغانستان په سیاسي تاریخ کې تر ډېره بریده د حکومتداری اختیاراتو او واکونو له مرکز (امیر او پاچا) سره خوندي پاتې شول، د حکومتداری سنتي یا دودیزې بڼې د وخت په تېرېدو پرمختګ وکړ. د افغانستان د کورني سیاست پای د ثور د کودتا او بیا د پخواني شوروي له یرغل سره سم رامنځته شو. د شوروي یرغل له ماتې سره سم افغانستان د انارشۍ خواته ټیل وهل شو، سیمه ییزه حکومتداري او مرکزي حکومتداري خپله ترټولو بده بڼه خپله کړه، چې بلاخره د طالبانو په ایجاد او راتګ تمامه شوه. د حکومتداری معاصره بڼه د طالبانو له ماتې سره سم د (۲۰۰۱) م کال څخه را په دیخوا پیل شوه. افغانستان د لومړي ځل لپاره یو جامع او نسبتاً ښه اساسي قانون په کال (۲۰۰۴) کې خپل کړ، نوی اساسي قانون هم د حکومتداری ښه مرکزي (Centralized) تعریف کړه. د سیمه ییزې حکومتداری د بنسټونو جوړول او رغول په افغانستان کې ډیر وخت او ظرفیتونو ته اړتیا لري، د افغانستان په تاریخ کې په لومړي ځل په (۲۰۰۵) م کال کې ولایتي شوراګاني جوړې شوې. د ولسواکۍ د دورې له پیل سره په افغانستان کې سیمه ییزې حکومتداری ته په لومړي ځل ځانګړې پاملرنه وشوه. په (۲۰۰۷) م کال کې د سیمه ییزې حکومتداری چارې او واکونه له کورنیو چارو وزارت څخه د سیمه ییزې حکومتداری خپلواک ریاست ته منتقل یا محول شول. د سیمه ییزې حکومتداری د خپلواک ریاست په جوړښت سره د سیمه ییزې حکومتداری د اساساتو د رغولو او رامنځته کولو کار تخصصي شو، نوموړې اداره په مستقیمه توګه ولسمشر ته د خپلو کارونو او کړنو په اړه راپور ورکوي. د سیمه ییزې حکومتداری په برخه کې په لومړي ځل په کال (۲۰۱۰) کې د سیمه ییزې حکومتداری د پالیسی له مخې د سیمه ییزې حکومتداری قوانین رامنځته شول،چې د ولایاتو د چارو قانون، د ولسوالیو په کچه قانون، د کلیو په کچه قانون او همدارنګه د ښاروالیو قوانین رامنځته شول.[2]

د سیمه ییزې حکومتداری په پیاوړتیا او تقویه کې د کلیو د پراختیا د وزارت کردار هم ډیر ارزښتمن دی. د کلیو د پراختیا وزارت د ملي همبستګۍ یا (NSP_ National Solidarity Program) له لارې د کلیو او بانډو په کچه د مشارکت، د پروژو مدیریت، شفافیت او بلاخره د ولس د پیاوړتیا او خوندیتوب د ظرفیتونو ایجاد او جوړښت ته پام کړئ دی. همدارنګه د کلیو د پراختیا وزارت د

---

[1] همدرد ، نیازمحمد . (۱۳۹۶ل) . محلي اداره، جلال آباد، یار خپرندویه ټولنه، دوهم چاپ، ص(۴۲ـ ۴۳)

۲ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۰ ـ۱۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کليو په کچه انکشافي جرګې يا شوراګانې جوړې کړې، چې د سيمه ييزې حکومتدارۍ په ډېره ټيټه کچه د حکومتدارۍ کارونه په مخ بيايي.

لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سيمه ييزو حکومتونو تحولات

په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتونه ډېرې تاريخي مخينې لري؛ خو درسمي نهادونو تاسيس چې د سيمې د اوسيدونکود پاره په اجرائيوي امورو کې د ګډون زمينه برابروي دنورو نويو سياسي او حکومتي اداراتو په څېرد جريانونو پورې مشروط شوي دي؛ نو په افغانستان کې د سيمه ييزو حکومتونو تاريخچه څو مختلفو دورو کې د برسۍ وړ ده.

لومړي جز ـ د امير عبد الرحمن خان د واکمنۍ پرمهال دسيمه ييزو حکومتومو وضعيت

د امير عبدالرحمن خان د واکمنۍ پرمهال افغانستان په داسې هېواد بدل شو چې د ساده او بسيط مرکزي حکومت لخوا اداره کېده. کابل د هېواد د پايتخت او دسياسي قدرت او اداري مرکزيت په ډول په رسميت وپېژندل شو. امير په خپلو اداري تشکيلاتو کې وزارتونه او کابينه نلرله. امير افغانستان په جغرافيوي واحدونو ويشلی و چې د حکومت داستازو (واليانو) لخوا اداره کيده. البته په سيمه ييزه سطحه اداري واحدونو ته د صلاحيتونو سپارل د مرکزيت له منځه وړلو دليل نه ؤ، بلکې دهغه کار موخه په موضوعاتو کې د سيمه ييزو حاکمانو د دخالت لپاره زمينه سازي او اسانتيا برابرول و.[۱]

دوهم جز ـ د امير امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

کله چې اميرامان الله خان واکمن شو دده ترمشرۍ لاندې د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وشو. سره له دې چې په دې وخت کې افغانستان يو متمرکز هېواد ګڼل کيده؛ مګر دهغه سيمه ييزې ادارې له خپلواکۍ څخه برخمنې وې. (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې د (۶۳) مادې د لومړي بند په اساس ولايتي ادارو د درېو اصولو له مخې فعاليت درلود:

۱ـ د مرکزي قدرت ټينګښت

۲ـ د دندو وېشنه

۳ـ د څرګندو مسؤليتونو ټاکل

سيمه ييزې ادارې د مرکزي حکومت لخوا کنترولېدې چې دا کار د فرانسې د نظام له کړنو سره مشابه دی. څرنګه چې مخکې هم وويل شول مرکزي حکومت له وزيرانو، لومړي وزير او شاه څخه جوړ شوی يو له مهمو وزارتونو څخه د کورنيو چارو وزارت ؤ چې سيمه ييزې اداري واحدونه (مديريتونه) او مقامات د دې وزارت له فرعي برخو څخه ګڼل کيده. دافغانستان سيمه ييزادارې په ولايتي اداراتو او اعلی حکومتونو وېشل شوې وې. اعلی حکومتونه د واليانو او ولايتونه د نايب الحکمو لخوا اداره کيدل. دنن په څېر د کابل نايب د والي په نامه يادېده. د (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې (۳۹)

[۱] ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد: مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۴ ـ۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې پر اساس هر ولایت يو مشورتي مجلس درلود چې نوموړی مجلس به د ولایت د حساسو او مهمو مسائلو لکه دمالي، امنيتي او نورو موضوعاتو په تړاو فعاليت کاوه.[1]

هغه مهمي اداري چې د ولايتي ادارو تر څنګ رامنځته شوي عبارت دي له:

۱ـــ مستوفيت (د دارایی اداره): د دې ادارې مشر ته مستوفي ويل کيده چې د شاه لخوا دې مقام ته ټاکل کيدل، د ولايت مالي څانګې په يو ولابت کې د هماغه ولايت د مستوفيت تر نظر لاندې کار کاوه، خو کله به چې د اړوندو ادارو کارمندان د نافذه مالي نظامنامې او لارښوونو مطابق عمل ونه کړ، مستوفي شخصاً د هغه په اړه څېړنې کولی شوې چې بيا به يې هغه والي ته وړاندې کولې، همدارنګه د والي په غياب کې مستوفي د ولايت د سرپرستۍ وړتيا درلوده.

۲ـ د پوهنې اداره.

۳ـ د کرنې اداره.

۴ـ د بهرنيو چارو اداره.

۵ـ د خزانه دارۍ اداره.

په دې دوره کې (لوی حکومت، حکومت، علاقه دارۍ او کلي) مهمې چارې ترسره کولې، چې په لاندې ډول روښانه کيږي:

۱ـ لوی حکومت: ولايتونه د فرعي واحدونو په توګه په لويو حکومتونو وېشل شوي وو چې دغه هر واحد لوی حکومت به د لوی حاکم له خوا اداره کېده، د ګڼو مديريتونو لکه مالي مديريت، بهرني مديريت او نورو ترڅنګ دغه هر فرعي واحد او لوی حکومت يو مشورتي مجلس هم درلود. دغه مشورتي مجلس د ولايت د مشورتي مجلس په څير صلاحيتونه لرل چې د لوی حکومت تر چارو پورې محدود وو.

۲ـــ حکومت: لوی حکومتونه خپله په داسې حکومتونو وېشل کيدل چې هر حکومت به د يو حاکم لخوا اداره کېده. د دندو او صـــلاحيتونو حدود به ورته د والي لخوا ټاکل کيدل. واليان به دهغه وخت د کورنيو چارو وزارت د مامورينو له خوا نومانـد او بيا بـه د کورنيو چارو د وزير لـه خوا د والي پـه توګه ټاکل کيدل.

۳ــ علاقه داري: د سيمه ييزو حکومتونو څانګې او برخې علاقه دارۍ جوړوي چې د علاقه دار لخوا به اداره کيده.

۴ـــ کلي: علاقه دارۍ بيا په کليو وېشل شوې وه چې د هر کلي چارې به د همغه کلي د ملک لخوا اداره کيده.

[1] ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۵ ـ۳۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جزـ د امير امان الله خان تر واکمنۍ وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

د امير حبيب الله خان کلکاني د حکومت له سقوط څخه وروسته نادرشاه قدرت ورسيد. نادرشاه په (۱۹۳۱ز) کال کې نوی اساسي قانون تصويب کړ او سيمه ييزې اداري يې له نهو (۹) ولايتونو او اعلی حکومتونو څخه جوړې شــوې وې. ولايتونه پـه (۱۲) لويو حکومتونو، لوی حکومت پر (۱۰۲) حکومتونو او حکومت پـه (۱۶۳) علاقه داريو وېشل شوې وو. په دې وخت کې د محلي ادارې جوړښت (۱۳۰۵ل) کال د اساسي نظامنامې له مخې د اداري جوړښت ته ډېر ورته و، سره له دې په دې دوره کې عمده فرق د ولايتي مشـورتي مجلس نقش و، چې هر مشـورتي مجلس له ټاکل شـويو او اسـتحقاقي غړو څخه جوړ و. ټاکل شوي غړي د پارلمان د غړو د استازو په توګه ګڼل کيدل او استحقاقي غړي د مرکزي ادارو د رئيسانو او وزيرانو د استازو په توګه نقش لاره او د لويو واليانو تر نظر لاندې يې دنده تر سره کوله. د يادونې وړ ده چې ولايتي مشـورتي مجلس يوازې اداري وړتيا نلرله؛ بلکې قضــايي وړتيا يې هم لرله چې په لاندې ډول يې ځينې اقدامات ترسره کول:[1]

۱ـ قضايي صلاحيتونه

۱) که چيرې يو کس د ذيصـلاح محکمې له خوا مجرم ونه پيژندل شي،موضوع بايد مشورتي مجلس ته راجع او هلته تر غور او برسـۍ لاندې ونيول شـي، وروسـته تر دې اړونده محکمه کولی شـي چې خپل تصميم د تورن د برائت په بنا صادر او يا هغه په جزا محکوموي.

۲) د اداري کارمندانو او پرسونل څارنه.

۳) د حقوقو د نقض قضـيو ته کتنه، چې په هغه نقض کوونکی له سـلو (۱۰۰) افغانيو څخه په زياتې نقدي جزاء محکوم شوي وي. يا کومه قضيه کې د استيناف غوښتنې صلاحيت موجود نه وي، يا په اصول نامه کې د جزاء د تطبيق لپاره قانوني دليل وړاندې شوی نه وي.

۲ـ تقنني صلاحيتونه

د هغه مورد په اړه د نظر څرګندولو حق لرل چې د قانون په واسطه پيش بيني شوي نه وي.

۳ـ اداري صلاحيتونه

۱) د ولايتي نويو کارکوونکو د استخدام په اړه د نظر د څر ګندولو حق.

۲) د ولايتي بوديجې په اړه د نظر د څرګندولو حق.

۳) د احتکار[2] او د هغه د مخنيوي په اړه د خبرو کولو حق.

٤) هغه ټول موضوعات چې د اصولنامو او قوانينو له مخې د مجلس د صلاحيت په چوکاټ کې قرار لري.

---

۱ ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۲_۳۶

۲ **احتکار**: د قيمتونو د لوړتيا په موخه د خوراکی توکو پټول دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم جز- د ظاهرشاه د واکمنۍ پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

د نادر شاه له ترور څخه وروسته ظاهرشاه په (۱۹۳۳ز) کال د نومبر د میاشتې په (۸) نېټه هغه مهال چې خپله د ظاهرشـــاه عمر نولس (۱۹) کاله و، د افغانســـتان د پادشـــاه په توګه د واکمنۍ پر تخت کېناست. په (۱۹۶۴ز) کال کې نوی اساسـي قانون تصـویب شـو. د افغانسـتان یو واحد او سـاده هېواد و، اداري نظام یې د تمرکز ګرایۍ د اصــل پربنیاد ولاړ و، د مملکت اداره په بې شــمېره واحدونو ووېشــل شوه، چې هر واحد دیو وزیر لخوا اداره کېده، د اساسي قانون د (۱۰۸) مادې له مخې سیمه ییزې ادارې په ولایتونو ووېشـل شـوې. د (۱۰۹) مادې له مخې هر ولایت د یو ولایتي حکومت او یوې ولایتي شـورا لرونکی و، ولایتي شـوراګانې د عمومي، ازادو، خپلواکو او سریع ټاکنو له لارې جوړېدې او سیمه ییزو ادارو ته یې د مشـورو دنده په غاړه وه، څو د مرکزي دولت د پرمختیایي موخو د تحقق په پروسـه کې د اړوند ولایت په خوا کې برخه ولري. سـربېره پردې د ښـاري چارو د تنظیم او ترسـره کیدو په خاطر ښاروالۍ رامنځته شوې.

پنځم جز ـ د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسیمه ییزو حکومتونو وضعیت

محمد داود خان چې په خپل وخت کې د اداري اصـلاحاتو یو پلوی ګڼل کېده. د هغه د ولسمشرۍ دوره له (۱۹۷۳ز) کال څخه د هغه تر وژلو یعنې تر (۱۹۷۸ز) کال پورې وه، چې د افغانســـتان د خلق دیموکراتیک ګوند په کودتا منتج شوه، په (۱۹۷۶ز) کال کې نوی اساسـي قانون چې په افغانستان کې یې نوی جمهوري نظام اعلان کړ او په (۱۹۷۶ز) کال د اسـاسـي قانون د (۲۶) مادې پر اسـاس دافغانسـتان اداري نظام د تمرکز ګرایۍ په اصل راجوړ شو. حکومت تر ټولو لوړ ارګان و، د اساسي قانون د (۸۸) مادې له مخې محلي حکومت د مرکزي حکومت او ولسمشـر تر امر لاندې یې دندې ترسـره کولې، جوړ و.

شپږم جز ـ د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

د افغانســـتان د خلق دیموکراتیک ګوند په (۱۹۷۸ز) کال کې قدرت ته ورسـید، همدارنګه په دې دوران کې افغانســـتان د اداري متمرکز نظام او دســـیمه ییزو ادارو په توګه د ولایتونو لرونکی و. اداري جوړښـت کې کوم د پام وړ بدلون رانغی،سـره له دې چې دغه دوره تاریخ لیکونکو ته د زیاتې علاقې او توجه وړ ده؛ د کمونستامو له زوال څخه وروسته د افغانستان د حکومت واکې په داسې حال کې مجاهدینو په لاس کې واخیسـتې چې تر هغه وخته په هېواد کې کومې اغېزمنې محلي اداري شـتون نه درلود. کابو ټول ولایتونه او ښـارونه په مختلفو واحدونو وېشـل شـوي وو، چې د مخالفو او شـورشـي ډلو لخوا اداره کېده، حتی تر دې چې کابل هم د هېواد د پلازمېنې په توګه په څو برخو وېشـل شـوی و او د مجاهدینو د مختلفو ګروپونو لـه خوا ادراه کېده، نو پر همدې بنا ســـتونزه ده، چې پـه دې دوره کې د محلي اداري د شـــتون او پرمختیا په اړه خبرې وکړو. همدارنګه کله چې طالبانو په (۱۹۹۶ز) کال کابل تر خپلې ولکې لاندې راوست چې په هغه وخت کې کوم منظم سیستم د سیمه ییزو حکومتونو لپاره شتون نه درلود. البته د سیمه ییز حکومت په اوسنی وضعیت په اړه به په راتلونکو برخو کې بحث وشي.[1]

---

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سیمه ییز حکومت

د سیمه ییزې حکومتولی د سېستم کاري ډګرډېر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د ادارې د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه تر سره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخې پر مخ ځي. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی سېستم پر څلورو مهمو بنسټونه ولاړ دی. په دوی کې د وزارتونو ولایتي او د ولسوالیو څانګې، ښاروالۍ، والیان او ولسوالان، او ولایتي شوراګانې شاملې دي، او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د والیانو، ټاکل شویو شوراګانو او ښاروالیو په چارو کې له کابله مرسته غواړي. د حکومت چلونې مهمه تګلاره د ۲۰۱۰م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ تګلاره ده، چې اوسمهال د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې لخوا تر بیا کتنې لاندې ده. په دې وروستیو کې چې د ولایتي بودیجې جوړونې کومه تګلاره تایید شوې، موخه یې د ولایتي بودیجې جوړونې د پرمختګ او څرنګوالي ټاکل دي. درې مهم قوانین چې عبارت دي له (د سیمه ییزې ادارې قانون، د ښاروالیو قانون، او د ولایتي شوراګانو قانون) له تېرو څو کلونو راهیسې د قانون جوړونې په بهیر کې پاتې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون، چې مخینه یې ۲۰۰۷ کال ته رسي، د هېواد فکري او سیاسي بحث ته د سیمه ییزې حکومتولی د مفهوم په ور پېژندنې کې بریالی شوی دی. همداراز دې اړتیا ته یې هم پام را اړولی، چې د عامه چوپړونو د رسېدنې لپاره باید په کرار کرار یو څه واکونه سیمه ییزې کچې ته ولېږدول شي .په دې موده کې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د متخصصو ملکي مامورینو ځواک رامنځته شوی دی. خو ځایي او بنسټي ننګونې پر ځای پاتې دي. په سېستمي ننګونو کې اداري فساد، د واسطو شبکې، ناامنۍ او پر تخنیکي سمون د سیاست لاسبري شامل دي. همداراز د مرکزي حکومت او ولایتونو په دندو کې د څرګند پېژند نشتون او د اغېزناکې سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه د ټولیزې هوکړې یا غوښتنې نشتوالی د دې ستونزو په ډله کې راځي. بنسټي ننګونې د عامه، خصوصي او مدني ټولنې د اړوندانو د مسولیتونو تر منځ په ناڅرګند توپیر، د سیمه ییزې حکومتولۍ د اصلي برخو په اړه د وضاحت نشتوالي، د وزارتونو لخوا په اړوندو څانګو کې سیمه ییزې کچې ته د واک د نه لېږد له امله د والیانو او ولسوالانو کمزورې مشرې او د ښاروالانو، ولسوالیو، کلیو او ښاروالۍ د شوراګانو د ټاکنو په اړه د اساسي قانون د احکامو په عملي کولو کې پرله پسې ځنډ پورې تړاو لري. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پرمختګ د هغو ژمنو د پلي کولو په اړه د دولتي بنسټونو له ارادې او وړتیا سره تړاو لري، چې په مهمو حکومتي سندونو کې یې یادونه شوې ده. همداراز، د ولسمشر د ستراتیژیک لید او د عملي چارو له یوه بل سره د اړخ لګولو باوري کول، له څرګندو تعریف شویو دندو او مسولیتونو سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو اړوندانو په ګوته کول، د اغېزناک او مناسب سیمه ییز سمون د توان لرونکي بنسټ په توګه ښاروالیو ته لومړیتوب ورکول، او له ښکته ـ پورته خوا ته د حساب ورکونې د پیاوړي کولو په موخه د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ د پرله پسي متمرکز سمون لپاره مهمې برخې دي[1].

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم مطلب ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت

افغانستان ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالۍ او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښــار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه پکې باید شـامل وي. د اسـاسـي قانون له مخې، افغانسـتان متمرکز یا مرکزواکی حکومت لري. مرکزي حکومت ولایتونو، ولسوالیو او کلیو ته د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو له لارې لاسرسی مومي، چې د واک د لېږدولو په اړه د اساسي قانون د ۱۳۷مې مادې له مخې تر سره کېږي.[1]

د افغانسـتان اسلامي جمهوریت د اساسي قانون ۸ څپرکی د ادارې تر عنوان لاندې لیکلو اساسي قوانینو ته په تمایل ســره، ددولتي ادارو په اړه لږ معلومات وړاندې کوي. په اتم څپرکي کې نهادونه یوازې د اوو مادو په چوکاټ کې له مبهمو مسـولیتونو او محدودو واکونو سره طرح کېږي. لکه څرنګه چې د افغانسـتان اسـاسـي قانون یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي چې قدرت په محدوده توګه لېږدوي. نو پر دې اسـاس دا حیرانوونکې نده چې اسـاسـي قانون څواکمن سـیمه ییز او ولایتي بنسـتونه په ایجاد باندی تاکید نه کوي بلکه پرځای یې کمزوري بنسـتونه چې له لږې خپلواکۍ او واک څخه برخمن وي ایجادوي او د دې یادو شــویو اداري واحدونو د تنظیم او کنترول په موخه د ملي حکومت لپاره پراخ واکونه په نظر کې نیسي. په یوه معنا د افغانستان ولایتي او ولسوالیو ادارې په عادي توګه په کابل کې د شــته وزارتونو پراختیا او غځونه ده. لکه ۱۳۶ مه ماده: (د افغانســتان د اســلامي جمهوریت اداره د مرکزي او سـیمه ییزو اداري واحدونو پر اسـاس له قانون سـره سـم تنظیمېږي. مرکزي اداره پر ځینو اداري واحدونو وېشل کېږي، چې د هر یوې په سر کې یو وزیر وي. د محلي ادارې واحد ولایت دي. د ولایتونو او اړوندو ادارو شمېر، ساحه، برخې او تشـکیلات د نفوسو د شمېر، ټولنیز او اقتصادي حالت او جغرافیایي موقعیت پر اساس د قانون له لارې تنظمېږي.) د جوړښـت له پلوه د افغانسـتان د اسـاسـي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ایزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی[2].

۱۳۶ ماده له مرکزي ادارې څخه یادونه کوي چې باید په یو شمېر اداري واحدونو و وېشل شي او د هر اداري واحد په سـر کې یو وزیر وي. دا ماده همدارنګه زیاتوی چې سـیمه ییز اداري واحد، ولایت دی. ټول ولایتونه له هره پلوه د یو او بل سـره برابر نه دي. سـره له دې چې" شـمېر، سـاحه، د ولایتي او اړوندو ادارو وېش او تشکیلات او همدارنګه د دفترونو شمېر د نفوسو د شمېر، اقتصادي او ټولنیز حالت او جغرافیایي موقعیت له مخې د قانون په واسطه تنظیمېږي. "دا په دې معنا دي چې د ولایت ادارې یو له بل سـره توپیر لري (د ټولنې اقتصـادي او ټولنیزو شـرایطو او جغرافیایي موقعیت د لاملونو په نظر کې نیولو سره د شمېر، ساحې، وېش، واحدونو، د دفترونو د شمېر او د اړوندو ولایتي سازمانونو له مخې.) باید و ویل شي چې په اسـاسـي قانون کې هېڅ ډول داسـی صـراحت نشته چې پر اساس یې د دغو لاملونو څرنګوالی وسنجول شـي. لکه څرنګه چې لاندې ترې یادونه شـوې، دا کار مقننه قوي ته پرېښـودل شـوی چې دا جوړښت په بشپړه توګه د تقنیني حکمونو له لارې تنظیم کړي. [3]

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولي، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۵ ـ۶)

[2] د افغانستان اساسي قانون (۱۳۸۲ل)

[3] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو- کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ ـ۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳۷ماده: (حکومت د مرکزیت د اصـل په سـاتلو سـره د اقتصـادي، ټولنيزو او کلتوري چارو ګرندي کولو او ښـه والي او د ملي ژوند په پرمختګ کې د خلکو د لا زياتي ونډې اخيستو په موخه لازم واکونه د قانون له حکومونو سـره سـم محلي اداري ته سـپاري.) د دې مادې د لارښـونی اصـول او د مرکزي حکومت د واک د لېږد اجازه محلي ارګانونو ته ټاکي. دا ماده په ډېره څرګنده توګه بيانوی چې د محلي ادارو اسـتقرار د مرکزي حکومت څخه د خپلواکي په معنا ندی. بر خلاف د مرکزيت اصـول د اداري سيستم اساس او بنسټ جوړوی. دی ته مو پام وي چې يوازی هغه واکونه چې اړين ګڼل کيږي د مرکزي حکومت له خوا محلي اداراتو ته ورکول کيږي تر څو ټاکلی موخی لاس ته راشـي لکه: په ملي چارو کی د ګډون د روحيي د پياوړتيا لپاره هڅونه. سـربېره پر دې د ولايت او حتی ولسـواليو په کچه زياتی ګمارنې د مرکزي حکومت له لوري ترسـره کېږي. د ولايت او ولسـواليو په ادارو کې د ملکي خدمتونو ټول کارکوونکي د اړونده وزير او يا جمهور رئيس له لوري ټاکل کيږي. او تقريباً ټولې اداري او مالي پريکړې د ولايتونو او ولسواليو په کچه مرکزي حکومت کوي. د افغانستان د لارښود تر عنوان لاندې يو کتاب دا موضـوع داسـې بيانوی:" د ولسـواليو او ولايتي ادارو مسـوليتونه او واکونه د مرکزي حکومت له لارې ټاکل کيږي، په همدی ډول بيرته ترې اخستل کيږي. که څه هم ولايتونه او ولسوالۍ د سيمه ييزو اداري واحدونو په توګه د قانون پر اساس په رسميت پيژندل شوي دي، له هغو اړينو انعطاف پذيريو څخه پرته چې د پروګرامونو په پلي کولو کې د مرکز له خوا ټاکل کيږي، دوئ په پريکړه کولو کې خپلواک نه دي." ۱۳۷ماده د واک د لېږد په اړه په ځانګړو معيارونو ټينګار لري چې يو مرکزي حکومت ته د اساسي قانون ژمنتيا او له مرکزي حکومت څخه سيمه ييزو ادارو ته د قدرت د لېږد په اړه بې ميلي څرګندوی. دغه ژمنتيا د ملي حکومت په چوکاټ کې د ځواک په سـاتنه، د اسـاسـي قانون په حکمونو کې د اداري سـيسـتم په تنظيم او د قانون جوړونې د مرکزي رول په اړه چې په ۸ څپرکي کې يې يادونه شوې، په څرګند ډول سره ليدل کيږي ۱۳۶ماده وايي، د افغانستان د اسلامي جمهوريت اداره د محلي او مرکزي ادارو د واحدونو پر اساس د قانون له حکمونو سره سم تنظيميږي.[1]

محلي ادارو ته د واک ورکولو موخه خلکو ته له ښـــکته - پورته خوا ته د عامه چوپړونو د رسـونې د پريکړې کولو په بهير کې د ګډون لپاره د لارو چارو برابرول دي. نو، که څه هم په سـيمه ييزه کچه د عامه چوپړونو رسونه د سيمه ييزو اداري واحدونو له لارې تر سره کيږي، د دغو خدماتو په اړه مهمې پريکړې د مرکزي حکومت لخوا کيږي. په نورو ټکو، د سـيمه ييزې حکومتولی سـېسـتم د داسې يوه ماشين په توګه کار کوي، چې په متن يې د عامه چوپړونو د رسونې په اړه د مرکزي حکومت پريکړې پلي کيږي. د مرکزي حکومت او سـيمه ييزو واحدونو تر منځ د مراتبو اړيکي د يوې داسـې مخبيلګې له مخې ځانګړې کيږي، چې په بنسـټيزه توګه عمودي بڼه لري. د عامه خدمتونو د رسـونې د پرله پسـې کمزورې بڼې له کبله حکومتي چارواکي، تګلاره جوړوونکي، شـنونکي، څېړونکي د مدني ټولنو ډلې او پر ټولو سربېره د افغانستان خلک اړ شوي چې پر دغه بهير نيوکې وکړي، چې له مخې يې په سيمه ييزې حکومتولی کې د سمون لپاره بحث پيل شوی دی. د سيمه ييزې حکومتولی د سمون مفهوم پر دې را څرخي چې د سـيمه ييزې حکومتولۍ اوسـني سـېسـتم کې بدلون راشـي.دا بدلون به د ټول افغانسـتان په اړه د يوې کړنلارې په متن عملي کيږي، چې د ټول حکومت د پريکړې کولو په افقي بهير

[1] جنسين، اريک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو- کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ -۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د بدلون له لارې باید منعکس شي، چې وروستۍ موخه يې د عمودي او افقي بهيرونو د يوه ګټور ګډون رامنځته کول دي. د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په اړه بحث پر دوو مهمو پوښتنو تمرکز کوي. يوه يې دا چې د ټول افغانستان دغه ګډون به څنګه رامنځته کېږي او دويمه دا چې د سيمه ييزې حکومتولۍ سيستم د مراتبو د لړۍ د عمودي بهير، چې پلې کول باوري کوي، او افقي همکارۍ، چې د خدماتو په رسولو کې د ټول حکومت د ګډون کړنلارې ته پايښت ورکوي، تر منځ انډول څنګه رامنځته کولای شي. [1]

څلورم مطلب ـ جوړښت

افغانستان د ۸ اقتصادي حوزو، ۳۴ ولايتونه، ۳۸۷ ولسوالۍ، ۱۶۵ ښاروالۍ او ۴۵۵۳۸ کلي لري. دا چې د هيواد د حکومتولۍ سيستم متمرکز دی؛ د کورنيو چارو وزارت د پوليسو او ځايي بنسټونه په ګډون، ټولې کورنۍ چارې اداره کولې. په (۲۰۰۷) کال کې د سيمه ييزه ادارو ملکي برخه، د کورنيو وزارته را ببېله او په پايله کې د سيمه ييزه ارګانونو خپلواکه اداره رامنځته شوه. اوسمهال ټول واليان او ښاروالان خپل کارې ګزارشونه د سيمه ييزه ارګانونو خپلواکې ادارې له لارې جمهور رئيس ته وړاندې کوي. د سيمه ييزه ارګانونو خپلواکه اداره د سيمه ييزه ادارو د مديريت په موخه، واليان، ولسوالان او ښاروالان د مقررۍ لپاره جمهور رئيس ته وړانديز کوي. هره يوه له دغو ادارو څخه د هيوادوالو د يوې ارتباطي برخې په توګه فعاليت کوي.[2]

په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ سېستم له څلورو مهمو بنسټونو جوړ دی. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د مشر اجرايي واحد په توګه د واليانو، ټاکل شويو شوراګانو او ښاروالیو کارونه چلوي، چې په کابل کې مېشته ده او د مرکز او سيمه ييزو واحدونو تر منځ د يوه پول په توګه کار کوي. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو په څېر ټاکل شوي پارلمان ته حساب ورکوونکې نه ده، ځکه چې په ۲۰۰۷ کال کې د يوه شوي ولسمشريز فرمان پر بنسټ کار کوي.

لومړی، د وزارتونو ولايتي او د ولسواليو څانګې د سيمه ييزې حکومتولۍ تر ټولو مهمو جوړښتونو کې راځي. وزارتونه، چې بنسټيزه دنده يې د عامه چوپړونو رسونه ده، په مرکز کې پرېکړې کوي او د ولايتي او ولسواليو د څانګو له لارې او يا د ملي او نړيوالو نادولتي ټولنو له لارې يې سيمه ييزو کچو ته رسوي. د سيمه ييزو څانګو له لارې د چوپړونو د رسونې په موخه له وزارتونه تمه کېږي، چې ځينې ځانګړې مسوليتونه دغو څانګو ته وسپاري او د دغو کارونو د سر ته رسولو لپاره ورته اړينې مالي سرچينې برابرې کړي او لارښوونې ورته وکړي.

دويم، ښاروالۍ په ولايتي او د ولسواليو په کچه د سيمه ييزې حکومتولۍ د واحدونو له ډلې دويمه مهمه ټولګه ده. د دوی د عايداتو د راټولو وړتيا په بنسټيزه توګه په ښاري سيمو کې د ښاروالیو د چوپړونو له لارې پر مخ ځي. ښاروالۍ پر خپلو مالي سرچينو د کنټرول د کچې له پلوه په دويم لوړ ځای کې راځي، خو په خپله رامنځته کړو مالي سرچينو ته دا لاسرسی يو رنګې بڼه نه لري او د دغه لاسرسي کچه او څرنګوالی په هرې ښاروالۍ کې توپير لري.

---

[1] جنسين، اريک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۸-۱۴۲)

[2] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، ۱۳۹۷ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم، والیان او ولسوالان د سیمه ییزې حکومتولی د هغه پوړ استازیتوب کوي، چې له مرکز سره تر ټولو نژدې تړاو لري. دوی په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د ولسمشر د استازو په توګه دندې پر مخ وړي. والیان د ولسمشر لخوا ګومارل کېږي، خو د ولسوالانو ټاکنه د وړتیا-بنسټي ګومارنې د سېسټم له لارې کېږي، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او د اداري سمون او ملکي چوپړونو د کمېسون لخوا په ګډه پر مخ وړل کېږي. د والیانو او ولسوالانو دنده دا ده چې په اړوندو کچو د مشرتوب د کولو له لارې د مرکزي حکومت چوپړ وکړي.

ځلورم او وروستی، د اساسي قانون ۱۳۸ - ۱۴۰ مادې په ولایتي، ولسوالیو، کلیو او ښاروالیو په کچو د ټاکل شویو شوراګانو د جوړولو حکم کوي، خو د سیمه ییزې حکومتولی اوسنی سېسټم یوازې پر دې توانېدلی چې د ټاکنو له لارې د ولایتونو په کچه شوراګانې جوړې کړي. د کلیوالي شوراګانو د ټاکنو لپاره پلانونه تر اوسه نه ښکاري، خو ولسمشر غني په خپله تېره دوره کې اعلان کړی وو، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې به ترسره کوي اما ترسره نشوې ، دا چې منتخبې شوراګانې د ولسي رایو په مټ واک تر لاسه کوي، دنده یې د خلکو استازیتوب، د پرېکړې کولو په بهیر کې د هغوی د ګډون باوري کول او د ولایت د چارو څارنه ده، چې موخه یې په ولایتي او د ولسوالیو په چارو کې د ښه والي د راوستو لپاره حکومت ته مشورې ورکول دي[1].

افغانستان په تاریخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ د سیستم لرونکی هیواد ګڼل کیږي. چې د حکومتدارۍ ټولې اداري د ځانګړو کورنیو لخوا رهبري کېدې او په دې توګه مقننه، قضــــایه او اجرائیه قوه د مرکزي حکومت تر کنترول او اداري لاندې په مخ بیول کېده. په تاریخي لحاظ په افغانســـتان کې ســــیمه ییزه حکومتدارۍ د مرکزي حکومت تر ولکې او اداري لاندې وه او د ځانګړو میکانیزمونو یا منځګړو جوړښـتونو لخوا به مرکزي حکومت د سیمه ییزې حکومتدارۍ چارې په مخ بېولې. د وخت په تېرېدو سـره د سـیمه ییز حکومت جوړښـتونه له علاقه دارۍ، نایب الحکمه او زونونو څخه د ولایاتو او ولسوالیو په اداري واحدونو بدل شول. د معاصرې حکومتدارۍ بڼه په (۲۰۰۱) م کال کې د بدلونونو سره یوځای رامنځته شوه. موږ اوس په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتدارۍ لاندې اداري واحدونه لرو:

۱- ولایت

۲- ولایتي شورا

۳- ولسوالی او د ولسوالی شورا

۴- ښاروالي[2]

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه - ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۶ - ۷)

[2] ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۸۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ ولایتي اداره

افغانستان ټول ۳۴ ولایتونه لري، چې د هر ولایت سیمه ییزه اداري د مرکزي دولت استازیتوب کوي. د سیمه ییزه ادارو د قانون مطابق، هر ولایت د وګړیو(نفوس) د شمیر په تناسب او اقتصادي پراختیا پر بنسټ په لومړیو، دویمو او دریېمو درجو سره درجه بندي شوي دي. له دغې دلبندۍ څخه به د اساسي سرچینو د تخصیص لپاره استفاده وشي. په همدې حال، د سیمه ییزه ارګانونو اداره په پام کې لري، چې د نفوسو د انډول رامنځته کولو په موخه، د ولایتونو او ولسوالیو دپولو د بیا ځلي سنجولو لپاره یو بهیر پیل کړي، چې بو دجوي او د سرچینو د تخصیص اغیزې به له ځان سره ولري.

دسیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره به د درجه بندۍ پر دغه سیستم سربیره، په لاندې درېیو کټه ګوریو کې ځینې معیارونه طرحه کړي:

(۱) سیاسي شاخصونه : دبېلګې په ډول، دولایتي شورای ټاکنې ترسره شوی دي،

(۲) اقتصادي شاخصونه: د ملي ناخالص تولید کچه، د ودې نرخ، د سوداګریز وضعیت اقتصادي سروې ګانې.

(۳) ټولنیز شاخصونه: په ښوونځیو کې د ماشومانو سلنه، په ښوونځیو کې دکال د شمولیت منځنۍ کچه، روغتیایي شاخصونه او داسې نور. د معیارونو دغه د امتیاز ورکونې کارتونه به د هڅونې مالي مرستې د تخصیص لپاره د ارزونې دیوې برخې په توګه و کارول شي.

په ولایتي مدریت کې، د ولایتي حکومتولی له اړخه ، په پراخه کچه توپیر لیدل کیږي. له بل لوري، د ځینو ولایتونو والیانو د واکمنو حاکمانو او ځینې نور د بیلا بیلو بنسټونو ترمنځ د همغږي کوونکیو په توګه عمل کوي. د ولایتي شوراګانو قانون په پام کې ده، چې د والیانو او نورو اجرائیوي چارواکو د فعالیتونو قانونیت او مشروعیت لپاره د سیمه ییزه ادارو پرقانون بیا کتنه وشي او د ۲۰۱۹ کال تر پایه پلی شي. دغه قانون به د والیانو، ولسوالانو او ملکانو، کلیدي مسئولیتونه او دندې مشخصې کړي او د شوراګانو قانون ترڅنګ به دیو حمایوي یا ملاتړي سند په توګه تطبیق شي.[1]

ب ـ والیان

د والیانو دندې، مسوولیتونه او رسمي کاري لایحې د سیمه ییزې حکومتولی د پخواني قانون پر بنسټ ټاکل شوې، ولې بیا هم د والیانو د واکونو او مسوولیتونو خبره، د سیمه ییزې حکومتولی په قانون پورې اړه لري. په دې قانون کې د والیانو د چارو د اجراتو او مسوولیتونو په اړه دومره اوږد او مفصل لیست موجود دی، چې دغه اوږدوالی په خپله د والي رول له ابهام سره مخ کوي، لاندې یې کتلای شئ:

- د والیانو مسوولیتونه او واکونه د قانون په (۱۴) ماده کې داسې راغلي دي، دندې ډېرې زیاتې دي، چې ځینې مهمې یې په لاندې ډول دي:[2]
- د قانون د حکمونو له مخې ترخپل واک لاندې ادارو او دفترونو مشري کول.

---

۱ د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره،۱۳۹۷ ل

۲ د سیمه ییزو ادارو قانون، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۸۹ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د قانون پربنسټ د امنیت ټینګول اود ولایت د اوسېدونکودحقونو ډاډګېرنه.
- د ولایت د اسېدونکو لپاره د عدالت او برارئ د اصل برابرول او پلي کول.
- لـه قومي او مـذهبي ننګې او پلوي څخـه پـه اداره کې ډډه کول او دملي یووالي د پیـاوړتیـا لپـاره کارکول.
- په ولایت کې د سازمانونو او ادارو دمؤسسو او تصدیق د مطرحه پلانونو دپلي کولو لپاره شرایط اواسانتیاوې برابرول.
- د ولایت د ادارو د پرمختیا او رغوني اړوند وړاندیزونو او پرپوزلونو اړوند ادارو ته سپارل ؛ او د قانون له مخې دپیروډنې دامرونوصـــادرول؛ د داوطلبی د مســـوولینو؛ داداري دتدارکاتو او د پیرودنې دسپارنې څارل.
- د ولایت او ولسوالئ د ښاروالیو د نظر او وړاندویز پر بنسټ بدلونونه راوستل او د هوکړې لپاره یې اړوند څانګو او اداروته استول.
- د دولتي ملکیتونو، ځمکو، ځنګلونو، څړځایونو، د لوبو د زیرمو او نورو طبعي شـتمنیو څارنه، ساتنه او له هغو څخه معقوله او پرځای ګټه اخیستل.
- حکومتي موخو ته د رسیدلو په منظور د عمومي سفرونو منل او په هغې کې برخه اخیستل.
- د ولایت اړوند سندونو څارنه اوساتل.
- په ولایت کې د حکومت ادارو د لګښـتونو منظورول د هغوی د جوړولو واک د حکومتي ادارو د بودیجې او تخصـیص د بدلون په اړه هوکړه، د قراردادیانو د تحقق، د هغوی د تاویلئ اویا هم له قرارداد څخه د سرغړونې په اړه د جبران او جریمې په هکله د پرېکړې صلاحیت لري.
- په ولایت کې د بودیجې د لګښت څارل او په ولایت کې د بانک او خزانو ساتل او خوندي کول؛ د ولایتي پرمختیایي شـوراګانو اجراات او کارونه هم یو له بل سـره توپیر لري، دا شـوراګانې له والیانو سره مرسته کوي چې له نورو ادارو سره په ګډه د ولایت په پرمختیایي پلانونواو دهغو په تحقق باندې بحث وکړي اوهغه وڅیړي، د سیمه بیزو ادارو قانون په دې ټینګارکوي ،چې والیان لږترلږه په میاشت کې یوځل له نورو ادارو/څانګو سره مجلس کې برخه واخلي. د ولایت اداري مجلسونه (PAAS).
- د قانون دغوښـتنو پربنســټ د مالیاتو راټولول او د ښــاري عوایدو راټولول او بانکي حســاب ته سپارل.

همدا راز والي د نورو مختلفو اړخونو او محورو له طریقه په سیمه بیزه اداره کې د دولت یو بانفوذه شخص بلل کیږي، چې د پورتنیو وظایفو ترڅنګ په اداري، سیاسي، اقتصادي، تشریفاتي، او امنیتي برخو کې هم ډیرې وظایف لري ، چې دلته د لیکنې د اوږدوالي په اساس ځنې تېرېږو.[1]

د والیانو دندې په روښـانه توګه په دغو حکمونو کې ندي ډلبندي شـوي. له دغو نیمګړتیاوو سـره سره، د والیانو له دغو دندو څخه ځینې یې لغوه شوي دي. والیان په ولایت کې د اجرائیوي برخې استازي دي، نو هغوی له مرکز څخه د دولت لخوا د صـادرو شـویو فرمانونو او لارښـونو په عملي کولو او سـرته رسولو

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد، مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مکلف دي. واليان د خپل واک په ساحه کې په همږغۍ او د اداري مسووليتونو په سرته رسولو مکلف دي.

ولايتي پرمختيايي کمېټې د واليانو لپاره د اجرااتو او پروګرامونو د څار او نظارت د ښو وسيلو په توګه کار کوي. سره له دې چې واليان په رسمي توګه د ولايتي ادارو د ورځينيو چارو د کنټرول واک نلري، خو په دغو ادارو د پام وړ اغېز درلودلای شي. همدا شان د ادارو د ورځنيو چارو د کنټرول واک نه لري،خو دغو ادارو د پام وړ اغيز در لودلای شي. همداشان د ادارو هر ډول لګښت چې له زرو (۱۰۰۰) افغانيو زيات وي، والي يې لاسليک کوي. نړيواله ټولنه په دې اړه شک لري، چې د والي دا واکونه قانوني بڼه لري او که څنګه، خو په ولايتونو کې د واليانو دا واک او نفوذ منل شوی، او له بلې خوا د سيمه ييزې حکومتولۍ قانون هم دا د واليانو دنده بولي. په ولايتي کچه د لګښت د منظورۍ دا ډول واک، د سکټوري وزارتونو له عمودي جوړښت سره په ټکر کې دی. سره له دې چې واليان نه شي کولای سکټوري رياستونه د خپلو امرونو تابع وګرځوي، خو واليان د مالي لګښت په اړه د خپلو واکونو له مخې له مخې د دغو ادارو په کارونو کې ځنډ رامنځ ته کوي. همدا راز واليان دا تمايل لري، چې د سکټوري رياستونو لخوا د پلان جوړولو، لګښت، تهيې او تدارکاتو، د لانجو حل، د ښاروالۍ چارې او همدارنګه په ولايت باندې نورې اړوندې چارې تر خپل اغېز لاندې راولي. واليان په رسمي ډول ولسمشر او د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکې ادراې ته مسول او حساب ورکوونکي دي. د جمهوري رياست مقام هغه فرمان، چې د سيمه ييزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د رامنځ ته شوی دی، د سيمه ييزې حکومتولۍ د کار په اړه وايي:

"دغه نوې اداره د واليانو او ولسوالانو او د کابل له ښاروالۍ پرته د نورو ټولو ښاروالیو د کارونو نه څارنه کوي او د جمهوري رياست مقام د فتر ته په دې اړه راپور ورکوي" والي د داسې سياسي مقام په توګه، چې ولسمشر يې ټاکي، د ولسمشر د استازي په توګه مخامخ ولسمشر ته مسول او حساب ورکوونکی دی. په رسمي توګه والي پرته له ولسمشر څخه بل چاته مسؤليت نلري، د دې يو علت هم دا دی، که چيرې والي نورو خلکو ته هم مسؤليت هم درلودلای، نو بيا به والي دا وخت نه درلود، چې د خپل ولايت د خلکو پر ستونزو فکر وکړي، بلکې تل به يې کوښښ دا وو، چې اجرائيه يې لوړ پوړي چارواکي خوښ وساتي. د ولايتي شوراګانو د وروستيو تعديلاتو پر بنسټ واليان د خپلو اجرااتو په اړه ولايتي شورا ته مسؤل دي، ولې عملاً تر اوسه داسې ندي شوي، همدا ډول په ولايتي کچه د خلکو او حکومت ترمنځ کومې اړيکې نه تر سترګو کيږي.[1]

ولسوالان مخامخ د واليانو تر واک لاندې دي او واليان د دوی په ټاکلو کې لوی لاس لري، که څه هم دا دوی رسمي دنده نه ده. د ولسوالانو پر ټاکنو باندې د واليانو اغېز، پر شخصي اړيکه ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي، چې شخصي اړيکې، پر قانون ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي چې شخصي اړيکې، پر قانون ولاړ سيستم په پرتله د حکومتولۍ په کارونو کې زيات رول لري.

په ولايتونو کې د واليانو او د پوليسو د قومندانانو ترمنځ اړيکې ګونګې دي. د پوليسو د قانون (۴) ماده وايي: " پوليس خپلې دندې په مرکز کې د کورنيو چارو د وزير او په ولايتونو کې د واليانو او

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۶ -۱۸۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ولسواليو کې د ولسوالانو په لارښوونه او رهبرۍ سرته رسوي" په قانون کې دا دوه ډوله ګونګوالی موجود دی، په دې باب پوښتني رامنځته کيږي، چې والي پر پوليسو باندې څومره واک لري او يا يې بايد ولري. د کورنيو چارو وزارت دايرکتيف (لارښود) د پوليسو په تاکتيکي او عملياتي چارو کې د واليانو د مداخلې مخه ډب کوي. واليان يوازې پوليسو ته اجرائيوي امرونه ليږدولای شي، چې دا کار د والي او پوليسو ترمنځ په اړيکو کې مغشوشتيا نوره هم زياتوي. په لنډه توګه ويلای شو چې واليان له حالاتو سره سم او د قانون پربنسټ رولونه لري. واليان د خپل حاکميت په سيمه کې د اداري مسؤليتونو ترڅنګ، د ادارو د همغږي دنده هم لري. دوی دمرکزي حکومت استازي دي او د مرکز په استازيتوب فرمانونه رواج او عملي کوي او ترڅنګ يې د محل او سيمې د پېښو راپور مرکز ته ورکوي. واليان د لګښتونو، همږغۍ، مقرريو، تهيې او تدارکاتو، د مخالفتونو او کشالو حل او ښاروالۍ په چارو کې له رسمي او غير رسمي واکونو څخه يوګډ ځواک لري. واليان لګښتونه منظوروي او په مقرريو کې هم د واک څښتن دي. په اوسنيو شرايطو کې واليان نه خلکو ته حساب ورکوي او نه هم ولايتي شوراګانو ته. [1]

ج ـ په ولايت کې د سکټوري وزارتونو واحدونه

د وزارتونو اوسنی اداري چوکاټ تر ډېره حده کمزوری دی. که څه هم زياتره وزارتونه په ولايتونو کې خپل استازي لري، خوهلته بيا د وزارتونو د حکومتوالۍ او هم د خدمتونو د برابرولو سيستم ډېر مرکزي دی. ولايتونه د ادارې، بوديجې او يا هم د خپلو پرمختيايي پروګرامونو په اړه لږ واک لري. د داسې پر مرکزيت ولاړ جوړښت له کبله وزارتونه هغه چارې، چې په ډېره ښه توګه د ولايت په کچه سرته رسيدلای شي، په مرکز کې له ځان سره ساتي. د ولايت د ادارو سرچينې او امکانات، نه د ولايت د اړتيا او ارزونې پر بنسټ او نه هم د ولايت د ادارې د اړتياوو د څېړلو له مخې ټاکل کيږي. د ولايت اداري خپل امکانات د تخصيص په توګه له خپل اړوند وزارت څخه په هرو دريو مياشتو کې يوځل ترلاسه کوي. دوی په خپلو تخصيصونو باندې له سره نظر يا د ډېرولو واک نه لري. په ولايتونو کې د نفوس پر سر د وزارتونو د کلنيو لګښتونو ترمنځ توپيرونه موجود دي. د ماليې وزارت د ولايتي بوديجې نوښت له مخې په بوديجوي پرېکړو کې د ولايتي ادارو د واک ونډه د مرکز په پرتله يوڅه ډېره شوې ده. ولايتي اداري د مقرريو په برخه کې ټولې پريکړې په خپله نه شي نيولای. د لومړيو او دويم بست پرېکړه د اداري اصلاحاتو خپلواک کميسون کوي، د (۳ـ۵) بستونو صلاحيت د وزارتونو او د (۷،۶) رتبې مقررۍ دولايت د والي او ولسوالانو واک او صلاحيت بلل کيږي. د ولايتونو واحدونه له يوې خوا په مرکز کې خپل اړوند وزارتونه ته مسوووليت لري او له بلې خوا په ولايت کې والي ته هم مسوووليت لري. والي د ولايتي شورا له اداري څخه هم د هغې د اجرااتو په هکله پوښتنې کولای شي. ولايتي شورا هم په ولايت کې د ادارو د اجرااتو په هکله پوښتنې کولای شي. ولايتي شورا د ادارو د اجرااتو راپور راټولولای شي، ولې د ادارو په اړه پرېکړه نيول د شورا صلاحيت ندي. سره له دې چې د ولايتي شوراګانو قانون د ولايتي شورا د رول په اړه وايي: "ولايتي شورا د ولايتي ادارو د پلان د پلي کېدلو په اړوند معلومات راټولوي او د معلومات پارلمان او ولسمشر ته د ليکلي راپور په بڼه وړاندې کوي" ولې په قانون کې دا

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضاحت نشته، که چیرې کومې ادارې یا واحد ولایتي شورا ته معلومات ور نه کړل؛ نو له ادارې سره به څه کیږي؟

دا هغه څه دي چې قانون یې په اړه چوپ پاتې دئ. دا ستونزې هغه وخت حل کېدای شي چې یو واضح قانون ولرو. د سیمه ییزو ارګانونو په اړه اکثریت قوانین چې جوړ شوي ګونګ دي، د دې ادارو رولونه او دندې یې په واضح توګه ندي تشریح کړې، بل ستونزه په دې قوانینو کې د مرکز او محلي ادارو ترمنځ د واکونو او مسوولیتونو ګونګ چاوکاټ دی.[1]

د - ولایتي پرمختیایي کمېټه

ولایتي پرمختیایي کمېټې د هغه فرمان پر بنسټ، چې (۱۳۸۴ل) کال د تلې په میاشت کې ملي شورا منظور کړ، جوړې شوي دي دولایتي پرمختیا یي کمېټې دندې عبارت دي له:

- په ولایت کې د وزارتونو د استازو ترمنځ د همغږۍ رامنځته کول.
- د ولایت د پرمختیایي پلان جوړول.
- د مرسته کوونکو ترمنځ د همغږۍ د کچې لوړول.
- د پرمختیایي پرژو د کارڅارنه.
- د ښې ولسي ادارې د جوړښت او ولس ته د ښو خدمتونو د تر سره کولو په خاطر د ولایت ادارو د کاري ظرفیت یا وړتیاوو لوړول.

د نورو ولایتي ادارو په څیر د ولا یتونو د پرمختیایي کمېټو د رول او کړنو ترمنځ هم توپیرونه موجود دي. د ولایت په اداري مجلس سربېره د ولایت پرمختیایي کمېټه هم د ولایت د پرمختیایي پلان په پلي کولو کې د سکټوري ادارو ترمنځ همغږي رامنځته کوي. که څه هم د ولایت پرمختیایي کمېټه او بودیجوي بهیر ترمنځ کوم ډول تړاو نشته، نو له همدې کبله پرمختیایي پلان جوړونه، د ولایت پر چارو څرګنده اغېزه نه لري. د بودیجې پرېکړه نیولو صلاحیت یوازې په مرکز پورې تړلي دي، چې په دې ډول د ولایت د ولایتي شورا او پرمختیایي پلان جوړول او پلي کول له خنډ سره مخ کیږي. د ولایتي بودیجې د پرګرام چوکاټ ډېر محدود دی، دا ځکه چې د بودیجې جوړلو دا کار د مرکزي وزارت له خوا یوازې له ولایتي پرمختیایي کمېټې سره په مشوره تر سره کیږي. د پروژې او پلان د څار او نظارت په برخو کې هم د ولایتي شورا او ولایتي پرمختیایي کمېټې د کارونو ترمنځ تداخل تر سترګو کیږي، او د دې ترڅنګ د ولایتي شورا او د ولایتي پرمختیایي کمېټې خپل منځي اړیکې هم روښانه نه دي.

په لنډه توګه داسې ویلای شو، چې په ولایت کې د اقتصاد د وزارت د اړوندې څانګې له خوا د ولایتي پرمختیایي کمیټې لپاره اسانتیاوې برابروي، والي او یا هم د هغه استازي د ولایتي پرمختیایي کمېټې ریاست په غاړه لري. ولایتي پرمختیایي کمېټه په ولایت کې د ریاستونو او واحدونو ترمنځ همغږي را منځته کوي، له ولایتي شورا او نا حکومتي مؤسسو، نړیوالو سازمانونو او د ولایتي بیا رغونې له ډلې سره تفاهم کوي. د دې کمېټې دنده د ولایت د پرمختیایي پلانونو جوړول او حتا د ولایت د بودیجې ترتیبول دي. له ولایتي پرمختیایي کمېټې څخه هیله کیږي، چې د ولایت پرمختیایي پلان منظور کړي، په

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۸۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه او خصوصي سکټور کې د پانګې اچونې ستراتيژي جوړه کړي او د نشه يي توکو پرضد د مبارزې څارنه وکړي. د ولايتي پرمختيايي کمېټې او د ولايتي شـورا په دندو کې بالقوه تداخل ليدل کيږي. ولايتي پرمختيايي کمېټې تر ډيره د والي په همکاري پورې تړلې دي او د پلان او بوديجې په جوړولو کې د دوی ونډه، پرته له همغږۍ جوړولو نا څرګنده پاتې ده. د پلان او بوديجې جوړولو د بهير ترمنځ؛ چې واک يې لـه مرکز ســـره دی، پيوند نـه ليدل کيږي. د ولايتي بوديجې جوړولو کـار، چې د مـاليې وزارت او نور مرکزي وزارتونه يې له ولايتي اړوندو غاړو سره په سلا مشوره ترسره کوي، له سرچينو سره د سيمه ييزو لومړيتوبونو د همغږۍ کولو په لاره کې لومړي ګام دی.[1]

٥ ـ د ولايت اداري مجلس

د ولايت ادراي مجلس له نن څخه (۴۵) کاله د مخه د (۱۳۴۴ل) کال د ليندئ په مياشـــت کې، د دې لپاره جوړ شو، چې له والي سره د ولايتي ادارو په همغږۍ کولو کې مرسته وکړي. له قانون سره سم د دې مجلس غړي په لاندې ډول سره دي:

والي

د والي مرستيال

مستوفي

د ولايت د امنيت مسول

د ولايت څارنوال او د نورو ادارو مشران

دغـه مجلس پـه اونۍ کې يو ځل غونـډه کوي. د نيمو غړو حـاضـــريدلو ســـره د مجلس غونـډه جوړيږي. پرېکړه د حاضــر غړو په اکثريت ســره نيول کيږي. که چيرې د دواړو خواوو د رايو شـــمېر مســـاوي وي، نو بيا وروســـتۍ پرېکړه د مجلس رئيس کوي. د جلســـي ســـکرتريت د والي د دفتر اداري رياست پورې تړاو لري. د ښاروالۍ د قانون د (۴، ۱۴، ۴۲) او (۵۰) مادو او د مالدارۍ د قانون د (۱۲) مادې له مخې هغه دندې، چې د ولايت اداري مشـورتي شـورا ته ورکړل شـوې، ولايتي اداري مجلس يې اجرا کوي. دا دندې عبارت دي له: په ولايت کې د حکومتي ځمکو پلورل او په اجاره ورکول، د حکومت پور په قسطونو بدلول، هغه قراردادونه، چې د کار د قانون غوښتې له پامه غورځولې وي ماتولی شي او د ولايتي ادارو په هغو ستونزو باندې بحث کولای شي، چې د دغو ادارو د چارواکو له خوا ورته وړاندې کيږي.[2]

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۰

[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم مبحث ـ ولايتي شورا

ولايتي شوراګانې د اساسي قانون د (۱۳۸) مادې د حکم پر اساس چې (په هر ولايت کې يوه ولايتي شورای جوړېږي.) ولايت په هيواد کې تر ټولو لوی سيمه ييز حکومتي واحد دی، ولايتي شورا د ولايت په کچه يوازينی مرجع ده، چې د ولايت د اداري مجلس د کارونو او اجرااتو حساب اخيستلای شي. په ځينو مواردو کې د ولايتي شـورا رول او ونډه څرګنده نه ده، ولې په هغو برخو کې، چې شـورا ته د قانون له مخې واک په روښانه توګه بيان شوی دی، بيا هم دغو شورا ګانو ته عملاً تر اوسه صلاحيتونه نه دي ورسپارل شوي.

لکه څنګه چې د مخه ورته ګوته ونيول شوه، د اساسي قانون د حکمونو له مخې ولايتي شوراګانې بايد خپلې دندې له ولايتي اداري سره په همکاري کې تر سره کړي، ولې د ولايتي شوراګانو قانون دا نه ده په ګوته کړې، چې ولايتي اداره به له ولايتي شوارګانو سره څه ډول همکاري کوي؟ ولايتي شورا بايد د څارنې او مشورې چارې تر سره کړي، ولې قانون په دې لړ کې د ولايتي شورا لپاره د واک څه يادونه نه ده کړې، چې د نورو ولايتي ادارو همکاري په دې اړه لازمي او حتمي کړي.[1]

ولايتي شـــورا د قانون د څلورمې مادې (۱۴) فقره وايي، چې ولايتي شـــورا بايد د ولايت له اوسېدونکو سره په هرو درېيو مياشتو کې او له والي او نورو ادارو سره په مياشت کې لږ ترلږه يو ځل ليدنه او کتنه ولري. له بلې خوا څخه دغه حکمونه يا ســيمه ييز چارواکي ولايتي شـــورا ته حســـاب ورکوونکي نه ګرځوي، يا په بله ژبه په قانوني توګه د ولايتي شورا د نظر په پام کې نيولو سره په قانوني توګه نه دي مکلف شوي. د همدې قانون (۱۸) ماده وايي، چې په ولايت کې د سکټوري وزارتونو ادارې بايد ولايتي شورا ته د خپلو کارونو په اړه معلومات ورکړي، ولې دا نه دي په ګوته شوي که چيرې چا دا کار ونه کړ، نو څه به ورسره کيږي، چې دا کار د دغه قانون عملي کېدل له ستونزو سره مخامخ کوي او د ولايتي شـورا په دندو کې، چې څارنه او نظارت کول دي، ځنډ رامنځته کوي. د ولايتي شـورا دوهمه ماده وايي، چې ولايتي شـــورا بايد د يو منتخب جوړښـــت په توګه کار وکړي او خلک، مدني ټولنه او حکومتي ادارې له ځان سره را شريکې کړي. او د ولايتي ادارو د چارو څارنه وکړي، تر څو په قانون کې داسې مواد ډير نشي، چې د هغو له مخې ولايتي شورا له والي او ولايتي ادارې څخه حساب واخلي، د غســـې څار او نظارت بـه پـه عملي توګـه کومـه معنا ونه لري. د ولايتي شـــورا د څارنې د کار نور وضاحت به ولايتي شورا ته دا امکان ورېخښي، چې خپلې د څارنې دندې په سمه توګه سرته ورسوي. د شورا قانون همدا راز ډېر ګونګ دی او دشورا رسالت يې، چې د دولت د پرمختيايي موخو برابرول دي، له خنډ سره مخامخ کړی دی. د ولايت د شورا د اجرااتو د عملي کولو لپاره بايد د پلان په عملي کولو کې د ولايتي شـورا رول د ولايتي شـورا په قانون کې روښـان او واضـح شـي. (۴) ماده وايي چې، تر دې د مخه چې پرمختيايي پلان او د وړاندوينو په برخه کې پلان دولت ته وړاندې شــي، ولايتي شـورا په پلان جوړولو کې څومره برخه لري. د ولايتي پرمختيايي کمېټې او ولايتي شـورا په کارونو کې تداخل موجود دی. د ولسمشر (۴۱۱۶) ګڼه فرمان حکم کوي: (واليان دې له ولايتي شـورا سره همکاري کې اجراات

---

۱ جنسين، اريک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، ص (۱۴۳ ـ۱۴۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، پروګرامونه د طرحه، تنظيم او پلي کړي)، له اجرائيوي مکانيزم څخه پرته ولايتي شورا په ډېره اسانۍ څنډې ته کېدلای شي.[1]

دا څرګنده نه ده، چې ولايتي شورا د ورځينيو لګښتونو لپاره له کومې ځانګې يا ارګان څخه بايد پيسې ترلاسه کړي، دا په خپله د ولايتي شورا اجرائيوي واک له پوښتنې سره مخ کوي. د قانون (۱۷) ماده حکم کوي چې، د ولايتي شورا اداري چارې او خدمتونه دې ولايت تر سره کړي، قانون په دې باب بيا هم پټه خوله دی، چې ولايت د ولايتي شورا اړين خدمتونه او اداري چارې ترسره کړي. ولايتي شورا د خدمتونو د لګښتونو په ډګر کې پر والي پورې تړلې ده. د ولايتي شورا د بوديجې او اړوندانو د ګمارنې چارې هم له هغه ولايتي اداري څخه، چې دوی يې بايد څارنه وکړي، خپلواکې نه دي، نو له دې کبله ولايتي شورا ډېر ځله د ورځنيو خدمتونو د سرته رسولو امکانات هم نه لري. دا چې په ولايتي کچه دا تاکل شوې شورا د استازيتوب لپاره عمومي چوکاټ وجود نه لري، نو له امله يې د افغانستان خلک خپلې ګيلې او شکايتونه د حکومتي ادارو له لارې اړوندو مراجعو ته نه شي رسولای.

د ولايتي شورا له دندو څخه يوه اساسي دنده هم د ولايت په چوکاټ کې له خلکو او مدني ټولنو سره په ګډه خدمت او يا ګډون دی. پوښتنه دا ده چې ايا ولايتي شورا خپل اغېزمن منتخب موقف ساتلای شي؟ د خلکو او استازو ترمنځ اړيکې کمزورې دي. د انتخاب له دې طريقې سره، چې يو تن د خپلې نه ليږديدونکې رايې په وسيله د ولايتي شورا لپاره څو تنه استازي غوره کوي، په مشخص ډول د ولسوالۍ استازيتوب له منځه ځي. نو د دې سيستم پر اساس د ولايتي شورا په غړيتوب کې د دې پته نه لګيږي، چې په شورا کې د ټولو ولسواليو استازي موجود دي او که څنګه. نن ورځ د شورا غړي يوازې د يوې محدودې ډلې استازيتوب کوي، نو د ټول ولايت د اوسيدونکو، د شورا د استازي هر يو په مجموع کې د انتخابي حوزې، چې ولايت دی، په پرتله ډېر د خپلې ځانګړې ولسوالۍ استازيتوب کوي، يعنې د ولايتي شورا استازي د ټول ولايت له استوګنو سره دومره تړون نه لري، لکه د خپلې ولسوالۍ له اوسيدونکو سره چې لري. په لنډه سره ويلای شو، چې ولايتي شورا ټولو خلکو ته مسؤله ده، دا ځکه چې يو منتخب مجلس دی، او د دوی رول او ونډه عبارت ده له: د ولايت په پرمختيايي پروګرامونو کې برخه اخيستل، د ولايتي او په ولايت کې د حکومتي مؤسسو څارنه، د ستونزو هوارول، د هغو دو دونو له منځه وړل، چې له قانون، شريعت او د بشري حقوقو له معيارونو سره په ټکر کې وي. چاپېريال ساتنه او د غير قانوني، نشه يي توکو د قاچاق په مخنيوي کې هلې ځلې کول. د ولايتي شورا ، د ولايت د پرمختيايي کمېټې او د والي ترمنځ خپل منځي اړيکې روښانه دي. اوسنی قانون د ولايتي اداري همکاري نه شي باروي کولای. په موجوده قانون کې په ادارو او د قانون د تنفيذ په ادارو باندې داسې بنديزونه نه دي لګول شوي، چې د ولايتي شورا په مجلسونو کې برخه واخلي او يا هغوی ته د اړتيا وړ معلومات ورکړي او په همدې ډول داسې کوم ځانګړی ميکانيزم هم نشته، چې ولايتي شورا د ولايتي پلان جوړلو په بهير کې څومره شامله ده او څه ونډه لري. ولايتي شورا نشي کولای، چې له ولايتي ادارو څخه حساب و غواړي. د ولايتي شورا په اړوند يو څه ستونزې موجودې دي او هغه دا چې دې ادارو ته څومره امکانات په واک ورکړل شوي. نو له همدې کبله دوی نه شي کولای، چې خپلو رايو ورکونکو ته ولايتي ادارو سره د اړيکو په هکله او د ولايتي پلان جوړونې په هکله د قناعت وړ ځوابونه ورکړي. ولايتي شورا د خپلې انتخابي

۱- څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوزې د اسـتازيتوب اسـاسـي ونډه په غاړه لري، په پرمختايي پلان جوړونه کې برخه اخلي او د ولايتي ادارو د چارو او کړنو د څارنې دنده لري لري، خو موجوده قانون دوی ته نه دا واک ورکړی او نه يې دا زمينه برابره کړې، چې خپلې دندې په سمه توګه سرته ورسوي.[1]

څلورم مبحث ـ ولايتي محکمې

په اوس وخت کې قانون د محکمو د جوړښــت او پـه ولايتي کچـه د دوی د کـارونو او دنـدو د لاربښـونې لپاره کومې مشخصـې لاربښـوونې نه لري، چې د هيوادوالو د شـکايتونو او دعوو د حل په اړه څـه وکړي او خپل کـارونـه څنګـه پر مخ بوځي؟ ولايتي محکمې پـه روانو حـالاتو کې د واليـانو، ولايتي ادارو او ولايتي شورا د غير قانونـي پرېکړو او غير قانوني کړنو د څار او کنترول وس نه لري.

پينځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره

د ولسوالۍ اداري واحدونه له څو کليو څخه جوړ شوي دي چې د ولسوال تر حکمونو لاندې اداره کيږي، همدا راز د ولسوالۍ مرکز د اقتصادي، اجتماعي، فرهنګي، او جغرافيايي موقعيت په اساس ټاکل کيږي.[2]

افغانستان په ټوله کې ۳۸۷ ولسوالۍ لري. د سيمه ييزه ادارو له قانون سره سم ، دغه ولسوالۍ د نفوسو، چاپيريالي او ټولنيزو جوړښتونو پربنسټ، په لومړيو، دويمو او دريمو کټه ګوريو باندې وېشل شوي دي. دغه صنف بندي به د اساسي سرچينو د تخصيص په توګه د استفادې وړ وګرځي. خو د ولسواليو د فعاليتونو د سنجش او همدارنګه د هغوي لپاره د تشويقي بودجې د تخصيص په هدف بايد د ولايتونو په څېر له همغو معيارونولکه (اقتصادي، سياسي او ټولنيزو شاخصونو) څخه استفاده وشي. سربيره پر دې، د هيواد ټولې ولسوالۍ په لاندې ډلبندی ويشل شوي: (۱) ښاري (۲) نيمه ښاري (۳) ترانزيتي (۴) د طبيعي سرچينو لرونکې (۵) سرحدي. همدارنګه کولی شو له دغې صنف بندۍ څخه د ولسواليو د فعاليتونو د سنجولو لړۍ، د يوې برخې په توګه ګټه پورته کړو. د بيلګې په توګه ، سره له دې، چې يو ولسوالی کولې شي هر ډول ولسوالۍ رهبري کړي، خو د هرې ولسوالۍ لپاره ستراتيژۍ توپير کوي. د ښاري ولسواليو اړتياوې د طبيعي سرچينو لروونکو له اړتياوو څخه توپير لري. اړوندې شوراګانې د ولسواليو د سيمه ييزه ادارو د څارنې مسئوليت پرغاړه لري، چې په هغوکې ولسوالان، د درېمو واحدونو مسئولين او د ولسواليو امنيتي او دفاعي مسئولان شامليږي. لاندې د پورتنۍ کټه ګورۍ له مخې د هرې يوې لنډه يادونه شوې:[3]

- ښاري: هغه ولسوالۍ، چې تر ټولو ډير نفوس لري او د سرچينو تر ټولو ډير تخصيص ته اړتيا لري.
- نيمه ښاري: دغه ولسوالۍ د ښاري ولسواليو په شاوخواکې موقعيت لري او تر ډېره د خپلو نږدې ښاري ولسوالۍ فعاليتونو پورې تړلې دي.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۲ ـ ۱۹۵)
[2] ثاقب، نقيب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ ، ص (۱۲۳)
[3] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۶ ـ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ترانيتي: له دغو ولسواليو څخه عموماً د ترانزيت لپاره استفاده کيږي او د زيات نفوس لرونکي نه دي.
- دطبيعي سرچينو لروونکي: دغه ولسوالۍ د طبيعي سرچينو پراخې زيرمې لري او دکانونو او پټروليم، کرنې، اوبو لګونې او مالدارۍ وزارتونو او چاپيريال ساتنې ادارې له لوري اضافي سرچينوته اړتيا لري.
- سرحدي: دغه ولسوالۍ دنفوسو د راټوليدو له مرکزونو څخه لرې دي او له پولو سره په ګاونډ کې موقعيت لري، چې کولی شي د ترانزيتي د هليزونو په توګه ښه رول ولوبوي. بعضې وختونه دغه ولسوالۍ د سر شاره طبيعي منابعو لرونکې وي، د ملي انسجام لپاره اړتيا ده دغو ولسواليو ته ځانګړې پاملرنه وشي.

موږ لږ تر لږه د ولسوالۍ په کچه د اداري مسئولينو دندې په پام کې نيسو. اوس مهال ډېری ولسوالانو خپل رول او نقش ته اداري رول په توګه فکر کوي. خو د هغوی په دندو کې لاندې موارد هم شامل دي:

- اداري دندې: چې د سيمې د خلکو اړيکو او ارتباطاتوته شامليږي؛
- د امنيت ټينګښت: اړتياوې سنجول او له امنيتي بنسټونو سره همغږي؛
- دعدالت ټينګښت: داډ حاصلول چې په هره ولسوالۍ کې بايد د محکمې سيستم او د لويې څارنوالۍ استازولي موجوده وي؛
- د خدماتو وړاندې کول: د رو غتيايي او تعليمي خدماتو وړاندې کوکو په چاره کې د همغږي کوونکو په توګه عمل کوي.

ولسوالي په افغانستان کې د اداري تشکيل تر ټولو ټيټ اداري واحد دی. د ولسوالۍ په تشکيل کې ولسوال او د سکټوري وزارتونو درېيمه درجه واحدونه شامل دي. په ولسوالۍ کې پر ابتدايه محکمې سربيره د پوليسو څانګه او څارنوال هم شته. په ولسوالي کې له حکومتي، رسمي تشکيل سره سره بيا هم د حکومتولۍ کوم رسمي اداري چوکاټ شتون نه لري.[1]

لمړی مطلب ـ ولسوال

ولسوال د ولسمشر لخوا ټاکل کيږي. ولسوال يوازې د حکومت اجرايوي استازی نه، بلکې په ولسوالۍ کې د دولت لومړی درجه استازی هم دی. حکومت په ټولنه او ولس کې له ولسوالۍ څخه نور ښکته تشکيلات نه لري، نو له دې کبله ولسوال او ولسوالي د دولت له خوا له ولس سره پر کېدونکي چلند ډېر اغېزه لري. دوی کولای شي، چې د خلکو عرضونه واخلي او يا يې لوړو چارواکو ته وړاندې کړي. ولسوال والي ته راپور ورکوي، ولې په يوه وخت کې په ولسواليو کې فزيکي جلاوالی د دوی اړيکې کموي، نو همدې خندونو د ولسوال حساب ورکونه يا مسؤليت له خنډ سره مخ کړی. د سيمه ييزې حکومتولۍ د قانون څلورمې مادې د دوهمې فقرې د حکم له مخې د مسؤليت او واک په سيمو کې د

[1] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۷ _۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسوال تشریفاتي ځواک محدود دی، ولې په حکومتي تشکیل کې د ولسوالۍ په کچه مرکزي شخص بلل کیږي. ولسوال یو لړ اداري دندې لري، چې عبارت دي له:[1]

- د پېژند پاڼو یا تذکرو ورکول
- د مړینو او ودونو ثبتول

ولسوالان په ولسوالیو کې په پولیسو باندې مستقیم اغېز او واک نه لري، ځکه چې پولیس د خپلو کړنو راپور د ولایت امنیه قومندان ته ورکوي، نو له دې کبله ولســوالان د امنیت په اړه نېغ په نېغه او ســتر مسؤلیت نه لري.

ولســـوالان د خپلو مـامورینو پـه کړو وړو بـانـدې پـه عمل کې ډېر نفوذ او اغېز لري، پـه خپلو مامورینو د همدغه ډېر واک او اغېزې له مخې ولسـوالان په ولسـوالیو کې د فعالیتونو په څار او کنټرول کې ډېر رول لري. ولسوالان د مخالفتونو او ستونزو په حل کولو کې لوی لاس لري. ولسوالان د ولسوالۍ مشـران او سـپین ږیري راغواړي د ولسـوالۍ اړوند سـتونزې ورسـره تر بحث او څېړنـې لاندې نیسـي. په ډېرو ولسوالیو کې ولسوالان شـوراګانې جوړوي، چې ده ته د چارو په سرته رسولو کې مشوره ورکړي او په پرېکړو کې ورسره مرسته وکړي.

د ولسوال د خدمت موده د یوې ولسوالۍ پر چوکۍ مشخصـه نه ده، ولې په منځـي ډول د (۱۹) میاشتو پـه شـاوخوا کې اټکل کېدلای شـي. ولسـوالي په حکومتي تشـکیل کې ترټولو ټیټه یا کوچنۍ متشـکله اداره ده. ولسوال په رسمي ډول په دې تشکیل کې دهمغږۍ رول لري. ولسوال په ولسوالیو کې تر ټولو مهم مامور ګڼل کیږي. د ولسـوالیو غیر رسـمي ونډه او رولونه عبارت دي: د مخالفتونو او ستونزو حل چې دا کار له ولایت او سـیمه ییزه غیررسـمي مشـرانو سـره د دوی د اړیکو په څرنګوالي پورې اړه لري. ولسـوال پـه خپل څنګ کې نیمه غیر رسـمي شـوراګانې هم لري، ددې ترڅنګ ولسـوال له ملکانو، اربابانو، د کلي د مشـرانو سره هم اړیکه سـاتي. دغه شوراګانې د اهمیت وړ ګڼل کیږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال رول پـه ولایت کې د والي د رول سـره ورته والی لري، سـره له دې چې رسـمي صـلاحیتونه یې محدود دي. د ولسوالیو په تشکیل کې ولسوال تر ټولو مهم او اساسي شخص ګڼل کیږي. ولسوال سربیره په خپلو رسمي دندو، چې د تذکرو ورکول او د ودونو او مړینو ثبتول دي، د مخالفتونو او کشـــالو په حل، د ولســـوالیو اړوندو مسلو او سـتونزو پر سـر د بحث لپاره د ولسـوالۍ د اسـتازو او مشـرانو راغوښـتل او د مجلسـونو دایرول او د ولسوالۍ له اوسیدنوکو څخه د عریضو اخیستل هم د نوموړي په دندو کې شمیرل کیږي.۲

ولسوال په خپله ولسوالۍ کې د حکومت په استازیتوب له خلکو او ولس سره د سیاسي اړیکو پـه ټینګښـت کې هم اسـاسـي ونډه لري. ولسوال د خلکو او حکومت په منځ کې د پیوسـتون او نښـلولو اساسي کړۍ ده. که چیرې خلک د ولسـوالۍ په هره اداره کې کار ولري، غوښـتنپانه د ولسـوال په نامه ورکوي، چې ولسوال ورته د مناسب ځواب ورکولو واک لري. دولت ته د لاسرسـي په کنټرولولو سره ولسوال له خکلو سـره د دولت د چلند په پر څه ډول والي لویه اغېزه لري. ولسـوال پر د ې چارې هم ډېره اغېزه او کنټرول لري، چې دولت او بهرني جوړښـتونه دي له سـیمه ییزې مسـایلو سـره څرنګه او څه ډول چلند

---

[1] ۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ ـ۱۹۶)

[2] دګلاس سالت مارش و ابهیلاش مدهی ، (۱۳۸۷ه ش)، حکومتداری محلی در افغانستان، ترجمه :عارف عمار، واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري. په دې چارو کې د مخالفینو پاڅون، سیمه ییزې لانجې، د نشه یي توکو تولید او قاچاق شامل دي. پردغو مسلو باندې د اغېز په درلودلو سره ، د ولسوال واک تر هغه څه ډېر زیاتیږي، چې په رسمي ډول ده ته ورکول شوی دی. والیان د ولسوالانو په مقررۍ کې اغېزه لري. د ولسوالانو په اړه دا تصور هم موجود دی، چې دوی مادي امکاناتو او بډو ته هم لاسرسی لري، نو له همدې کبله زیاتره د ولسوالۍ پر چوکۍ کې بدلونونه ژر ژر رامنځته کیږي. د ولسوالانو بدلول رابدلول او مقررۍ، د یو سیمه ییز ځواکمن شخص د ملاتړ د ترلاسه کولو په خاطر کیږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال کې د ولسوال د خدمت موده په منځني ډول تقریباً نولس (۱۹) میاشتې ده. د ولسوالانو په بدلون کې د اړیکو او ارتباطاتوسیاست ډېره ونډه لري. په ولسوالۍ کې خلکو ته د خدمتونو په برابرولو کې د ولسوال رول د پام وړ دی، د دې لپاره چې د ولسوالۍ په کچه د ولس او حکومت تړیکې سمې او باوري شي، نو ولسوالان باید خلکو ته د خدمت په روحیه سمبال او ځان خلکوته مسؤل وبولي. خلکو ته د ولسوال مسؤلیت، د حکومت لخوا خلکو ته د خدمتونو برابرول او د حکومت او خلکو ترمنځ پیوستون پیاوړی کوي. و لسوال د کشالو په حل او د سیمه ییزو لانجو او کشالو په اوارولو کې مهم رول لري. هڅه کیږي، چې ډېر اختلافونه او لانجې خپله په ولس کې حل شي. کله چې د جرمونو او شخړو راپور ولسوالۍ ته رسیږي، لومړی شخړې کوونکي ولسوال ته مراجعه کوي، ولسوال په دې باب پرېکړه کوي، چې وړاندې شوې عریضه بېرته د شخړې د حل په خاطر د کلي مخورو ته واستوي، پخپله یې حل کوي او که یې پولیسو، څارنوالۍ او یا محکمې ته لیږي، د شخړو په حل کې د دودیزو ولسي جوړښتونو او دولتي ادارو ترمنځ تړاو لري او ولسوال د دې دواړو ډولونو اړیکو کړۍ دي. د شخړو په حل کې پولیس څارنوالۍ او محکمې ته د خلکو مراجعه د ولسوال په نفوذ پورژې تړاو مومي.[1]

دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا

د اساسي قانون له مخې د ولسوالۍ شورا د دې لپاره جوړه شوې، چې د خلکو فعالیتونه او چارې سره منظمې کړي او خلکو ته د دې زمینه برابره کړي، چې په خپله سیمه ییزه اداره کې فعالیتونه او چارې سره منظمې کړي، او همدارنګه په خپله سیمه ییزه اداره کې فعاله ونډه واخلي. د ولسوالیو شوراګانې لا تر دې دمه نه دي انتخاب شوې، د ولسوالیو شوراګانې په هرو درې کلونو کې د انتخاباتو د خپلواک کمیسیون له لوري د پټو، ازادو او مستقیمو رایو په پایله کې جوړیږي. د اساسي قانون (۸۴) ماده حکم کوي، چې د هر ولایت د ټولو ولسوالیو د شوراګانو له غړو څخه یو تن مشرانو جرګې ته د درېیو کلونو لپاره، د ولایت د استازي په توګه لیږل کیږي.

درېیم مطلب ـ په ولسوالۍ کې د وزارتونو دریمه درجه واحدونه

د بېلا بېلو لاملونو له کبله د کورنیو چارو وزارت، د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت، د پوهنې وزارت او د کرهنې او مالدارۍ وزارت، د ولسوالۍ په کچه خپلې څانګې او تشکیلات لري. د وزارتونو دا څانګې لږ اجرائیوي مسؤلیتونه لري، او د پرېکړو کولو د صلاحیت کچه یې هم لوړه نه ده. په هغو ولسوالیو کې، چې هلته د پوهنې او د روغتیا وزارت مسؤل پرسونل نه وي، نو د کلینیکونو او ښوونځیو راپور مخامخ د ولایت په مرکز کې خپلو اړوندو ریاستونو او څانګو ته استوي. په ولسوالۍ کې

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص۱۹۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادارو ترمنځ همغږي لږ تر سترګو کیږي او په ولسوالۍ کې د ادارو د مشرانو د کار موده، د دوه کلونو په شاوخوا کې ده.

څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله

د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله د کلیو د بیارغونې او پراختیا د وزارت د سیمه ییزو ملي پرمختیایي پروګرام په بنسټ جوړه شوې، په هغو ولسوالیو کې، چې د کلیو پرمخیتایي شوراګانې وجود لري، نو د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله (D.D.A) د کلیو د پرمختایي اسامبلې نشته، د ټولنې غیر منتخب مشران د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې لپاره ټاکنې کوي. له دې کبله د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې ټاکنې بشپړه ولسواکه بڼه نه لري،و د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله، په ولسوالۍ کې د کلیو د پرمختیایي شوراګانو استازیتوب کوي. د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت د ولسوالۍ د پرمختیایي اسامبلې او د کلیو لپاره د یو هر اړخیزه پرمختیایي پلان جوړولو په هکله اجرائیوي لارښوونې لري. د دغو لارښووونو له مخې د ولسوالۍ د پرمختیایي شورا اساسي دندې دا دي. "له ولسوالۍ سره په پلان جوړولو، ادارې، د پلان په تحقیق، د پروژو په پلي کولو، د پروژو په پرمختګ، د پروژو په ارزونه او د سرچینو د انسجام به چارو کې مرسته کول." د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې د پلان جوړولو، همغږي او د مشورې ورکولو په برخو کې یو لړ دندې او وظایف لري. په د غه دندو کې د ولسوالیو لپاره د داسې لومړیتوبونو او ستراتیژیو په ګوته کول دي، چې د خلکو او کلیو ګټو ته انعکاس ورکړی، او د ولایتي پلان جوړولو له بهیر سره په سمون کې وي، بله دنده یې دا ده، چې د ولسوالیو اسامبلې د ولسوالیو لپاره د پرمختیایي پلانونو مشري وکړي، د دغې اسامبلې د کار لایحه هم دا په ګوته کوي، چې د ولسوالۍ په کچه د ټولو پرمختیایي مؤسسو، پروګرامونو او پروژو ترمنځ اغېزناکه انسجام منځ ته راولي. له همدې امله نو د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله باید د ولسوالۍ په کچه د پلان جوړولو، سرچینو څخه د ګټې اخیستلو، پلي کولو، څارنې او ارزونې په کارونو کې پوره مرسته او هکاري وکړي.[1]

شپږم مبحث ـ د کلي اداره

دا چې کلی د هېواد د اساسي قانون له مخې د هېواد په ادري جوړښت کې منظور شوی دی، خو د رسمي ځای څخه خالي دی، د قانون په رڼا کې په هر کلي کې صالح او وړ شخص د خلکو لخوا د قریه دار (ملک) تر عنوان لاندې انتخابیږي. د هغه مهم او اړین کار دادی چې د خلکو اړیکې د ولسوالۍ له مرکز سره برقرار او هم د محلي مقامونو دستورونه د کلي اوسیدونکو ته ابلاغ کړي.[2]

افغانستان د کلیو او محلاتو په کچه د ولسونو د پراخه ګډون په برخه کې ډیرې بریاوې لري، دغه بریاوې د ملي پیوستون پروګرام او دهغه د بدیل ولسي تړون پروګرام په پایله کې ترلاسه شوې، د دغو پروګرامونو په ترڅ کې حکومت وکولای شول ، چې د هیواد په ۳۴ ولایتونوکې له ۴۵۵۳۸ څخه زیاتو کلیو ته یونیم میلیارد ډالر بلاعوضه مرسته چمتو کړي. دولسي تړون نوی پروګرام د دولت اوټولنې ترمنځ یوه ګډه ژمنه ده، چې په واقعیت کې د دولت د پرمختیایي لید لوري د تحقق لپاره د بنسټ ډبره ګڼل کیږي. په ټولیز ډول ، دغه پروګرام د مشروعیت او د څو ټوتو څخه د مخنیوي لپاره د دولت

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ـ۲۰۰)
[2] ثاقب، نقیب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ ، ص ۱۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅه اوهاند دی. ولسي تړون د ټولنيزو لومړيتوبونو پربنسټ هر هيوادوال ته د اساسي خدمتونو وړاندې کولو لپاره يوه ژمنه ده، د لمړي ځل لپاره به د افغانستان ښاري اوکليوالي پرمختيايي پروګرامونه تر يوه چتر لاندې پلي شي. د افغانستان د ولسي تړون پروژه، د ولسي تړون لومړيتوب لرونکي سترملي پروګرام يوه برخه ده. له همدې امله لازه ده ، چې د افغانستان له اقتصادي اوسياسي پرمختيا سره د مرستې لپاره ، د ولسي تړون پروګرام جوړښت کې بدلون راشي. لومړی دا، چې که د ولسي تړون پروګرام پريو دوامداره پروګرام بدل شي، بايد ولسي تړون چوکاټ، مالي ګټې د پروژو ارزونې بهيرديوې برخې په توګه په پام کې ونيول شي. [1]

دويم دغه پروګرام بايد دهرکلي په سترو ګروپونو کې مدغم او دغو سترو ګروپونو لپاره لويې بلاعوضه مرستې چمتوګړي. دغه بهير د ولسي تړون د پروګرام سره مرسته کوي چې تر څو د ولسواليو، ولايتونو او د زون لوی پروګرامونه سره همغږي ګړي.

دريم دغه پروګرامونه بايد د کرنې سکتور په ملاتړي طريقې کې بدلون راولي. دلته بايد پروګرام له هغو پروژو څخه ملاتړ کړي، چې د حبوباتو لکه غنم له کښت سره مرسته کوي، د امکان په صورت کې دې د تخمونو توليد پرښه والي، دهغو پرحاصل او همدارنګه دکرنيزو کوپراتيفونو پرجوړولو او ملاتړ تمرکزوکړي.[2]

لومړی جز ـ د کلي شورا

که څه هم اساسي قانون د کلي شورا د جوړښت په اړه وايي، چې د کلي شورا کار دخلکو د فعاليتونو د تنظيم او هغوی ته د دې زمينه برابرول دي، چې په کليوالـه اداره کې فعالـه برخـه واخلي په کليو کې شورا بايد انتخاب شي، خو په کليو کې دغه شوراګانې لا تر اوسه نه دي انتخاب شوې.

دوهم جز ـ د کلي پرمختيايي شورا

د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت په (۱۳۸۲ل) کال کې هڅه وکړه، چې د ملي پيوستون د پروګرام د يوې برخې په توګه د کليو پرمختيايي شوراګانې جوړې کړي، له دې کار څخه د ملي پيوستون دغه دوې موخې درلودې:

۱) د پروژو پر بنسټ د کليو د پرمختيايي پروګرام

۲) د ولس د اداره کولو د ظرفيت لوړول، د کلي د پرمختيايي شورا تر شپېتو زرو (۶۰) ډالرو پورې بوديجه ترلاسه کولای شي، ترڅو په دې بوديجې باندې خپلې د اړتيا وړ پروژې پلي کړي، چې په دې پروژو کې د انساني سرچينو د پرمختيا پروګرامونه هم شاميلېدای شي. په لومړيو دوو کلونو کې د کليو د بيارغونې او پرمختيا وزارت د ملي پيوستون د پروګرام پر بنسټ په هيواد کې (۱۰۴۰۰) کليوالي شورا ګانې جوړې کړي دي. همد ې وزارت په درېيم کال هم د شوراګانو جوړولو ته دوام ورکړ، چې (۴۹۰۰) نورې شوراګانې يې جوړې کړې. په دې توګه په هيواد کې له (۱۷۰۰۰) څخه ډېرې کليوالي شوراګانې د

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۲۰۱)

[2] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسی، د سيمه ييزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۹ـ ۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيو کلونو په موده کې جوړې شوې دي. په دې وروستيو وختونو کې تقرياً د افغانستان په نيمايي برخه کې کليوالي پرمختيايي شوراګانې جوړې شوې او په کار يې پيل کړی دی. دغه کليوالي شوراګانې دا دنده لري، چې د ولسونو لپاره د هغوی د لومړيتوبونو پر بنسټ ټولنيز پرمختيايي پلانونه جوړ کړي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د ملي پيوستون د پروګرام له لارې د منظورو شويو پروژو د پلي کولو لپاره پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون د پروګرام لارې کليوالي پرمختيايي شوراګانو ته يوازې يوځل پيسې ورکول کيږي او دايمي بڼه نه لري. د ملي پيوســـتون پروګرام کليوال دې ته هڅوي، چې د پروژو په انتخاب او پلي کولو کې برخه واخلي. د ملي پيوستون پروګرام د ولسي وګړو لخوا د پروژو د پلي کولو په برخه کې يو شـمير پرمختللي معيارونه لري. د دغو معيارونو پلي کول د هيواد په بېلا بېلو برخو او کليو کې يو له بل ســره توپير لري. نا دولتي مؤســـســي د اســـانتياوو برابروونکو په توګه په کليو کې د ملي پيوســتون پروګرام پلي کوي، دغه مؤسسې د کليوالي شوراګانو په ټاکنو کې مرسته کوي. د کليوالو لخوا ټاکل شوې پرمختيايي شوراګانې د کليوالو لومړيتوبونه په ګوته کوي، او د دغو پروژو د پلي کولو لپاره د قسطونو له لاري پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون پروګرام د سيمه ييزې پرمختيا په برخه کې يو نوښت دی، بله خبره چې دا پروګرام په کليو کيې د خلکو د حکومتوالۍ د بنسټ ايښودلو په لاره کې يو نوښت هم دی، د هېواد په ډېرو برخو کې د کليوالي شـوراګانو په څېر انتخابي جوړښـتونه ليدل کيږي. په ډېرو حالاتو کې د اسـانتياوو برابروونکو مؤسـسو لخوا د ټاکنو بهير په داسـې ډول برابر شـوي وي، چې په شوراګانو کې د ښځو ګډون زيات کړي. د کليو د پرمختيايي شوراګانو د مشرتابه په ټاکنو کې توپيرونه ليدل کيږي. کليوالي پرمختيايي شـورا ګاني پردې بريالۍ او ټاکل شـوې، چې د کلي په کچه د موجودو ســـرچينو په پرمختيا کې لوي ګام پورته کړي، چيري چې دغه ســـرچينې د کليو په کچه په برياليو پرمختيايي پروژو اوښـتي دي، هلته د حکومت د مشـروعيت او محبوبيت ستنې لا ځواکمنې شـوې دي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د هېواد په کچه داسې جوړښتونه دي، چې په ولسي ستنو ولاړ دي. د ملي پيوستون پروګرام په بېلا بېلو پړاوونو کې پلی او تر سره شوې دي. ځينې له دې پړاوونو څخه دا دي :

- د کليوالي پرمختيايي شوراګانو ټاکنې
- ددغو شوراګانو ترکيب او جوړښت
- د کليوالي پرمختيايي شـورا ګانو پرمختيايي او د پروژو پر غوره کولو او پلي کولو سـربېره د نورو فعاليتونو سرته رسول.

په داســـې حال کې، چې د کليوالي پرمختيايي شـــوراګانو ډېر شـــمېر غړي دا دعوه لري، چې په حکومتي فعاليتونو او د شخړو په حل کې بوخت دي، خو دا کارونه په ټولو ځايونو کې يو شانته نه دي. د شوراګانو دغه غړي دا ډول کارونه له دوديزو جوړښتونو سره په همغږۍ کې سرته رسوي د کليو په پرمختيايي شوراګانو او د ولسي حکومتوالۍ په کارونو کې د ښځو ريښتينې ګډون له ډېرو ستونزو سره مخ دی، د ښـځو ګډون ډېر د اسـانتياوو په شـتون پورې اړه لري. د ښـځو ګډون د پروژو د انتخاب په پرتله په ولسـي اداره کې ډېر کم دی. اکثره ټولنې، کليوالي پرمختيايي شـورا ګانې له پروګرام جوړولو څخه پرته د نورو موخو لپاره کاروي، د راپورونو له مخې کليوالي پرمختيايي شورا ګانې حشرونه او د خپلې خوښې ډله ييز کارونه هم تنظيموي، له دغو شوراګانو څخه ځينې يې د ناورين ځپلو لپاره مرستې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اسـانتياوې برابروي او ځيني يې بيا د ټولنيزو خير ښـېګڼې پروګرامونه، لکه تر ګواښ لاندې خلکو لپاره د کارونو پيدا کول او اړو کورنيو ته د پيسو راټولول هم پرمخ وړي[1].

کليوالي پرمختيايي شورا ګانې د ټولنې د سوکالۍ په لاره کې د يادونې وړ کارونه سرته رسولي دي. دې شـوراګانو د هېواد په ډېرو برخو کې هيوادوال هڅولي دي، چې د پرمختيا په باب خپل لومړيتوبونه په ګوته کړي. د کليوالي پرمختيايي شـوراګانو مشـروعيت او د خلکو لخوا د دوی منل، د کليوالي پرمختيايي شوراګانو لخوا خلکو ته د سرچينو له برابرولو سره تړاو لري.

په سـيمه ييزه حکومتوالۍ کې د شـوراګانو د اوږد مهال موجوديت او فعاليت په خاطر د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت قانوني زمينه برابره کړې ده. اوږد مهال موجوديت د کليوالي پرمختيايي شوراګانو د فعاليت لپاره د همدې وزارت لخوا يوځانګړی قانون جوړ سوی، چې دغه قانون په (۱۳۸۵ه ش) کال کې د ولسمشر لخوا توشيح شو. دغه قانون د يوې اداري مقررې په توګه، په ولسونو او کليو کې، د کليو د بيا رغونې او پراختيا وزارت فعاليتونه تنظيموي، خو بل وزارت د دغه قانون په اجرا باندې ملزم نه دی. دغه ځانګړې مقرره د کليوالي پرمختيايي شوراګانو ونډه او رول نور هم پراخوي او له اصـلي فعاليتونو څخه بهر د همغږۍ او اداري نور فعاليتونه او دندې هم ورسـپاري. د کليوالي پرمختيايي شوراګانو په باب په دغه مقرره کې يو شمېر نورې موضوعګانې نه دي روښانه شوې، چې دا پته نه معلوميږي، چې کليوالي پرمختيايي شورا د مدني ټولنې يو سازمان دی او که سيمه ييزه اداره؟ دغه راز په دې ځانګړې مقرره کې دا نه ده روښانه شوې، چې آيا کليوالي پرمختيايي شوراګانې خپلې دندې او فعاليتونه له نورو کليوالي شوراګانو، ولسوالانو او يا هم د ولسوالۍ له شوراګانو سره تنظيم او همغږې کړي؟، د دې تر څنګ په کليو کې د شـخړو اوارول، چې کليوالي پرمختيايي شـوراګانو ته سپارل شوي هم په مقرره کې نه دي واضح شوي. په هېواد کې د کليوالي پرمختيايي شوراګانو د وړتيا په هکله هم يو لړ پوښـتنې موجودې دي، دا پوښـتنې را ولاړيږي، چې د کليوالي پرمختيايي شـوراګانو ظرفيتونه او وړتياوې څه ډول لوړولای شـو، تر څو هغوی وکولای شـي، د حکومتولۍ فعاليتونه سـرته ورسـوي. يوه بله پوښـتنه چې په دې اړوند شـته، هغه دا ده، چې د ملي پيوسـتون پروګرام د بوديجې د درېدلو په وخت کې به د دې شـوراګانو دوام څومره وي. د واک ځينو دوديزه جوړښـتونو، چې په هغو کې ملکان، عنعنوي شورا ګانې او ولسوالان شامل دي، د کليوالي پرمختيايي شوراګانو له موجوديت سره مخالفت څرګند کړی دی[2].

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، (۲۰۱ -۲۰۳)

[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جز - د کليو په کچه غير رسمي اداري

الف ـ ملک، ارباب، قريه دار

دا خلک د حکومت او ټولنې ترمنځ رابطه جوړوي، هغوی ستونزي حلولای شي، دوی د کلي د عامه ملکيت ساتنه کوي.

ملک يا قريه دار د خلکو او د ولسوالۍ د ادارې ترمنځ يوه غوره اړيکه جوړوونکی دی. ملک اصطلاح د عربي له ژبې څخه اخيستل شوې، چې د واک، کنټرول او حکمرانی معنا لري. د ملک دنده، واک او ټاکنه او د هېواد په بېلا بېلو برخو کې يو ډول نه ده. په ځينو سيمو دا نظام کمزوری شوی دی. په نورو سيمو کې ملک په کليوالو ادارو کې مرکزي حيثيت لري.

ملکان د ټولنې او د ولسوالۍ د ادارې ترمنځ د پل حيثيت لري. هغوی په جرګو، مرکو، د ودونو او زيږدنې په ثبتولو او په ودونو کې د کورنيو استازيتوب کول او داسې نورو چارو کې خپل رول لوبوي. ملکان يا خو د خلکو په وسيله ټاکل کيږي او يا هم ورته ملکي په ميراث پاتې وي. نوي ملکان د کورنيو د مشرانو د خوښې او جوړجاړي په ترڅ کې ټاکل کيږي، ملکان د زيات او يا کم نفوذ درلودونکي وي، ملک کېدلای شي د يوه کلي يا څو وړو کليو لپاره غوره شوی وي. په ځينو سيمو کې د فرعي ولسواليو په ډول يو نظام پېژندل شوی، چې (منطقه) ورته ويل کميږي. دغه منطقې يو شمېر ملکان لري، ملکان د خپلې چوکۍ لپاره نه له دولت او نه له خلکو څخه مادي ملاتړ ترلاسه کوي. په ځينو ولايتونو کې د ارباب د اصطلاح اطلاق د ټولنې په با نفوذه خلکو کيږي. د اربابانو نفوذ د هغوی د زياتو ځمکو له کبله دی. په هېواد کې د کليو د حکومتولۍ په نظام کې لوي توپير شته.

ب ـ خان

خان هغه لوی ځمکوال دی، چې د کليوالي ټولنې سرچينې کنټرولوي، د کلي خواريکښو ته د کار زمينې او بزګرو ته د کښت لپاره ځمکې ورکوي اوهم په شخړو کې د منځګړي رول لوبوي.

ج ـ سپين ږيري، ګذر ملک

سپين ږيري د ټولنې هغه نارينه مشران دي، چې زياتره د خپل ګاوند يا خپلې قبيلې مشري کوي.

د ـ ميراو (ميراب)

په کليو کې د ويالو د اوبو وېش او کنترول د دوی په غاړه دی.

ه ـ علماء، ملايان

عالمان د ټولنې مذهبي لارښوونکي دي، دوی د شريعت د قانون له مخې د امامت، خطبو ويلو او په ټولنه کې د اخلاقي چارو په اړه د قضاوت واک لري، علماء د شريعت له نظره شخړې هم حل او فصل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- اربکیان

اربکي د هېواد په جنوب ختیځ کې سیمه ییزې ملیشــې ته ویل کیږي، چې یو ډول قبیله یی بڼه او جوړښت لري، اربکي ځواک له سیمه ییزو قبیلو څخه جوړ شوی. د سیمی خلک یې مرسته کوي، دوی هم په سیمه کې خلک پیژني اربکي د اړتیا په وخت کې د سیمه ییزو جرګو د پرېکړو د پلي کولو دنده په غاړه اخلي. د اربکیو نظام پر قبیلو ولاړ دی، او د ټولنې د دفاع چارې پر مخ وړي، دوی د هغو ســــیمو لپاره اغیزمن دي، چیرې چې د یوې قبیلې خلک اوسي.[1]

اووم مبحث ـ ښاروالي

لومړی مطلب ــ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مینځه وړل

افغانسـتان ۱۶۵ ښـاروالۍ لري، چې په ۱۳۷۹ ه ش کال کې د ښاروالیو د تصویب شوي قانون له مخې اداره کېږي همدارنګه ښـاروالۍ یوازینې سـیمه ییز بنسـتونه دي، چې د عواید راټولولو حق ورکړل شوی دی. مونږ د ښاروالیو په کچه د ډیرو مثبتو بدلونونو شاهدان اوسو.[2]

« ښــاروالي یوځانګړی قانوني، سـیاسـي اواداری واحد دی، چې په پیژندل شـوي او ټاکل شـوي جغرافیایي یا ځمکنۍ سیمه کې حاکمیت ولري، او د خلکو د عامې ښېګڼې په موخه منځته راځي. »

- د اداري او حکومتي مراتبو د لړۍ له پلوه " ښاروالي" یو داسې اداري واحد دی، چې له ولایت وروسته په دوهمه درجه کې راځي.

- ښــاري ولســوالۍ له ښــاروالیو څخه جوړې دي او کلیواله ولســوالۍ له کلیو څخه ټول دغه راز اداري واحدونه ټاکل شوي جغرافیایي پولې او سیاسي او اداري حدود لري.

- ښاروالي شرکت ته ورته حالت لري. ښـاروالي کولای شـي شـرکت ته ورته ځینې فعالیتونه ترسـره کړي، لکه د جایداد پیرول او پلورل، قراداد کول، د بل چا پر ضــد د دعوې اقامه کول او یا یې پر ضــد اقامه د دعوې کېدل، د قانوني نومونو کارول، او د عامه اقتصادي شرکتونو تنظیمول.

- ښاروالي دیو شمیر معیارونو د ټاکلو په وخت کې رامنځته کیدای شي.
- ښــاروالي کېدای شــي د قانوني پړاونو د بشــپړولو په وخت کې رامنځته ، مدغم او له منځه ولاړه شي.
- ښاروالي کېدای شي د قانوني پړاونو د بشپړولو په وخت کې مدغمه شي.
- ښاروالي کېدای شي د ځینو ځانګړو شرایطو په وخت کې له مینځه ولاړه شي.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۵
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معیارونه

- ښه پیژندل شوي یا تاکل شوي جغرافیایي حدود ولري، چې د افغانستان د جیودیزي او کارتوګرافي د لویې اداري د معیار له مخې لږ تر لږه (۵۰) کیلو متره مربع پیراخوالی ولري.
- د احصایې د مرکزي اداري د معیار له مخې لږ تر لږه (۲۰۰۰۰۰) تنه نفوس ولري.
- له مالي پلوه پر ځان ډېره ولګوي، تر څو وکولای شي خلکو ته لومړني خدمتونه او اسانتیاوي برا برې کړي.

درېیم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو، یوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه

خلک د خپل کلي د شورا له لارې لومړی په خپلو کې مشوره کوي او بیا خپل وړاندیز وړاندي کوي.

- خلک خپل وړاندیز د خپل کلي د شورا د پرېکړه لیک په ډول د ښاروالۍ شورا ته سپاري، چې دا شورا د تاکل شوو معیارونو له مخې وړاندیز تر غور او څېړنې لاندې نیسي. د ښاروالی شورا د مشوري له تر سره کولو وروسته، وړاندیز د پرېکړه لیک په ډول د ولایتي اداري مجلس له لارې د تایید په موخه ولایتي شورا ته سپاري.
- ولایتي شورا وړاندیز د یوه پرېکړه لیک په ډول له تایید وروسته د منظورۍ لپاره د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداري ته سپاري.
- د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره د وړاندیز څېړنه کوي او ډاډ تر لاسه کوي، چې وړاندیز د نوي ښاروالی د منځه راتلو په برخه کې له حقوقي او قانوني معیارونو سره سمون لري. وروسته بیا دغه وړاندیز ولسي جرګې ته سپارل کیږي. ولسي جرګه د نظرونو له اورېدلو او راټولولو وروسته د وړاندیز په اړه پرېکړه کوي.[1]

څلورم مطلب ـ د ښاروالی د ادغام لپاره شرایط

- هغه ښاروالی ، چې د قانوني بهیر له بشپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرنه منځته راغلي وي.
- هغه ښاروالي، چې پاینښت يې تر پوښتني لاندې وي، یعني هغه ښاروالۍ ، چې د ښاروالیو اړین معیارونه پوره نشي کړای.
- هغه ښاروالی چې پاینښت يې تر پوښتني لاندې وي ، کېدای شي له یوې داسې ګاونډۍ ښاروالی سره یوځاي شي، چې د پاینښت قابلیت ولري. دغه راز دا ډول ښاروالۍ کولای شي له هغو پاینښت موندونکو ښاروالیو سره یو ځای شي، چې په ګاوند کې يې دي.
- د پاته کېدو وړ لویه ښاروالي کولای شي یوه داسې چې د پاتې کېدو وړ نه ده، له شتمنۍ او مالي سرچینو سره په ځان کې مدغم کړي.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۶ـ ۲۰۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پينځم مطلب ـ د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرایط

- هغه ښــاروالۍ چې د قانوني بهیر له بشــپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلي دي.
- هغه ښــاروالۍ، چې ښــایي د پاتې کېدو وړ نه وي او د ښــاروالیو اړین معیارونو ونه لري. لغوه شوې ښاروالۍ کولای شي له ګاونډۍ ښاروالۍ سره، چې یا تر نن پورې د پاتې کېدلو وړ وي او یا له لغوه شوې ګاونډۍ ښاروالۍ سره له یو ځای کېدو وروسته په یوه د پاتې کېدلو وړ ښاروالۍ واوړي.
- هغه ښاروالۍ، چې ټول قانوني، سیاسي، سازماني او اداري ماهیت یې له لاسه ورکړی وي.
- د پاتې کېدو وړ او لویه ښاروالۍ کولای شي ، یوه داسې ښاروالۍ ، چې د پاتې کېدو وړ نه ده په خپل تشکیل کې له شتمنۍ او مالي سرچینو سره مدغم کړي.[1]

اتم مبحث ـ د ښاروالیو ډلبندي

ښاروالي باید د بېلابېلو فکتورونو له مخې ډلبندي شي. د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره باید یو معیاري نومښود وکارول شي، د ښاروالیو ډلبندي باید په منظمه توګه د مرکزي دولت لخوا د ښاروالیو په ټولنیز، اقتصــادي، ســیاســي او اداري شــرایطو کي د اړینو بدلونونو د راوســتلو په موخه تر غور او کتنې لاندې ونیول شي.

لمړی مطلب ـ د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره فکتورونه

- عواید، چې د مالیې وزارت لخوا منل کیږي.
- نفوس یا د وګړو شمېر، چې د احصایې د مرکزي ادارې لخوا تصدیق کیږي.
- پراخوالی، چې د جیودیزی او کارتوګرافی د لویې ادارې لخوا تصدیق کیږي.

دوهم مطلب ـ دنوم ایښودلو لپاره معیارونه

- د عوایدو پر بنسټ
- د ښاري کېدو د کچې پر بنسټ
- د بېلا بېلو فکتورونو د یوځای کېدو پر بنسټ

دریيم مطلب ـ د ښاروالۍ دندې

- قانون په ښکاره توګه د ښاروالیو حتمي او اختیاري دندې په ګوته کړي.
- د ښـاروالیو حتمي یا جبري دندې هغه اسـاسـي دندې دي، چې ښـاروالي دهغو د ترسره کولو لپاره ګمارل شــوې ده او اختیاري هغه دندې دي، چې ښــاروالي یې له خپلو حتمي دندو پرته، له خپل کاري ظرفیت سره سم ترسره کوي.

---

[1] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (١٣٩٧) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، ٨ ـ ٩

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاروالۍ اساسي یا حتمي دندې په لاندې ډول دي:[1]

- دیو اغېزمني، مسـولیت لرونکي، او شـفافي ادارې د رامنځته کولو لپاره د یوښـه اداري تشـکیل جوړول.
- د مرکزي دولت له پرمختیایي لارښود سره سم د ښاروالیو لپاره د اوږد مهاله ټولنیزو او اقتصادي پرمختیـایي پلانونو جوړول، څـارل او څېړل، او د ټولنې د ځـانګړو ډلو، لکـه ځوانـانو، ښـــځو، بوډاګانو، اوکوچیانو ځانګړو غوښتنو ته ځواب ورکول.
- د ښـاروالۍ له ټولنیزو او اقتصـادي پرمختیایي پلانونو سره سم د ښاروالۍ په واک کې د موجودو ځمکو څخه د ګټې اخیستنې د څرنګوالي ټاکل.
- د مرکزي دولت له ادارو ســـره د زده کړې، روغتیا، کور جوړولو، د بیوزلۍ د کچې راټیټولو ، کرهنې، چاپېریال سـاتنې، زیربنا جوړولو او داسـې نورو پلانونو او پروګرامونو په پلي کولو کې مرســته کول، په ځانګړې توګه په هغو برخو کې، چې ښـــاروالي یې په یوازې توګه د کار پوره وړتیا ونه لري.
- له مرکزي دولت سـره د پرمختیایي پروژو په پلي کولو کې له خپلو ظرفیتونو سـره سـم مرسـته کول.
- هغو خصوصـي شرکتونو ته، چې غواړي د ښاروالۍ د ادارې حدونو په د ننه کې فعالیت وکړي، د کار کولو د اجازې ورکړه.
- له ملي او سیمه ییزو قانون سره سم د مالیې، ټکس او فیس راټولول.
- د ښار له ماستر پلان او ورځني نرخ له مخې د جایدادونو د حقیقي ارزښت ټاکل.
- خلـک دې تـه هڅول، چې د ښـــاروالۍ پـه چارو کې ګډون وکړي، لکه پرمختیایي اړتیاو لپاره د لومړیتوبونو په ګوته کول، د پلان او پروګرام جوړولو په کار کې برخه اخیستل ، او د پرمختیایي موخو سره سم د ښاروالۍ د کړونو او اجراتو څارنه او ارزونه.

څلورم مطلب ـ د خدمتونو وړاندې کول

مرکزي دولت لخوا د پرګرامونو او پروژو په پلي کولو کې مرسته کول.

د ښاري او ټولنیزو اساسي خدمتونو وړاندي کول، لکه څښاک د اوبو برابرول، د بریښنا وېش، د ناروغیو مخنیوی ، د ناپاکیو او چټلیو ټولول او سـمسـورول، د ښـاري سـړکونو جوړول، د ترانسـپورټي اسـانتیاوو برابرول او داسې نور.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ اداري او پرمختايي دندې

- د اداري تشــکيلاتو از ميکانيزم جوړول، چې کولای شــي خلک په ښــاري فعاليتونو او چاروکې برخې اخيستنې ته وهڅوي او له خصـوصـي سکتور سره د ښاري اقتصادي پر مختياوو په برخه کې مرسته وکړي.
- د دولت له مرکزي ادارو سره د پلانونو او پروژو د پلي کولو په برخه کې مرسته کول او له دې لارې ښاروالي سکتوري لومړيتوبونو ته انعکاس ورکول.
- د پرمختايي پروژو د پلي کولو په موخه له مرکزي دولت سره همغږي.
- دمقرراتو او هڅولو د يوه روښانه چوکاټ له لارې په ښـاروالیو کې خصـوصـي سکتور مسولين پانګې اچولو ته هڅول.
- په عامه اقتصـادي برخو کې د خدمتونو د ښه وړاندي کولو په موخه له خصـوصـي سـکتور سره ګډون.
- له ملي پر مختيايي پلانونو سره سم او سيمه ييزو اړتياوو ته ځواب ويلو په موخه، ضـروري او بنســټيز ټولنيز او اقتصـــادي خدمتونه وړاندې کول، دغه خدمتونو د ټولنيزو اقتصـــادي ، امنيتي، چاپيريال ســـاتني او د نيســـتی د کمولو له پروګرامونو او پروژو څخه، چې موخه يې د ټولني او خلکو هوساينه ده ، عبارت دي.
- د ټولنيزو او اقتصـــــادي پرمختيا لپاره د ښـــــاري زيربنايي پروژو تنظيم او پلي کول، لکه د اوبو رسول، بريښنا، روغتيا پالنه، لوړې او مسلکي زده کړي، د چاپېريال د روغتيا ساتلو آسانتياوې، ښاري سرکونه، تفريحي ځايونه او داسې نور..
- د ښو خدمتونو د وړاندي کولو او مناسبي ګټي ترلاسه کولو په موخه د ښاري اقتصادي شرکتونو جوړول.
- په ښاري چارو کې د خصوصي سکټور د فعالې ونډې اخيستې، په تېره بيا د ښو عامه خدمتونو د وړاندې کولو سيمه يزو اقتصـادي پرمختياوو وړاندې د هڅونې او تشـويفي مقرراتو او کړنلارو جوړول.
- د ښــــاروالۍ له واکونو او قانون ســـره د مرتبې په موخه د ځانګړو مقرراتو جوړول لکه قرارداد کول، د شرکتونو جوړول او په اقتصادي معاملو کې ګډون.[1]

شپږم مطلب ـ د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او ميکانيزم

- له ښاروالیو سره به د اداري جوړښت او ميکانيزمونو په جوړولو او چمتو کولو کې مرسته وشي.
- ښـاروالي به د اداري جوړښـت په مطرحه کولو کې د مرکزي دولت له لارښـونو سـره سـم بشـپړ واک ولري.
- د ښــــاروالیو د ډلبندۍ لپاره تشـــکيلاتي موډلونو به د اداري جوړښـــتونو د طرحو او ډيزاين لپاره اصلاح شي.

---

۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۱ ـ۲۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د یوه واحد یا زیاتو موډلونو د جوړولو لپاره چمتوکول، ترڅو ښاروالي وکولای شي له هغې ډلې څخه یو غوره موډل انتخاب کړي.
- د بستونو او نومونو معیاري ډلبندي، د امتیازاتو طرحه، او د دندو لایحه به چمتو شي، ترڅو له ښاروالیو سره د اداري جوړښت، او بشري سرچینو د پرمختیا او سمون په برخه کې مرسته وکړي.
- د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول، د پرمختیایي او پانګې اچونې د پلانونو جوړول، بودیجه جوړول، د لوجیستیکي مدیریت رامنځته کول، او د ثابتو پانګو تنظیمول.
- د پورته سیستمونو د پلي کولو لپاره د مرکزي دولت د مرستي راجلبول.
- د نویو سیستمونو تر بشپړې رامنخته کېدو پورې د انتقالي دورې او فعالیتونو پلي کول.
- د سرغړونو د پېښو او د ښو دندو د ترسره کولو لپاره د مجازاتو او مکافاتو د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول.

اووم مطلب ـ د پالیسۍ موخې

- د ښاروالیو لپاره د پرمختللي اداري سیستم رامنځته کول، ترڅو وکولای شي سیمه ییزو غوښتنو او اړتیاوو ته ځواب ووایي.
- په ښاروالیو کې د پرمختیایي بهیرونو رامنځته کول، ترڅو د خلکو په وړاندې د ښاروالیو مسؤلیت لرل د پام وړ وګرځي.

اتم مطلب ـ د ښاروالۍ خدمتونه

ښاروالۍ د ډېرو اساسي خدمتونو پر کیفیت او څرنګوالي کنټرول نه لري، لکه روغتیا، زده کړه، بریښنا، سړکونه او داسې نور، دغه راز خدمتونه د خپلواکه او ځانګړو وزارتونو د ولایتي واحدونو او ادارو له خوا وړاندې کیږي، ښاروالي یوازې د دغو پرګرامونو د پلي کېدو د څرنګوالي په اړه کوم مسؤلیت نه مني.

له بله پلوه، د ښاروالۍ د خدمتونو وړاندې کول، لکه د اوبو او د یوې وړې ټولنې د اسانتیاوو برابرول، د ناکافي مالي سرچینو او کمځواکه کاري وړتیاوو له امله له ستونزو سره مخ دي.

مرکزي حکومت د خپلو خدمتونو د وړاندې کولو لپاره هیڅ راز اشخاص نه دي وړاندې کړي او همدا شان د پروګرامونو د پلي کولو لپاره کمه مالي مرسته په پام کې نیسي. له بلې خوا ټولنه هم د خدمتونو د وړاندې کولو په پروګرام جوړونه، د اړتیاوو او لومړیتوب لرونکو پروګرامونو په ټاکلو، او پانګې اچونې په پروګرامونو کې لږ لاس لري.

په اصل کې د ښاروالیو اساسي دنده او ماموریت خلکو ته د عامه هوساینې د خدمتونو وړاندې کول دي. په داسې حال کې، چې د خدمتونو پر کیفیت باندې د ښاروالۍ کمزوری کنټرول لرل، د دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماموریت خلاف بلل کیږي. ټول دغه لاملونه هغه څه دي، چې په پای کې په ټولنه باندې اغېزه پرېباسي. پر پالیسۍ پورې اړوندې سترې موضوعګاني په لاندې ډول دي:[1]

- د ښاروالۍ خدمتونه ناکافي، نا اغېزمن او د کیفیت او څرنګوالي له مخې کمزوري دي.
- د سکتوري خدمتونو پلان او بودیجه جوړونه په ملي کچه ترسره شوې، چې دا د ټولني د اساسي اړتیاوو او هغو خدمتونو تر منځ، چې وړاندې کیږي، یو واټن رامنځته کړی.
- د خدمتونو د وړاندې کولو پلان جوړونه داسې ترسره شوې، چې د ټولنې د حقیقي اړتیاوو او طرحه شوو پروګرامونو ترمنځ لږ نیږدیوالی لیدل کیږي.
- ښاروالي باید د مالي سرچینو په کار اچولو، او خدمتونو د کیفیت د لوړولو په برخه کې له نورو دولتي ادارو، خصوصي سکتورو د ټولنې سره د ګډون په لاره کې بشپړ واک ولري.
- د مرکزي خدمتونو وړاندې کول به د ټاکل شوو مسؤلیتونو او معیارونو په چوکاټ کې تر سره کیږي.
- مرکزي ادارې به په ټاکل شوې کچه مالي سرچینې د اړینو وړتیاوو د رامنځته کولو په ګډون د پرمختیایي پروګرامونو د پلي کولو لپاره دې ښاروالیو ته ولیږدوي.
- د ښاروالیو د سکتوري خدمتونو په برخه کې د همغږۍ رامنځته کولو لپاره به یو لړ سیستمونه او کړنلارې رامنځته شي، ترڅو په دندو کي د ستونزو او نیمګړتیاوو له نه پېښېدو ډاډ رامنځته شي.
- د خدمتونو د وړاندي کولو لپاره تر ټولو ښه اصل د خدمتونو غوره والی او د کیفیت لوړوالی دی.

د لاندي اساسي خدمتونو د وړاندي کولو لپاره د رسمي خبرتیا خپرول.

- لومړنی روغتیایي پاملرنې، لکه مور او ماشوم ته پاملرنه، د تغذیې سیستم اصلاح او سمون، د ناروغیو وقایه او داسې نور.
- د ښاري اسانتیاوو د سیستمونو جوړول او ساتنه، لکه د اوبو رسولو سیستم، برېښنا ، ښاري سړکونه ، پارکونه او داسې نور.
- د چاپېریال ساتنې له اصولو سره سم دککړو اوبو ایستل.
- د ښاروالیو په ادارې پورې اړونده طبعي سرچینو ساتنه.
- د طبعي پېښو او ناورینونو په وړاندې چمتووالی.
- د اړینو وړتیاوو او ظرفیتونو د ترلاسه کولو په موخه د مرکزي دولت له خوا د اغېزمنو لارښودونو په واک کې ورکول.
- د ښاروالیو په کچه د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د معیارونو او ملي لار ښودونو چمتو کول.
- د هغو خدمتونو لپاره ، چې د ښاروالیو له خوا په قرارداد ورکړل شوي، د ملي لارښود چمتو کول.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د ښاروالیو اقتصادي تشبثات

ښاروالۍ تر اوس مهاله په دې نه دي بریالۍ شوې، چې خپل اقتصادي تشبثات وړاندې کړي، په دې اړه لویې ستونزې په لاندې ډول دي.

- د ښاروالیو اوسنی قانون او مقررات ښاروالیو ته په دې اړه بشپړ واک او صلاحیت نه دی ورکړی.
- د ښاروالیو اوسنۍ هڅې د اقتصادي فعالیتونو د ترسره کولو لپاره په نېغه توګه له سکتور سره رواني دي (د بېلګې په توګه هوټلونه او د ودونو تالارونه)
- دغه راز هڅې په لومړني ګام کې د ګټې د لاسته راوړلو او په دوهم ګام کې د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره تر سره کېږي.[1]

لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسۍ موخې

- د ښاروالۍ په اداره کې اغېزمنه رهبري رامنځته کوي.
- د اساسي عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د اقتصادي شرکتونو او ادارو پیاوړي کول.
- د سمیه ییزو سرچینو د کارولو او سمبالولو لپاره د ښاروالیو د اقتصادي شرکتونو او ادارو پرانستل.
- ښاروالي بشپړ واک لري، ترڅو د اقتصادي شرکتونو له لارې د خدمتونو د وړاندې کولو څخه ګټه ترلاسه کړي.
- ښاروالي به په لومړي ګام کې اقتصادي نشان د لومړیو عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره پرانیزي.
- له اقتصادي تشبثانو سره د ښاروالیو اړیکې باید د خصوصي سکتور سره اړیکې له ګواښ سره مخ نه کړي.

نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، د جمهوری ریاست د عالی مقام د ۱۳۸۶ لمریز لېږدیز کال د وږی د اتمې نېټې د (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې جوړه شوه.

لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه اداري اهداف

- د دې ټکی ډاډمنتیا چې په افغانستان کې د محلی اداري چوکاټ د ښې اداري د اصولو څخه ملاتړ وکړی په شمول د پرانیستي او روښانه، مسئوله، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنسته اداري کوم چې په محلی کچه د ګډو توافقاتو او د قانون د واکمنی پربنسټ رامنځته شوی وی.
- په محلی کچه د دولتی اداراتو پیاوړی کول تر څو د خلکو برخه اخیسته په اداره کې ډاډه شی او د خدمتونو په وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقوقو په ساتنه کې د پام وړ اصلاحات ترلاسه شی.

---

[1] ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳ـ ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اتباعو او وندہ لرونکو لپاره د فرصـــتونو رامنځته کول او د هغوی ځخه ملاتړ کول ترڅو په محلی کچه په اداره کې برخه واخلی.
- د دې ټکی ډاډمنتیا چې د محلی اداري مؤســـســـات د ملی فعالیتونو او پروګرامونو اجرا کولو په آسانتیا کې فعال رول ولوبوی تر څو د افغانانو دخیر بنیګڼې چارې اصلاح شی.
- امنیت، انکشـــاف، حکومتوالی (د عدلی او قضـــایی څانګو په ګډون، چې د همغږۍ چارې به یې مخته وړل کیږی[1].

دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه اداري موخې

- د پرانیســتې او روښــانه، مســئولې، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنســته ســیمه ییزې اداري چوکاټ رامینځته کول
- په اداره کې د خلکو برخې اخیستنې، خدمتونو وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقونو د ساتنې په کار کې د سـمونونو رامینځته کېدلو په خاطر، په سـیمه ییزه کچه د دولتی ادارو رامنځته کول او پیاوړی کول،
- په سـیمه ییزه کچه په اداره کې هیوادوالو او وندوالو ته د برخې اخیسـتلو د فرصـتونو رامنځته کول او ملاتړ کول،
- د ملی فعالیتونو او پروګرامونو د پلی کولو د چارې په آسانه کولو کې فعاله ونده اخیستل.

درېیم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکي اداري تشکیلات

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، په مجموعی ډول (۶۸۲۱) تنه رسمی تشکیل لری. له دې ډلې (۴۹۵) تنه مرکزی اړوندان او (۶۳۲۶) ولایتی او سیمه ییز اړوندان دی. ددغې اداري د شته اړوندانو شمېر (۵۸۶۶) تنو ته رسیږي.

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، (۱۷) د ریاست مرکزی او (۱۲۱) ولایتي بستونه لري.

افغانستان په سیمه ییزه اداری ویش کی (۳۶۴) رسمی او (۱۱) نارسمی ولسوالۍ لري.

له کابل ښاروالۍ پرته، د افغانستان د سیمه ییزه ښاروالیو شمېر (۱۵۶) ته رسیږي.

څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه اداري، د مرکزی تشکیل له (۴۹۵) تنو څخه په سلو کې شپږ اویا او د ولایتی او سیمه ییزه تشکیل (له ۶۳۲۶ تنو څخه) په سلو کې یو نوي سلنه، د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او معرفی شوي دي.

د افغانستان له ۳۶۴ رسمی ولسوالیو څخه، د ۲۳۳ ولسوالیو لپاره ولسوالان د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او دندو ته معرفی شوي دي.

په مجموعی ډول، ددغې اداري د مرکزی تشکیل، (۷۶٪) سلنه او د سیمه ییزه تشکیل، (۹۱٪) سلنه، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د خپلواک کمیسیون په مرسته، د آزاد رقابت له پروسې تېر شوي دي.

---

۱. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه اداري له اوولسو مرکزی ریاستو څخه دولس او له (۱۲۱) ولایتی ریاستونو څخه (۹۴) رییسان او چاروا کی، د ازاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او مربوطه برخو او ولایتونو ته معرفی شوي دي.

پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان

د ولسمشر د (۲۱۱۳) ګڼه حکم له مخې، د مرستیال والیانو او ولسوالانو بستونه له سیاسی حالت څخه، د ملکی خدمتونو بسـتونو ته واووښـتل. د اداري د معلوماتو له مخې، تر دې مهاله د سـیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه اداري، له اتیا سلنه زیات بستونه، د رتبو او معاشونو د نوی سیستم له لارې تکمیل شوی. د ۳۲ ولایتونو مرستیالان او د (۲۳۳) ولسوالیو لپاره ولسوالان، د آزاد رقابت د پروسې له لارې، د اداري اصلاحاتو د کمیسیون په مرسته استخدام او وظیفو ته معرفی شوي دي[۱].

شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه

۱ـ ریفورم، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د کمیسیون په مرسته، د اصلاحاتو مخته وړل؛
۲ـ د ولسوالیو د شوراګانو جوړول؛
۳ـ د ښاروالیو پراختیایی کارونه او ښاری حکومتوالی؛
۴ـ قوانین، مقررات او پالیسی؛
۵ـ پرمختیا او د حکومتوالۍ او ددغو پروګرامونو وړاندې کول: (ښار، اسلا، سیکا، سی سی ای، یې اس جی پی او نور)
۶ـ وړتیاوو لوړول؛
۷ـ ګډ کارونه : د سولې، نشه یی توکو ضد مبارزې، لپرد بهیر، ټاکنو، بشری حقوو، ببړنیو مرستو او ثبات په برخو کې ګډ کارونه مخته وړل.

اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي

د اساسی قانون له یوسلو اووه دېرشمې مادې سره سم، د افغانستان اسلامی جمهوریت د عالی مقام د ۱۳۸۹ لېږدیز کال د غوایی میاشتې د ۲۲ مې نېټې (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې، د پنځه وېشتو وزارتونو او خپلواکو ادارو په مرسـته، د سـیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداري د پالیسـۍ او انسـجام د معینیت تر مشـرۍ لاندې، د پالیسـۍ د جوړولو او تدقیق کمېټې هڅې برېالۍ راووتې او په لومړی ځل د افغانسـتان د سیمه ییزو ادارو لپاره پالیسی چمتو شوه. تیرو وختونو ته په کتو سره افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره د یو مناسب کاري چوکات رامنځته کیدو لپاره پالیسي او اساسي اصول نه وو موجود چې تر څو د هغه په واسطه وکولای شـي ټولې چارې منسجم او مخ ته یوسـي. د یادولو وړ ده چې کومې سیمه ییزي اداري چې رامنځته شـوی د جوړښـت له پلوه د افغانسـتان د خلکو لپاره مثمرې او ګټورې ندي ځکه چې د دوی مسؤلیتونه او صـلاحیتونه په سم شـکل سره ندي معلوم شوي چې دخلکو مشکلات حل کړي. ځینې داسې دوه اداري هم شته چې یو وخت کې یوه وظیفه سرته رسوي ددې سره سره د ولایت او ولسوالیو ترمنځ

۲. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړيکې درست واضح ندي، او همدارنګه د افغانستان په سيمه ييزو ادارو کې د غيرې مسوله وسوالو ډلو، قمندانانو نفوذ او قوت لاتر دې دمه په خپل حال پاتي دی. په سيمه ييزو ادارو او ښاروالیو کې د خلکو ونډه ډېره کمه ده، ښځې او ځوانان د سيمه ييزې ادارې او ښاروالیو په مديريت کې ونډه نلري سربېره پردې د ناحيو، ښاروالیو او ولسواليو په کچه د يموکراتيک او مدني ټولني شتون نلري. په سمه ييز حکومت کې د خصوصي سکتور د ونډې په اړه هيڅ پاليسي او قانون شتون نلري کوم خدمات چي د سيمه ييز حکومت لخوا خلکو ته وړاندې کيږي کيفيت يې ډېر ټيټ دی، او همدارنګه د سيمه ييز حکومت واک ،صلاحيتونه او منابع لږ دي، په دې برخه کې جوړ شوي قوانين هم پيچلي او ګونګ دي، دغه وضعيت او حالت ته په پام سره د افغانستان حکومت د سيمه ييزو ادارو دپاليسي په نامه يوه پاليسي جوړه کړې تر څو يادې شوی ستونزې او نواقص له منځه يوسي. ددغه پاليسی اصلي موخه د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو پراخ چوکات ټاکل دي تر څو په سيمه ييزه کچه د حکومت پاليسياني او پروګرامونه عملي کړي او په سيمه ييزه کچه د خلکو په اقتصادي ،سياسي ،ټولنيز او کلتوري ژوند کي ښه والي راشي.[1]

اتم مطلب ـ د سيمه ييزو ادارو د پاليسی بنسټونه

د افغانستان اساسي قانون،د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژی، د ښځو لپاره د افغانستان ملي برنامه، دافغانستان د سيمه ييزو ادارو په اړه د څېړنو پايله او د افغانستان د سيمه ييزو ادارو د اوسني قانون د چوکات تحليل ددغه پاليسی اساس او بنسټ تشکيلوي او دفغانستان اساسي قانون چي په ۱۳۸۲ ل کال کې تصويب او د سيمه اييزي حکومتولي په اړه ځيني احکام وړاندې کوي.

لسم مبحث ـ د افغانستان دسيمه اييزو ادارو تګلاره (پاليسی) موخې

د سيمه ييزو ادارو د پاليسی جوړولو څخه موخه په دغو ادارو کې د شته ستونزو له منځه وړل او د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو منظمې کړنلارې جوړول دي ترڅو د هغه پر بنسټ خپلې کړني او فعاليتونه اجرا کړي سربېره پردې د سيمه ييزو ادارو پاليسي لاندې موخې لري.

۱ . د سيمه ييزو ادارو په اړه د اساسي قانون د احکامو تطبيق

۲ . په سيمه ييزو ادارو کې زياته هماهنګي راوستل

۳ . په يو وخت کي په اقتصادي امنيتي او اجتماعي برخو کې پرمختګ

۴ . د حکومت او جمهوري رياست د ژمنو عملي کول

کله چې په سيمه ييزه کچه حکومتولي ښه واوسيږي دلاندي کارونو پرمختګ به رامنځنته شوی وي؛

- شفافيت
- خلکو ته حساب ورکونه
- د خلکو مشارکت او ګډون
- ديموکراسي

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کي سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- موثریت او ګټورتوب
- ټولنیز عدالت
- په ټولو اداراتو کې د قانون پر بنسټ د یو سیستم رامنځته کول
- د عامه خدماتو په وړاندې کولو کې ښه والی
- د فقر او بې وزلۍ کمول

لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول

د ولایت، ولسوالۍ ، ښاروالۍ او کلیو په کچه اداري او سیمه ییزې شوراګانې به په خپلو اړوندو سیمو کې خلکو ته، د خپلو کړنو په اړه حساب ورکوي. دولت خلکو ته د خدمت په موخه په ټولو برخو کې حاضر او چمتو دی. د خلکو شوراګانې؛ د ولس د نظرونو او غوښتنو له استازیتوب سره؛ د سیمو د حکومتوالۍ په ټولو پوړیو کې؛ له خلکو وروسته ځای لري. د سیمه ییزو حکومتوالیو جوړښتونه، د سیمه ییزو شوراګانو له لارې، خلکو ته حساب ورکوونکی دی. د سیمه ییزو ادارو او شوراګانو له خوا د ناوړه استفادو د مخنیوی په موخه، قضایه قوه د هغوی کاری چارې تل تر څار لاندې نیسی.[1]

یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون

د ملي یووالي حکومت د کار له پیل وروسته د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د نوي مشرتابه له ګومارل کېدو راهیسې، دغې ادارې د مرکزي او ولایتي ادارو تر منځ د همکارۍ د رول د پرمختیا لپاره یو شمېر چټکې چارې پیل کړې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې د سمون پر بهیر سربېره، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې د والیانو او ولسمشر تر منځ میاشتني ویډیو کنفرانسونه پیل کړی چې موخه یې د ولایتونو او د ولسمشر د دفتر تر منځ د اړیکو د یوې سیده لیکې رامنځته کول دي. همداراز شپږ والیان هره میاشت کابل ته ځي، له وزارتونو، ملي امنیت شورا، او قضایه قوې سره اړینې ناستې کوي او د کابینې غونډې کې هم ګډون کوي او په خپلو ولایتونو کې د وضعیت او د هغو برخو په اړه لنډ معلوماتي پرېزنټېشن هم ورکوي، چې د کابینې همکارۍ ته پکې اړتیا وي. د والیانو او رسنیو او ولس تر منځ د اړیکو د پرمختګ لپاره د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې سلګونه خبري غونډې جوړې کړې دي. دغو بدلونونو والیانو ته د کار په اړه د ځوابي مالوماتو د یوه مېکانېزم جوړېدو ته هم لاره اواره کړې. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره اوس د وګړو میثاق ملي لومړیتوب پروګرام یوه مهمه برخواله ده او د ښاري برخې مشري یې کوي. د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې تشکیل کې اصلاحات راوستل شوي، چې له مخې یې د هر والي په دفتر کې د جنسیتي انډول یو افسر شته، چې د جنسیتي چارو پر همغږۍ تمرکز کوي. د مېرمنو د ملاتړ لپاره د یوه بل ګام په توګه، په ښاري سیمو کې به ټول نارسمي جایدادونه ثبت شي، چې د مالکیت اسناد به یې خاوندانو او مېرمنو دواړو ته ورکول کېږي، چې له مخې یې دا باوري کېږي، چې ښځې به د جایداد ملکیت لري. د افغانستان د پرمختګ اوسني پړاو ته په کتو او د بدلون په اړه د غور کولو او د راوستو د مهارت د اړتیا په نظر کې نیولو سره یې، د مهمو معلوماتو ورکوونکو مرکه ورکوونکو یوې غوره شوې ډلې نه پوښتنه

---

[1] ـ د محلي ارګانونو خپلواکه اداره، https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشوه، چې تر اوسه د شوي پرمختګ، شته ننګونو، او د سمون د فرصتونو په اړه خپل نظرونه او معلومات راسره شریک کړي. له دغو معلومات ورکوونکو سره له مرکو د لاس ته راغلو مهمو مالوماتو په اړه یوه شننه لاندې وړاندې کېږي[1].

لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ

افغان حکومت د سیمه ییزې حکومتولۍ د بنسټونو له لارې د هېواد په فکري او سیاسي بحث کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم ور ګډولو کې بریالی شوی دی. دا چې افغانستان له ډېره وخته د حکومتولۍ یو متمرکز سېستم لري، په محتوا او د فکر لارو کې بدلون راوستل اسان نه دي ثابت شوي او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې ته یوه سخته چاره تمامه شوې ده، چې له تېرو اتو کلونو راهیسې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون سرلاری بنسټ دی. په بنسټیزه توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د هڅو په پایله کې، د والیانو د رول په اړه یو څه نور وضاحت هم شوی دی، او د افغانستان په تاریخ کې په لومړي ځل ولایتي شوراګاني وټاکل شوې. د پرمختګ یوه بله نښه په سیمه ییزه کچه د عامه چوپړ رسونې د ښه والي لپاره د واک د یوې بڼې د لېږد لپاره زیاته شوې لېوالتیا ده. د واک د لېږد د مفهوم په اړه د توافق د کچې له نظر کې نیولو پرته، د ولسمشر غني په هڅې ژمنتیا کې پیاوړې سیاسي اراده منعکسه شوې، چې له مخې به یې ګام په ګام، ولایتونو ته د پلان جوړونې او اجرایي واک ۴۰ سلنه ولېږدول شي همداراز د دې موضوع په تړاو بحث لا هم روان دی، چې له مخې یې د معرفي کېدو په صورت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون ملي مالکیت رامنځته کوي. اته کاله وړاندې افغانستان د ملکي مامورینو داسې ځواک نه درلود چې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې یې تخصص درلود او آن د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم په اړه پوهاوی هم پکې نه و. خو نن په ځانګړې توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې، مالیې وزارت، کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت، او د اقتصاد وزارت په څېر بنسټونه د سیمه ییزې حکومتولۍ د مسلکي کارپوهانو پراخېدونکې ډلې لري، چې په حکومت کې دننه او بهر کار کوي چې په افغانستان کې د ریښتینې سیمه ییزې حکومتولۍ د رامنځته کولو لپاره د چمتوالي د تخنیکي پوهې او مهارت استازیتوب کوي[2].

دوهم مطلب ـ ننګونې

لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګونې

۱ـ د حکومتولۍ بیخ بنا (زیربناء): دولت باید د ټول هیواد په کچه په هر ولایت کې د امنیت او عدالت د ټینګښت او د خدمتونو وړاندې کولو په موخه خپل حضور وساتي. له همدې امله به مونږ د دغې چارې د تحقق په موخه، د سیمه ییز جوړښت پروګرام (sub national construction program) طرحه کړي. د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره باید په دې برخه کې د اړتیا سنجونې یوه ارزونه ترسره کړي؛ خو د لازمو بیخ بناوو پلې کېدل د ښار او کورجوړونې وزارت پرغاړه وي.

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱-۱۲)
[2] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ بیخ بنسټیزې پانګې: حکومت باید په دې برخه کې هر ولایت ته اساسي بیخ بنسټیزې پانګې چمتوکړي. چې په دغه چاره کې به د افغانستان له برېښنا شبکې سره د هر ولایت نښلول او یوه لویه لاره وي، چې پر مټ یې یو ولایت له بل سره ونښلول شي.

۳ـ د طبیعي سرچینو مدیریت: د طبیعي سرچینو اغیزناک مدیریت له دغه ډول سرچینو څخه د پوهاوي او د هغو د مدیریت په اړه د سیمه ییزه ادارو د دفترونو وړتیاوو ته اړتیا لري. د افغانستان د ځمکې خپلواکه اداره باید ژر تر ژره د ولایتونو او ولسوالیو د پولو ټاکلو او نښه کولو کار ترسره کړي. د اوبو او برېښنا او د کانونو او پترولیم وزارتونه باید د طبیعي سرچینو (کان کیندنه او کرنه) په برخه کې لازیاتې سرچینو ولسوالیو ته ځانګړې کړي. د کرنې او اوبو لګولو وزارت باید د هېواد د ځنګلي شتمنیو د مدیریت په بڼه کې ښه والي راولي. په لومړي ګام کې، شته ننګونې دغه ټکي بیانوي، چې افغان حکومت تر اوسه په دې ندې توانېدلي،چې په ځینو ولسوالیو کې حکومتولي عملي کړي. په نتیجه کې د قانون حاکمیت، د امنیت ټینګښت، دخدماتو وړاندې کولو او ټولنیز ګډون موضوګانې د افغانستان په ډیرو ولایتونو کې ندي پلې شوي. نادولتي لوبغاړي هڅه کوي، چې د قدرت خلا چې دولت ندې توانېدلې ډکه کړي.په پام کې لرو، چې په تدریجي ډول د حکومتولی او دبیخ بنایي چارو پر وړاندې ټولې ننکونې له منځه یوسو.

۴ـ د سیمه ییزې حکومتولی حقوقي چوکاټ: د سیمه ییزې حکومتولی په برخه کې د ټولو مسؤلو بنسټونو او ادارو د دندو او مقررو تشخیص لپاره یو ټولیز حقوقي چوکاټ ته اړتیا ده. اوس مهال افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی په برخه کې درې قانونه لري، چې سیمه ییزه حکومتولي تعریفوي. لومړي قانون د سیمه ییزې ادارې قانون دي ،چې دســـیمه ییزې حکومتولی پر وړاندې د مرکزي ادارې او نورو ســـیمه ییزه ادارو مسـؤلیتونه تعریفوي. دا چې دغه قانون څولسیزې مخکې تدوین شـوي، بیا کتنې ته اړتیا لري. دویم قانون، د ولایتي شـوراګانو قانون دي، چې په دې ورسـتیو کې تصـویب شـوي دي او د دغو شـوراګانو د چوکاټ څرنګوالي تشریح کوي. دریم قانون هم د ښاروالیو د ۱۳۷۹ه ش کال قانون دي، چې د ښاروالیو دندې او مسؤلیتونه تشـریح کوي. دغه قوانین به تر بیا کتنې وروسـته نوي شـي. دوه وروسـتي قانونونه د بیاکتنې او نوي کیدو په حال کې دي.[۱]

د ولایتونو او ولسـوالیو په کچه، د بېلا بېلو اداري واحدونو د مسـؤلیتونو او دندو د تعریف په اړه کوم ترتیب شوي قانون یا مقرره نشته، ددغې عمده لامل د افغان حکومت د متمرکزوالي تاریخي جوړښت دي، چې پربنسټ یې پخوا سیمه ییزې حکومتي اداري یوازې د کورنیو چارو وزات له خوا اداره کیدې.[۲]

دوهم جز ـ ڤرینوې او سېستمي ننګونې

د سـیمه ییزې حکومتولی د پلي کولو پر وړاندې د اداري فســاد، پلویان پالنې او پر تخنیکي سمون د سیاست د لاسبري مهمې سېستمي ننګونې موجودې دي، چې هر یوه به یې د اواري لپاره اوږد وخت ونیسـي، چې څواکمنې سیاسـي ارادې او په ځانګړې توګه د قانون د پلي کولو او حاکمیت د ادارو په ګډون پیاوړو دولتي بنسـټونو ته اړتیا لري. یوه بله ننګونه دا ده، چې د یو شـمېر مهمو مسـلو په اړه وضـاحت او همغږي نشـته لکه د ولسـوالیو او کلیو اسـتازیتوب، د مرکز او ولایتونو او د مدني ټولنو په

[۱] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (۱۳۹۷) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، مخ (۱۴)
[۲] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۱۲ ـ ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګډون د دولتي او خصوصي واحدونو ترمنځ د واک وېش او د دولتي - خصوصي برخوالۍ په نامه نوی مفهوم. افغانســـتان د نورو هغو هېوادونو په څېر نه دی (چې فدرالي دولتونه بلل کېږي)، چې د نوملړونو په بنه د مرکزي او ولايتي واحدونو د مهمو دندو څرګند پوهاوی پکې موجود وي. افغانستان نه د مرکز او ولايتونو لپاره په څرګنده تعريف شوې دندې او د پرېکړې کولو چلندلارې لري او نه هم د دندو داسي کوم موازي لړليک لري، چې د کړکېچ پر مهال پکي د دواړو خواو پرېکړه پرېکنده وبلل شي. يوه لويه قرينوي ننګونه دا ده چې افغانستان په ملي کچه سره تړلي مدني ټولنه او وګړ ټولنه نه لري، چې له همدې امله د اغېزناکي سيمه ييزې حکومتولۍ په اړه همغږي او غوښـتنه نه ده رامنځته شـوې. لکه څنګه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ په اړه د مرستندويانو په يوه مرکزي ټکي کې تشرېح شوې " د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د سـمون بهير پر مخ وړي، خو دا په ګاونډ کې د يوه يوازنـي وګړي په څېر ده، نور برخوال يې نه ښکاري" په دې ډګر کې د ښاروالانو، ولايتي شوراګانو يا د واليانو په څېر د اړوندو ډلو د اغېزناکي او فعالي دلچسـپۍ تشــه ليدل کېږي، چې پکار دي، د سـيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په برخه کې د سيمه ييزو اورګانونو د خپلواکي ادارې د هڅو ملاتړ وکړي. دا کار د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په بحث کې د پلوی د عنصر د کمزورۍ او بې اهميتۍ لامل ګرځي. دا تر يوه بريده په افغانسـتان کې د شـخصـي واک د کلتور له امله ده، چې د حکومتولۍ په سېستم کې د رسـمي مرکزيت لپاره لويه قرينه برابروي. بل لامل يې دا دی، چې خلک دخوځنده ټوليزو ځواکونو په جوړولوکي کومه ګټه نه ويني او يا نه غواړي چې برخه يې شي، ځکه چې سېستم د همکاريو رضاکارانه کار ته مکافات نه ورکوي. د سـيمه ييزې حکومتولۍ د سـمون په اړه د همغږۍ د نشـتوالي په صـورت کې د سـمون د کړنلارې لپاره هڅې نتيجه نه ورکوي، بلکې خنډونه هم پيدا کوي. د سـمون په اړه د عمومي پوهاي او خوځښت د رامنځته کولو لپاره د ملي همغږۍ د رامنځته کولو او هڅولو اړتيا تر بل هر وخت اوس ډېره اړينه ده. د سيمه ييزې حکومتولۍ سمون که څه هم يوه بېړنۍ اړتيا ده، که د عمل ډګر ته وليدل شي، په ټوله کې د حکومت يا د افغانسـتان لومړيتوب نه دی. د حکومتولۍ فعال جوړښـتونه له ټيکاو او امنيت راوستو سره مرسته کوي، خو دا چې افغانسـتان په جګړه کې ښـکېل هېواد دی، له همدې امله ټيکاو او امنيت يې د سر لومړيتوبونه دي. د وزارتونو د مرستيالانو په کچه د سيمه ييزې حکومتولۍ لوړپوړي چارواکي يوه مهمه اندازه وخت په دفاع وزارت او ملي امنيت شـــورا کې په غونډو کې تېروي. دا وضـعيت د تصـادف يا د تمرکز د نشتوالي له امله نه دی، بلکې دا د قرينوي اړتيا يو انعکاس دی او بايد همداسې ومنل شي. خو بيا هم دا کار د سيمه ييزې حکومتولۍ نورو همدومره مهمو چارو ته د کم پامۍ لامل ګرځي.[1]

درېيم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننګونې

په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ سېستم دوه بڼې لري: لومړۍ کاغذي بڼه لکه د تګلارې په اسنادو کې چې يې يادونه شوې او دوهم عملي بڼه، که عملي ډګر ته وګورو، وزارتونو تر اوسه خپلو ولايتي څانګو ته د عامه چوپړ رسوني واک نه دی لېږدولی او د هغو مهمو پروګرامونو په اړه پرېکړې په مرکز کې د ملي کچې د دفترونو له لارې کېږي، چې په بنسـټيزه توګه د مرستندويانو لخوا تمويلېږي.

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابيني د ولايتي بوديجې جوړوني تګلاره تاييد کړي، خو د وزارتونو ولايتي څانګو ته د ورکول کېدونکو دندو په اړه وضاحت نشته، چې هغوی وکولای شي پلان يي کړي او بوديجې ورته وټاکي. د دغه وضعيت پايله دا ده، چې ولايتي څانګې، د امنيتي او عدلي سېکتور په استثنا، له اداري، عملياتي او حفظ و مراقبت له چارو پرته ډېر څه نه کوي. د فعاليتونو هغې کچې ته په کتو چې د مرکز لخوا تر سره کېږي او يا يي په اړه پرېکړه کېږي، ولايتي څانګې ځان څه نا څه فلج شوې ګڼي. د سيمه ييزې حکومتولی په اړه د يوې تولیزې کړنلارې نشتوالی يوه بله لويه ننګونه ده. د ملي او نړيوالو کارپوهانو په ګډون، ډېرو ته سيمه ييزه حکومتولي د واليانو او ولسوالانو د دفترونو، ښاروالیو او ولايتي شوراګانو په مانا ده. دا نظر سم دی، خو بشپړ نه دی. په حقيقت کې د سيمه ييزې حکومتولۍ سېستم تر دې پراخ دی، چې دولتي او نادولتي بنسټونه او اړوندان دواړه پکې شامل دي. که د موضوع د دولت لوري ته وکتل شي، د ملکي خدمتونو سېستم او سېکتوري سمون د سيمه ييزی حکومتولی د سمون او په ټوله کې د حکومتولی مهمې برخې دي. د يوه اغېزناک بنسټ په توګه د پايېدلو لپاره د ملکي چوپړونو سېستم بايد خپلو کارکوونکو ته د دندو خونديتوب، د وخت په تېرېدو ارتقا، ټيکاو لرونکې تنخوا، د دندې په پای کې تقاعد، درناوی او که څوک په ريښتينولی کار کوي، د خدمت فرصت ورکړي. خو اوسمهال داسې نه ده. لوړپوړي حکومتي چارواکي د قلم په يوه ګوزار د سيمه ييزې حکومتولی لوړپوړي چارواکي مقررولای يا ګوښه کولای شي. پر دې سربېره اداري فساد يوه ستره ننګونه ده، چې ملکي خدمتونه خلکو ته د ريښتيني چوپړ پر ځای د پيسو پر يوې سرچينې بدلوي. پايله يي دا کېږي، چې د ملکي خدمتونو سېستم د عامه ادارې د سېستم د بيوروکراسۍ او بنسټ په توګه، په ښه ډول فعاليت نه کوي. په عملي برخې کې د پرتو مهمو ننګونو په ډله کې د واليانو کمزورې مشري هم تر سترګو کېږي، چې ډېری وختونه د وزارتونو د ولايتي څانګو يا ښاروالیو د کوچني مديريت له لارې جبرانېږي. تر څنګ يې د ولايتي شوراګانو د حساب ورکونې کمزورې چلنلارې هم موجودې دي. همداراز د ولسواليو، ښاروالیو او کليوالي ټاکل شويو شوراګانو نشتوالی هم دی، که څه هم اساسي قانون ورته ځای ورکړی. بلخوا د ولسواليو او کليو په کچه له سېکتورونو سره تړلي شوراګانې اړين قانوني ملاتړ او د پرمختيايي او د حکومتولۍ د چارو په اغېزناک ډول د تر سره کولو وړتيا نه لري. په حقيقت کې د سيمه ييزې حکومتولی د شته دوديزو کړنلارو په اړه د پوهاوي او منني نشتوالی د زړو جوړښتونو له پامه غورځولو او د نويو د را منځته کولو لپاره د پياوړې هڅې لامل کېږي. په پای کې، د معياري عامه ادارې او ځانګړې قرينوي پرمختيايي چلنلارې تر منځ مانا لرونکي انډول د را منځته کولو په اړه د ملي همغږۍ نشتوالی ستونزه زېږوونکی دی. واليان په اوسني موقف کې ولايتي چارو کې مانا لرونکې مشري نه کوي، ځکه چې د لوړې کچې متمرکز سېستم له کبله د عامه چوپړونو رسونه په بنسټيزه توګه په مرکز کې کېږي. دا چې والي د چوپړ رسونې د موخو په اړه پرېکړو کولو کې دخيل نه دی او په بنسټيزه توګه دا موخې په مرکز کې ټاکل کېږي، والي يي مالکيت او تر يوې اندازې د دغو موخو په تعقيبولو کې د مشرۍ رول نه لري او نه هم د وزارتونو له ولايتي څانګو سره حساب کولای شي. د سرچينو د دغه نشتوالي د جبران لپاره، والي ښايي د وزارتونو د ځينو ولايتي څانګو پر کوچني مديريت تمرکز وکړي او يا ښايي د تنخواو د ورکولو يا کوچنيو تدارکاتو لپاره واک وکاروي يا ترې ناوړه ګټه واخلي. لکه چې وويل شول، دا په امنيتي او عدلي سېکتورونو کې د صدق وړ نه دی، چې واليان پکې په زياته اندازه ښکېل دي يا پرې اغېز لري. په مخکې يادو شويو دلايلو، ولايتي شوراګانې په ولايتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې تر اوسه د ښار مانا لرونکی رول نه لري. په قانون جوړونې کې ځنډ د دې لامل شوی، چې د ولایتي شوراګانو زوړ قانون تر اوسه پر خپل ځای پاتې شي، چې د یادې نیمګړتیا لامل ګرځي، ځکه چې په اوسني قاون کې د ولایتي شوراګانو دنده سلا مشورې ورکول او مرسته ده. د ولایتي شوراګانو د ښار راتلونکی رول به په دې برخه کې وضاحت را منځته کړي، خو پلي کېدل به یې وخت ونیسي. یوه بله مهمه ننګونه له اساسي قانون سره سمې د کلیوالي او ولسوالیو شوراګانو له نشتوالي او له شته جوړښتونو نه د ګټې اخېستنې له ناتوانۍ سره تړاو لري. ولایتونو او د حکومتولۍ ټیټو کچو ته د واک د مانا لرونکې لېږد نشتوالي ته په کتو، د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پلان جوړونې ته د عامه پلان جوړونې او د سرچینو له ټاکنې سره تړاو ورکول ستونزمن کار دی، ځکه چې د بودیجې د جوړونې بهیر ډېر متمرکز دی. د ولسوالیو او ولایتونو له لارې مرکز ته د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو د پلانونو له رسونې سره سره ټولنیزه پلان جوړونه تر اوسه په مرکزي پلان جوړونې او بودیجې جوړونې کې نه منعکسېږي. د ټاکل شویو ښاروالانو او د ښاروالیو د شوراګانو نشتوالی او په ټوله کې ښاروالیو ته ناپامي نورې مهمې ننګونې دي. ښاروالۍ د عایداتو د راغونډولو او چوپړونو د رسولو پراخ توان لري، چې تر اړتیا ډېره کمه پانګونه پرې شوې ده. د دغه توان لامل دا دی چې ښاروالۍ د ښې عامه چوپړ رسونې او ولسواکې حکومتولۍ د یوه فرصت استازیتوب کوي. خلک د ښاروالۍ چوپړونو ته پام کوي، چې په ښاروالیو کې د دوی د پانګونې لامل ګرځي او یا ورسره لګښتونه شریکوي چې له لارې یې د ښاروالیو د عایداتو جوړونې وړتیا دوام کوي. همدا شان، د ښاروالیو چوپړونه لیدل کېدای شي، چې له لارې یې له ښکته-پورته خوا ته حساب ورکول او د چوپړونه ارزونه او د هغوی معیار یو څه اسانېږي. د ښاروالیو د وړتیا جوړونې پروګرامونو، چې په بنسټیزه توګه یې مالي ملاتړ د مرستندویانو لخوا کېږي، د وړتیاو د اصلي لوړونې او د عایداتو زېږوونکو وړتیاو د جوړونې پر ځای د دفتري سامان الاتو په مهیا کولو تمرکز کړی. هغه پروګرامونه چې د عایداتو جوړوونکو وړتیاو یا چوپړ رسونې پر معیار تمرکز کوي تر اوسه ډېر کم دي او یوازې څو ښارونو یا ښارګوټو پورې محدود دی. نو، د چوپړ رسونې او عایداتو د جوړونې لپاره د ښاروالیو پر وړتیا ریښتینی تمرکز تر اوسه پورې نه دی شوی. د ښاروالیو په چارو کې د والیانو کوچنی مدیریت او یا هم مداخله نورې ننګونې پیدا کوي، که څه هم له نورو ولایتي ادارې سره تړاو نه لري. دا هر څه په داسې حال کې دي، چې له دولته ښاروالیو ته د مالي واک د لېږد نشتوالی او د عامه ادارې د سمون په بهیر کې د ښاروالیو له پامه غورځول شوی ځای وضعیت نور هم پېچلی کوي. د ارزونو له مخې، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره سیمه ییزو بنسټونو او چارواکو ته د خپلو سیمه ییزو ښانګو او د ډګري کارکوونکو په توګه ګوري، نه دا چې هغوی داسې واحدونه وبولي چې د چوپړ رسونې حق لري، چې دا کار ننګونې لا پسې سختوي.[١]

[١] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۳-۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې

د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او وزارتونو تر منځ هم دنده ییز کړکیچ یا هم لږ تر لږه د رولونو تر منځ یې د وضاحت نشتوالی شته، چې د همکارۍ پر ځای د سیالۍ لامل ګرځي. د همکارۍ د رامنځته کولو هڅې، لکه د ولسوالیو د همکاریو شوراګانو پر چوکاټ باندې د ګډ کار له لارې (چې د سیمه ییزو اورګارنونو خپلواکې ادارې او د کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت پورې اړوند دی)، په تاسف سره تر اوسه یوازې د کاغذ پر مخ پاتې شوې او پلې شوې نه دي. وزارتونه د سیمه ییزو اورګانونو لخوا د مشرۍ د رول د لوبولو له کبله خپه دي، خو د سیمه ییزو اورګانونو اداره، سیمه ییزو حکومتولي د خپل کاري ډګر بولي او دا خپل مشروع رول ګڼي. د سیمه ییزو اورګانونو مقام، چې د یوه ولسمشریز فرمان له مخې رامنځته شوې، او د وزارتونو لخوا خپلو ولایتونو ته د مسولیت د لیږد نه غوښتل حالت لا پسې پېچلی کوي. ډېر پر دې باور دي چې د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د تګلارې د مشرتابه د یو څه بڼې په درلودو لکه څنګه چې د سمون د اجندا د معرفي کولو یا وړاندې کولو په رول کې په بنسټیزه توګه منعکسېږي، خو دوی ټینګار کوي چې دا رول څنګه د تګلارې له مالکیت سره توپیر لري، چې د سیمه ییزې حکومتولی د تګلارې په مورد کې، د افغانستان په حکومت او ور پورې تړلو ادارو پورې تړاو لري. که څه هم د سیمه ییزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره به هڅه وکړي چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو دندې او فعالیتونه روښانه کړي، په ملي کچه د مسولیت له پراخ وضاحت او ویش پرته به دا هڅه په عملي توګه اغېزناکه نه وي. د مخکنۍ تګلارې د کرار او بالاخره نه پلي کېدونکي وضعیت نه زده شوي درسونه د دغه بهیر په اړه ګټور معلومات وړاندې کوي.[1]

دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې

د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ د برخوالۍ په اړه بحثونه شوي، خو دا روښانه نه ده، چې کوم چوپړونه باید د دولتي واحدونو له لارې ورسول شي، د کار کومې لیکې باید خصوصي سېکتور ته پرېښودل شي او حکومت په کومو ساحو کې د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ ملګرتیا یا برخوالي رامنځته کولای شي. د منل شوي پوهاوي نشتوالی او د دغو ګامونو د پلي کولو لپاره د لازمو شرایطو نه برابرۍ د همغږۍ د نشتوالي او د چوپړونو د تېر و بېر کېدو او یا هم د دولتي او خصوصي سېکتور د ملګرتیا د مفهوم یوازې تر مدني ټولنې پورې د را کمېدو لامل ګرځي، چې د ډېرو په باور تر هغو لوړپوړو بسارمېشتو نادولتي ټولنو پورې محدوده ده، چې مرستندویان یې مالي ملاتړ کوي. په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د مدني ټولنې د رول په اړه یو پیاوړی لیدلوری د عامه چوپړونو د رسوونکو په توګه، چې د دولت دنده ګڼل کېږي، د مدني ټولنې پر اوسني وضعیت نیوکه کوي، او ټینګار کوي، چې د دوی دنده باید له بسکته - پورته خوا ته د حساب ورکولو د پیاوړي کوونکو واحدونو په توګه وي. دا واقعیت چې مدني ټولنې او حکومتي اداري دواړه په چوپړ رسونې کې ونډه لري، دا دواړه سېکتورونه یو له بل سره ملګري کوي، خو په ګټوره توګه نه، او دا د کمزورۍ یا تر ټولو بده - د تش په نامه حساب ورکونې لامل ګرځي. په نورو مواردو کې، د عامه چوپړونو په رسونې کې ګډه بوختیا د سرچینو د تر

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه کولو لپاره مدني ټولنه د دولتي سېکتور سیاله کوي، چې له ښکته ــــ پورته حساب ورکونې په رول کې د مدني ټولنې د موخې حس ناپیلی نه پاتې کېږي او یو طرف نیسي. دا وضعیت د نړیوالې ټولنې لخوا د مرستندوی د رول په لوبولو نور هم سخته کېږي. همداراز له مدني ټولنې سره د خپلې اړیکې تعریفولو یا په اغېزناکه توګه د هغې د فعالیتونو تنظیمولو کې د حکومت ناتواني هم لا پسې ستونزمنوونکې ده. په دواړو حالاتو کې، که څه هم د مدني ټولنې سېکتور په سیمه ییزې حکومتولۍ کې بوخت دی، خو په یوې اغېزناکې لارې نه دی، چې په ټوله کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پر چارو د یوه مانا لرونکي اغېز ښندلو کې پاتې راځي. د دې لید په تایید، د نړیوالې مرستندویه اداري یوه بل استازي ومنله، چې ریښتیني مدني ټولنې په کلیوالو سیمو کې دي، چې د مهمو مرستندویانو له لاسرسي بهر دي. لوړپوړو ټولنو ته د مالي مرستو پرله پسې ورکړه د مدني ټولنو د رول په پیاوړتیا کې مرسته نه کوي، بلکې برعکس زیان ور رسوي.[1]

څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه

د نورو تر څنګ د داخلي سمون غوښتونکو ډلو د نشتوالي په ګډون له خنډونو سره سره، موږ داسې نښې هم شتون لري، که څه هم ټول شموله نه دي، اوس د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره توان او اراده دواړه شته. دا فرصت په بستیزه توګه د دې مسلې په اړه د ولسمشر غني د روښانه ژمنتیا او د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه د هغه د راتلونکي ژور لید پر بنسټ تکیه کوي او پرې پر مخ ځي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه د مثبت اندۍ دویمه سرچینه د موخو اسانوالی دی، لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ په بیا ارزول شوې تګلارې کې یې یادونه شوې، چې د ۲۰۱۰ کال له اصلي تګلارې سره توپیر لري. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د درې پړاوي کړنلارې وړاندیز کوي، چې لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي ګامونه پکې شامل دي، چې هر پړاو پر ورمخکني پړاو تکیه کوي او ګټه ترې اخلي، چې په پایله کې د تړاو او یووالي حس پیدا کوي. د سیمه ییزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره څلور مهمې ساحې په نښه کوي: له وزارتونو نه اړوندو ولایتي څانګو ته د واک لېږد، د والیانو د مشرۍ د رول پیاوړتیا، د ولایتي شوراګانو د حساب ورکونې د رول پیاوړتیا او د ښاروالۍ د چوپړونو د ښه کېدو په موخه د عایداتو په تولید کې مرسته. ښاري کېدنه یو پیاوړی میلان دی او د ستنېدني شونتیا یې نه لیدل کېږي. خلک له کلیوالي سیمو نه ښاري هغو ته په یون دي، چې د وګړو د میثاق ښاري برخه یې اړینه کړې، چې د ښاروالیو په ملاتړ کې مرستې ته ژمنه ده، په ځانګړې توګه په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د حساب ورکوونکو لوړپوړو چارواکو په توګه د ښاروالانو ټاکنې ته پر ټولو سربېره، د سیمه ییزې حکومتولۍ په اصلاح شوې تګلارې کې یوه پاخه ژورلید ته ځای ورکړل شوی، چې د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون باید له ژمنتیا سره، خو په ورو ورو پر مخ ولاړ شي، چې د سمونونو او شته فعال سېستم تر منځ د وخت په تېرېدو همکاري را منځته شي. دا چې اوسنۍ هڅې به په حقیقت کې په عملي ډګر کې بدلونونه را منځته کړي، په اړه یې د مثبت اندۍ دلایل شته. د افغانستان مرکزي دولت د سیمه ییزې حکومتولۍ پیاوړي کولو ته ژمن دی او دا څواکمنه سیاسي اراده به له کاغذه عمل ته د افغان حکومتولۍ په لېږد کې د مرستې لپاره اړینه وي. د

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولۍ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیلي بله نښه د سیمه ییز استازیتوب ښه شوی پوهاوی دی، چې د ولایتي شوراګانو د قانون په اړه د بحث پر مهال د دغو شوراګانو لپاره د څار د رول په اړه د خلکو د ملاتړ په څرګنداوي کې لیدل شوی دی. که څه هم په سیمه ییزه کچه د رسمي او نارسمي حکومتولۍ تر منځ پرله پسې او ډېرې وختونه منفي سیالي شته، چې له هممهال نشتون سره مله ده، خو په ځایي کچه خلک د نارسمي حکومتولۍ پر مېکانېزمونو، لکه ملکانو، میرابانو، او د قومي مشرانو پر شوراګانو، او په ځینو مواردو کې پر درې پوړیزې شورا جوښت، چې له ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو، کلستر د کچې پرمختیایي شوراګانو او د ولسوالیو پرمختیایي شوراګانو نه جوړ دی، باندې باور کول روان ساتي.

یو مشهور استدلال دا دی، چې افغانستان که له یوې خوا د خپلو نومهالو بنسټونو پر باوري کولو کار کوي، دا هېواد باید د حکومتولۍ شته نارسمي مېکانېزمونه هم د ښکته څخه پورته خوا ته حساب ورکوني او په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د یوازنۍ باوري وسیلې په توګه پیاوړي کړي. د ولسوالیو شوراګانو د بشپړو ټاکنو تر سره کول د سرچینو له جدي محدودیت سره مخامخ چاره ده او همداراز د ولسوالیو د بې ټیکاوه کولو ګواښ هم لري. پر ځای یې د ولسوالیو د همغږۍ شورا غوره کول به، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې اداري او د کلیو پراختیا او بیا رغوني وزارت لخوا په ګډه پر مخ بېول شوې، د اساسي قانون هغه حکم پر ځای نه کړي، چې له مخې یې د ولسوالیو شوراګانې باید په رایو ټاکل شوې وي. د سرچینو له پلوه به تر ټولو مناسب او عملي غوراوی دا وي، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پر بنسټ تر سره شي، چې له لارې به یې ټولنیزې پرمختیایي شوراګانې د ولسوالیو شوراګانو ته استازي استوي. دا غوراوی نه یوازې د اساسي قانون د احکامو اړتیا او د دغه قانون د پلي کولو په اړه د ولسمشر ژمنتیا پر ځای کوي، بلکې له شته جوړښتونو هم ګټه اخلي (د کلي په کچه)، چې په تېرو ۱۳ کلونو کې یې د نړیوالو مرستندویه پیسو درنه اندازه جذب کړې او پر یوې شتمنۍ بدله شوې ده.[1]

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ راتلونکی د هغو ژمنو په اړه د دولتي بنسټونو په ارادې پورې تړاو لري، چې په ځانګړې توګه یې د اساسي قانون په څېر سندونو کې یادونه شوې ده. په ټوله کې د افغان حکومتولۍ او په ځانګړې توګه د سیمه ییزې حکومتولۍ تر ټولو لویه ستونزه د پوهاوي د کموالي، د سرچینو په جذبولو کې د وړتیا نشتوالي او یا هم د ننګونو او فرصتونو په یادولو کې نه ده. تر ټولو مهمه ننګونه چې پر ځای پاتې ده دا ده، چې له کابله ها خوا د حکومتولۍ هر پوړ ته د لومړیتوب په توګه وکتل شي او همداراز دا انګېرنه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ ټولې خواوې په هممهاله توګه په لنډ وخت کې ښې کېدای شي او باید دا کار وشي " د ځان بسیاینې د ریښتیاینې" په نامه لسیزې کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د شته امکاناتو او فرصتونو په کارولو د پرله پسې، عملي، پایښت لرونکې او ټول شموله سیمه ییزې حکومتولۍ سمون ته د لومړیتوب ورکولو وړتیا او پرې د ټینګار اراده ډېر مهم دي.

په افغانستان کې حکومتولي له بې شمېره ننګونو سره مخامخ ده، چې د ډېریو بدلون د افغان حکومت، خصوصي سېکتور او مدني ټولنو له وسه بهر دی. په دوی کې د ترهګرۍ په ګواښ پورې تړلې امنیتي کړکېچ، د کوکنارو کر چې د نشه یي توکیو صنعت په پیاوړتیا کې ونډه لري او پلوان پالنې

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۵-۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شبکې او اداري فساد چې له سيمه ييزو قوتونو سره پیاوړي تړاوونه لري، شامل دي. د دغو ننګونو پر وړاندې د سيمه ييزو او نړيوالو ټلوالو جوړېدو ته اړتيا ده او کورنۍ او بهرنۍ ژمنتيا او هوډ ته اړتيا لري. خو داسې ساحې هم شته، چې په افغانستان کې بېلابېل اړوندان پکې مرکزي رول لوبولای شي.

پينځلسم مبحث ـ د ستراتيژيک ژورليد او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول

لکه څنګه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ د تګلارې په مخکيني متن کې ليکل شوي، حکومتي برخوال بايد لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي پروګرامونه په نظر کې ونيسي او کار پرې وکړي. د سمون له دغه بهيره د تېرېدو پر مهال به د افغانستان لپاره د ژمنو کول او په پرله پسې توګه د هغوی تعقيب يوه مهمه چاره وي.

اوسمهال د ولسمشر اشرف غني هغه ژمنتيا چې په وينا يې اساسي قانون به پلی کوي، همدغسې يو مهم ګام دی. خو د دې ژمنې پلي کول بايد يوازې له يوه لوري پر ولسمشر غني پورې و نه تړل شي. د دې پر ځای بايد دا د همغږۍ او پر يوه بل د تکيه کولو داسې يو تړاو رامنځته کړي، چې د ده ژورليد له عملي وسيلو، لارو چارو او وضعيت سره ونښلوي او دغه ليد د عملي، ګټورو او ټول شموله لنډمهالو، منځنمهالو او اوږدمهالو پروګرامونو له لارې پلی کړي، چې د افغانستان پر شته واقعيتونو ولاړ وي.

شپاړسم مبحث ـ د سيمه ييزې حکومتولۍ د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول

د موجوده عمومي انګېرنې برخلاف، وزارتونه له اړوندو ولايتي او د ولسواليو له څانګو سره په سيمه ييزې حکومتولۍ او د عامه چوپړونو په رسونې کې مهمه ونډه لري. له همدې امله، د سيمه ييزې حکومتولۍ سمون اړوندو ولايتي او د ولسواليو څانګو ته د وزارتونو لخوا د مسوليتونو او مالي واک د لېږد په ارادې او ظرفيت پورې اړه لري. د واليانو او ولسوالانو لخوا د مشرۍ د کولو او د ولايتي شوراګانو لخوا د ځار د کولو لپاره له وزارتونو د ځينو مسوليتونو او واکونو لېږد سيمه ييزې کچې ته اړين دی. له همدې امله هغه بنسټونه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون لپاره بايد پرې تمرکز وشي، تر ډېره د واليانو او ولسوالانو دفترونه، ولايتي شوراګانې او د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره نه دي، بلکې پخپله وزارتونو ته بايد ډېر پام وشي. بيا هم د عامه انګېرنې خلاف، د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د واليانو او ولسوالانو له دفترونو، ولايتي شوراګانو او ښاروالیو سره د مرستې او د سيمه ييزې حکومتولۍ د مهمو پرېکړو په اړه د ملي همغږۍ د رامنځته کولو په چوپړ کې ونډه لري. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د سيمه ييزې حکومتولۍ د تګلارې په اړه د قانون جوړونې، تګلارې جوړونې او پلي کولو په بهير کې د يوې دارالانشا په توګه کار کوي، چې د دغو تګلارو او قوانينو اصلي مالکيت بيا هم له اړوندو وزارتونو، د هغوی له ولايتي او د ولسواليو له څانګو، د واليانو او ولسوالانو له دفترونو، ولايتي شوراګانو او ښاروالیو سره پاتې کېږي. د سيمه ييزې حکومتولۍ د مهمو مفاهيمو په اړه په افغانستان کې د کره پوهې د بنسټ په جوړولو کې همدغه اصل د مدني ټولنې، اکاډميکو ادارو، څېړنيزو بنسټونو او خصوصي سکټور په برخه کې هم صدق کوي. همداراز د رضاکارو اړوندو ډلو، لکه د واليانو او ولسوالانو، ښاروالانو او ولايتي شوراګانو د همغږۍ ټولنې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعال ګډون لپاره د یوه مناسب او پایښت لرونکي چاپیریال رامنځته کول هم د دوی په دندو کې راځي. د سیمه ییزو اورګانونو راتلونکې اصلاح شوې تګلاره باید د سیمه ییزې حکومتولۍ د برخوالو تر منځ دا همغږي منعکسه کړي او د وزارتونو د سیمه ییزو څانګو د هغو دندو، مسولیتونو، بهیرونو او چوپړونو د روښانه کولو له لارې، چې باید په سیمه ییزه کچه یې تر سره کړي، له وزارتونو سره ځان عیار کړي.

که څه هم افغانستان اوسمهال تر ډېره کلیوالي ټولنه لري، د افغان وګړو یوه د پام وړ برخه یا وار له مخه په ښارونو کې مېشته شوې او یا به هم په راتلونکي کې دا کار وکړي. ښاري کېدل یو نه ستنېدونکی بهیر دی او د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره یوه ننګونه ده، لامل یې تر ډېره د وړتیاو او سرچینو نشتوالی، اداري فساد، محدوده روڼتیا، او جنسیتي نابرابري ده. خو د دې ننګونې تر څنګ د ښاروالیو د بنسټ د وړتیا او چارو په ښه یو فرصت هم موجود دی. د افغان وګړو د یوې لویې برخې لپاره ښاروالۍ د دولت د استازو په توګه له وګړو سره د اړیکي لومړی ټکی دی، چې له لارې یې د دوی کارونه ښکاري او په مټ یې ډېره اندازه عامه تړاو پیدا کېږي.[1]

د ښاروالیو دا ماموریت چې په ښاري حکومتولۍ کې د لاسنیوي اصل د ریښتیاینې لپاره سیمه ییز عایدات او وړتیاوې باید لوړې کړي، دوی ته د داسې بنسټونو حیثیت ورکوي، چې د عامه چوپړونو په رسونې کې یې ځای څوک نه شي نیولای. د عایداتو د ټولونې او چوپړ رسونې دغه لوی توان ته باید د لوړتیاو د لوړولو او د سرچینو د کره پانګونې له پلوه زیات پام وشي.

اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پیاوړي کول، د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ

معلوماتو ته له لاسرسي او له ښکته څخه پورته خوا ته له حساب ورکونې پرته ښه حکومتولي منځته نه شي راتلای. ولایتي شوراګانې او په نژدې راتلونکي کې ټاکل کېدونکي د ولسوالیو شوراګانې د ښــې حکومتولۍ د دې ځانګړنې استازیتوب کوي. پر ولایتي چارو د ولایتي شــورا ګانو د څار حق د خلکو ټاکل شوي استازي د خپل قانوني ماموریت په بشپړونې کې توانمنوي.

اتلسم مبحث ـ د ولسوالۍ او کلي استازیتوب

لکه وړاندې چې وویل شول، د ولسوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ سمون یو څه تناقض لري. له یوه پلوه اوس په کابل کې د کورنیو او بهرنیو تکنوکراتانو او سیاستوالو ډېر پام په ملي کچه د والیانو ، ولسوالانو، او د ولایتي شورا د غړو او ښاروالانو ټاکلو ته اوښتی. له بله پلوه دا ډېره جوته ده چې په ملي کچه په حکومتولۍ کې په معنی داره توګه سـمونونه د کلي او ولسـوالۍ له معقول او هر اړخیز اسـتازیتوب پرته نه شــي رامنځته کیدای. سـره له دې چې په سـیمه ییزه کچه د حکومتولۍ سـمون ډېر ارزښـت لري خو بیا هم د اوږدې مودې لپاره د تکنوکراتانو له خوا د سـمونونو له پاره په جوړه شـوې اجندا کې له پام غورځول شوی و. په وروستیو کې چې د ولسمشر له خوا د اساسي قانون له حکم سره سم په سیمه ییزه کچه د ټاکنو ژمنه شوې، نو د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ د سمون موضوع

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ځل بیا راپورته شوې ده. د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ سمون ته بیرنۍ اړتیا له هغه ترونه سرچینه اخلي چې د ګډ حکومت د رامنځته کولو لپاره د ولسمشر اشرف غني او اجرایي رئیس عبد الله عبد الله ترمنځ شوی دی. په دغه تړون کې ویل شوي چې د اساسي قانون په لویه جرګه کې به د افغانستان د سیاسي نظام پر بدلون بحث او خبرې کیږي. که څه هم دا یواځې په هغه صورت کې چې د ولسوالیو شورا ګانې د اساسي قانون د حکم له مخې جوړې شي او استازي به یې په لویه جرګه کې برخه واخلي. لکه چې مخکې وویل شول د ولسوالیو د شوراګانو د رامنځته کولو لپاره بیلابیلې لارې شته، ځینې یې د کلي په کچه د اوسني جوړښت پر بنسټ دي چې د شورا ټولنیز ارزښت او مقام په کې په اصلي بڼه ساتل کیږي. ځینې نورې لارې چارې بیا داسې دي چې د شورا په اوسني جوړښت کې لږ یا ډیر بدلون راولي لکه د ولسوالۍ په کچه د همغږۍ شورا رامنځته کول. خو ځینې نورې لارې چارې لکه د آزادو ټاکنو له لارې د کلي او یا ولسوالۍ د شورا ټاکل، بیا په اساسي توګه په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ څرنګوالی بدلوي او شورا ته د مدني ټولنې د یوه ارګان حیثیت ورکوي چې پر پرمختیایي چارو به تمرکز کوي. د حل هره لاره چې غوره کیږي غوره دې شي خو نور د کلي په کچه د حکومتولۍ سمون له پامه نه شي غورځول کیدای. په کلیواله کچه د حکومتولۍ په اړه پریکړه دومره ساده خبره نه ده ، ځکه په دې سره د کلیوالو سیمو د اوسیدونکو ژوند مستقیما اغیزمنیږي او بالاخره په دې اړه پریکړه د افغانستان د اکثرو اوسیدونکو پر ژوند اغیز کوي.[1]

نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت

لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم

کله چې موږ شورا یادوو نو مطلب هغه پرمختیایي شوراګانې دي چې د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا رامنځته شوي دي. د دغه جوړښت اصلي هسته سیمه ییزې پرمختیایی شوراګانې دي چې په لومړي ځل په ۲۰۰۳ کال کې د ملي پیوستون پروګرام له خوا جوړې شوې. ملي پیوستون پروګرام په درې فیزونو کې پلي شو او په ۲۰۰۹ - ۱۰ کال کې یې لمن ټول هیواد ته خوره شوه. سیمه ییزې پرمختیایي شوراګانې د هغو ټولنو استازیتوب کوي چې له ۲۵ تر ۳۰۰ پورې کورنۍ په کې ژوند کوي. د سیمه ییزه پرمختیایي شورا غړي د پټو رایو له لارې ټاکل کیږي چې د دغې ټولنې ټول ښځینه او نارینه وګړي په کې برخه اخلي. د ولسمشرۍ ، ولسي جرګې او د ولایتي شوراګانو د ټاکنې په یوه ورځ ترسره کیږي خو د سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانو ټاکنې په اوږده موده کې په جلا ډول د ټولنې په همغږۍ کولو تر سره کیږي. دغه ټول بهیر د نا دولتي مؤسسو له خوا پر مخ بیول کیږي چې د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا ورته د ملي پیوســتون پروګرام د عملي کولو چاره په ولسوالیو کې سپارل کیږي. دا چې د ټولنې وګړې په دومره پراخه کچه په دې بهیر کې برخه لري نو د سیمه ییزې پرمختیایي شوراګانو ټاکنې په یوه ورځ په یوه ولسوالۍ کې نه بلکې په پرله پسې توګه ترسره کیږي. د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو اصلي دنده په خپلو سیمو کې د لومړیتوبونو ټاکل، څارنه او د پرمختیایی پروژو د یوې برخې پلي کول دي. په لومړیو کې په پام کې و چې سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو ځینې نور هدفونه هم تعقیب کړي لکه دا چې د " سیمه ییزه حکومتولۍ او د سیاسي

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولي، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټولنيز پرمختګ فعال بنسټ " په توګه رول ولوبوي. د پرمختيايي چارو ترڅنګ سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانې شخړې هم هواروي ، حشرونه هم تنظيموي او په نور ځايونو کې د خپلې ټولنې استازيتوب هم کوي. لږ تر لږه د افغانستان په شمال ختيځ کې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۱۵ پورې موده کې سيمه پرمختيايی شوراګانې په سيمه ييزه کچه د حکومتولی د يوه بنسټ په توګه فعاليت کړی، له ۲۰۱۱ کال راهيسې په ځانګړې توګه د شورا د مشر ارزښت زيات شوی. د شورا د مشر د ارزښت له لوړيدو سره هم مهال په کليو کې د مشرانو او واکدارانو د اساسي بديل د ارزښت په اړه پوهاوی هم زيات شو. دا ډول يو ملاتړ بې جنجاله نه و، ځينې حکومتي او نړيوال چارواکي پر دې نظر دي، چې ټولنيزې پرمختيايي شوراګانې تر ډېره د مرستندويانو په ملاتړ چلېدونکي بنسټونه دي، چې پر پرمختيايي چارو تمرکز کوي، خو د حکومتولی اغېزناک او مثبت فعاليت نه لري. د سيمه ييزې پرمختيايی شورا پر بنسټ له ۲۰۰۷ کال راهيسې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت د بنسټونو د رامنځته کولو په برخه کې دوه نور نوښتونه هم کړي دي. په سيمه ييزه کچه د پرمختيا ملي پروګرام، په اډانه کې سيمه ييزه شوراګانې د جغرافيوی موقعيت پر اساس د ؛ کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو په اډانه کې سره يو ځای کړل شوې چې د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو غړي په کې شامل دي. د کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو بيا په خپل وار د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ته خپل استازي استوي، چېرته چې د کلستر په کچه د ولسوالۍ د ټولو پرمختيايي شوراګانو استازي سره يو ځای کيږي. د کلستر پرمختيايی شوراګانو او د ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو دندې يو شان دي خو دلته دغه دندې په لوړه کچه پر مخ وړل کيږي. دوی لومړيتوبونه ټاکي، ملاتړ جلبوي ، د پرمختيايي پروژو ته زمينه برابروي، حشرونه تنظيموي، د پروژو حفظ او مراقبت کوي، شـخړې هواروي او په دولت کې د خپلې ټولنې د ګټو استازيتوب کوي. په دې ډول شورا هغه يواځينې بنسټ دی چې په سيمه ييزه کچه ټاکل شوی ، او په يوه مرکزي دولت کې په نوبتي ډول د حکومتولۍ يو بنسټ دی. له مرکزي دولت سره د ارتباط لويه لاره له همدې شورا تيريږي. د شورا په درې پوړونو کې تر ټولو ټيټ پوړ يعني سيمه ييزه پرمختيايي شورا تر ټولو ښه د يوه بنسټ بڼه غوره کړې او په سمه توګه دندې ترسره کوي ، له دې وروسته چې تر دې يې په کمه اندازه د يوه بنسټ بڼه غوره کړې هغه د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ده. په وروستيو کلونو کې دغو دواړو بنسټونو له ملي او نړيوالو ارګانونو د پام وړ مالي امکانات او د ظرفيت لوړولو لپاره ملاتړ تر لاسه کړی دی. د شورا په اډانه کې د کلستر په کچه پرمختيايي شورا تر ټولو په لږه اندازه د يوه بنسټ بڼه غوره کړې، او آن په ځينو ولسواليو کې نشته ، وروستۍ مهمه تبصره د شورا د قانوني حيثيت په اړه ده. سيمه ييزې پرمختيايي او د ولسوالۍ پرمختيايي شوراګانې د سيمه ييزې حکومتولۍ رسمي بنسټونه دي، خو دغه شوراګانې د حکومت يوه برخه نه دي. غه شوراګانې رسمي ځکه دي چې دندې او جوړښت يې په فرمانونو او د پاليسيو په اسنادو کې ذکر شوی؛ د سيمه ييزه پرمختيايی شوراګانو لپاره د ولسمشر فرمان چې ۲۰۰۶ کال کې لاسليک شو او د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت مقررات، او د ولسواليو پرمختيايي شوراګانو لپاره د سيمه ييزې پرمختيا ملي پروګرام چې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروګرام په مرسته پلي کيږي. خو د سيمه ييزه پرمختيايي او ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو برخلاف د کلستر پرمختيايي شورا ګانې دغه ډول يو رسمي اساس نه لري. د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له اړخه خو ويل کيږي چې دغه شوراګانې يواځې د ولسوالۍ پرمختيايي شورا د ټاکنو د اسانه کولو لپاره رامنځته شوې. په ډيرو سيمو کې که څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د کلستر پرمختیایي شورا ګانې د ولسوالۍ پرمختیایي شورا له ټاکنو وروسته فعالیت کوي او آن ځینې نا دولتي مؤسسې یې ملاتړ هم کوي، دا چې دغه شوراګانې د حکومتولۍ دنده او د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو پر سر د یو پرمختیایی ارګان ماهیت لري خو د ولسوالۍ شورا څخه په درجه کې ټیټې دي ، نو کیدای شي چې دغه شوراګانې غیر رسمي بنسټونه وبلل شي. که څه هم د سیمه ییزه پرمختیایي او ولسوالۍ د پرمختیایي شوراګانو قانون ډیر پیچلی دی ، البته دې ته په پام سره چې د کلي او ولسوالۍ په اړه اساسي قانون صراحت نه لري خو دغه دواړه شوراګانې کولی شي چې خپلې دندې ترسره کړي. د سیمه ییزه ارګانونو د خپلواکې اداري، د سیمه ییزه حکومتولۍ په پالیسۍ کې راغلي دي چې: سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې هغو خلکو ته ځواب ورکوونکي دي چې د دغو شوراګانو غړي یې ټاکلي دي. سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې دغه راز د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت ته چې دوی ته مالي بودجه ورکوي ، ځواب ورکوونکي دي. سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانې به د کلیوالو شوراګانو د راتلونکې د رول تر سره کولو پرمهال خلکو ته ځواب ورکوونکي وي. د ولسوالۍ پرمختیایي شوراګانې به خپل اوسنی رول او مسؤولیتونه ترسره کوي. [1]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲۱-۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل

د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې

د ۲۰۰۱ م کال په وروستیو کې د طالبانو د رژیم له نسکورېدو وروسته په افغانستان کې نوي سیاسي نظام د پلان او بودیجې جوړولو په ګډون د حکومتولۍ د یو شمېر فعالیتونو سمون ته لاره هواره کړه. خو په پیل کې د دغه بهیر پام د مرکزي حکومت پر پیاوړي کولو او پر دې راغونډ و چې د پلان او عامه مالي چارو مدیریت بهیرونه باید د مرکزي حکومت له خوا کنټرول شي. د حکومتي ادارو پاشل کېدو او د کابل او ولایتونو تر منځ کمزورو اداري اړیکو ښــایي حکومت لا نور هڅولی وي چې د مرکزي حکومت د واک غځولو او د پیاوړو ځایي لوبغاړو یا چارواکو د قدرت کمولو پخاطر د حکومتولۍ بهیرونه له اندازې ډېر مرکزي کړي. خو دغه ډول تګلارې ناوړې پایلې هم درلودې. دې تګلارې په اغېزناکه ډول د ځایي لومړیتوبونو په ګوته کولو او تمویلولو، د ځایي وړتیا لوړولو، او د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د ځایي چارواکو د ګډون مخه نیولې ده. واقعاً، په افغانستان کې د مرکزي او سیمه ییز کنټرول تر منځ انډول ساتل یوه ننګونه ده، او یو داسې حالت دی چې په نورو نازکو قرینو(افغانستان ته ورته تاریخ لرونکو هېوادونو) کې هم لیدل شوی دی. په عمومي ډول د عامه مالي چارو د مدیریت په ډګر کې او په ځانګړې ډول د بودیجې جوړولو په برخه کې د مهمو لاسته راوړنو سربېره، د یوه واضحه سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټ د نشتوالي له کبله، د لومړیتوبونو په ګوته کولو او د سرچینو د وېشلو پر وړاندې یو شمېر ناڅرګند او نامالوم حالتونه موجود دي. په مشخص ډول، د مرکزي حکومت له خوا له اندازې ډېر کنټرول، پاشلې اداري مسـولیتونه، محدوده وړتیا او د ځواب ورکونې کمی عمده ننګونې دي، چې دغه ننګونې د درې اړخیزه لېږد (اقتصـادي، سیاسـي او امنیتي) اقتصـادي اغېز لا سختې کړې دي، په ځانګړې ډول له (۲۰۱۴م) کال راهیسې چې بهرنۍ مرستې په چټک ډول کمې شـوې او د حکومتي ادارو سـمون ته هم پام کم شـوی دی. د دغه لېږد د منفي اغېزو کمولو او د حکومت د محدودو سرچینو په اغېزناکه ډول وېشولو پخاطر باید د پلان او بودیجې جوړولو سیستم کې سمونونه راوړل شـي چې د ځایي خلکو غوښتنو او مهمو اړتیاو ته د پام او توجه له لارې حکومت خلکو ته نږدې شي. [1]

د افغان حکومت د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه، د ښــاروالیو په اسـتثنا چې محدود واک لري، خورا مرکزي دي. حکومتي ادارې په مرکزي، ولایتي او د ولسـوالیو په کچه شـتون لري خو له دوی په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي چې له کبله یې د سرچینو اغېزناکه وېش او د خدمتونو وړاندې کولو بهیر لا سـتونزمن کېږي. په عمومي ډول پروژې د مرسـتندویه اوغیر حکومتي ادارو له بودیجو یا نورو لارو تمویلېږي، خو ډېر یې حکومتي سـیسـتمونه او بهیرونه له پامه غورځوي، چې له کبله یې، که څه هم پروژې په چټک ډول تطبیقېږي خو د دغو پروژو او ادارو دوام او موثریت په ناوړه ډول اغېزمنېږي. له بودیجې بهیر مرسـتې او په لوړه کچه مرکزي کنټرول د خدمتونو وړاندې کولو، د پروګرامونو تطبیق او څار او د ادارو ځواب ورکونې لپاره ناوړه پایلې لري. په ۲۰۰۱ م کال کې د بن

---

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټرون او په ۲۰۰۴ م کال کې د افغانستان د اساسي قانون له تصویبېدو وروسته، مختلفو لوبغاړو د اساسي قانون پر بنسټ د حکومت د ځینو فعالیتونو د غیر مرکزي کېدو په اړه بحثونه کړي، که څه هم په دې تړاو تر اوسه کوم مهم پرمختګ نه دی شوی. خو په دې وروستیو کې د ملي یووالي حکومت له جوړېدو او د لېږد اغېزو داسې حالت رامنځته کړی چې دغو مسایلو ته باید بیا کتنه وشي او د نورو مسایلو تر څنګ، باید د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه غیر مرکزي شي.

د ولسمشر اشرف غني ژمنه چې د مرکزي حکومت د بودیجې ۴۰ سلنه به ولایتو ته ورکوي، دې اړتیا ته اشاره کوي چې ځیني واکونه باید د حکومت ولایتي ادارو ته وسپارل شي او سیمه ییزې اداري باید پیاوړې شي چې په اغېزناکه ډول خپله بودیجه پلان او مصرف کړای شي. د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غیرمرکزي کول ننګونکی کار ښکاري، که څه هم دا سیمه ییزو ادارو ته د بشپړ واک ورکولو د خورا ډېر لېواله او توندې تګلارې په پرتله ډېره واقعي او حقیقي تګلاره ده. ځکه نو یوې اوږدمهالې تګلارې ته اړتیا ده چې په کې سیمه ییز چوکاټ په واضحه ډول تشریح شي، حکومتي فعالیتونه له مرکزه ولایتو ته ولېږدول شي، د وړتیا لوړولو یو هر اړخیز پروګرام پلی شي، او د ځواب ورکونې بهیر پیاوړی شي. د دغه ډول ستونزو د حل په موخه، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي (PBP)او د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پالیسي د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو پر غیرمرکزي کولو ټینګار کوي. خو په (PBP) کې د حکومتي ادارو مسولیتونه په ښه ډول څرګند نه دي، او د پالیسی مسیر او د پلي کولو پلان هم واضحه نه دی او پر نورو داسې پالیسیو او قوانینو ولاړ دی چې د مختلفو وزارتونو او ادارو له خوا باید جوړ شي. لومړنی ارزونې ښیي چې د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پالیسي هم ښایي ورته ستونزې ولري. د خدمتونو په ښه ډول وړاندې کولو لپاره، افغانستان باید د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه غیرمرکزي کړي. دا چې په دغو بهیرونو کې د اجرایوي او تقنیني څانګو په ګډون ګڼې بېلا بېلې غاړې ښکېلې دي او دغه راز د حکومت محدودې وړتیا ته په کتو، په پړاویز او عمودي ډول د بودیجې د غیرمرکزي کولو بهیر ملاتړ لپاره باید سمونونه په تدریجي ډول پلي شي، او که د ځواب ورکونې مناسب میکانیزم شتون ولري نو په افقي ډول د بودیجې غیرمرکزي کول باید یوازې یوه اوږدمهاله غوراوی وګڼل شي. له دې سره، حکومت باید کابل او ولایتو کې د وزارتونو او ریاستونو مختلفې دندې او دغه راز د پلان او بودیجې لپاره د همغږۍ میکانیزم په واضح ډول تشریح کړي. حکومت باید د ولایتي ادارو وړتیا هم لوړه کړي. د اداري فساد او سرچینو د ضایع کېدو مخنیوي لپاره باید د سیمه ییزې ځواب ورکونې میکانیزمونه پیاوړي شي. اغېزناکه پلان او بودیجه جوړول د خدمتونو وړاندې کولو او پراختیا لپاره اړین دي، ځکه دغه بهیرونه دا وړتیا لري چې د افغانستان د راتلونکي او د حکومت د مشروعیت برخلیک وټاکي[1].

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزي کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر

سیمه ییزو ادارو ته د لا ډېرو مسولیتونو او بودیجوي سرچنیو د ورکولو له لارې، په ځایي کچه د خدمتونو غوره والي پخاطر د افغانستان وروستۍ پالیسېو څه دپاسه یوه لسیزه مخکې پیل شوې دي. په دغه موده کې، د سیمه ییزو ادارو د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غوره والي هڅو سربېره، شته سیستم لا هم د مرکزي حکومت او سیمه ییزو ادارو تر منځ، چې ډېری عامه خدمتونه هلته وړاندې کېږي، پیاوړې مالي اړیکې نه دي رامنځته کړي. د اوسني سیستم او د افغانستان د ولایتي پلان او بودیجې جوړلو پالیسیو د نیمګړتیاوو په اړه د پوهاوي لپاره، مهمه ده چې دغه ستونزې د سیمه ییزې حکومتولۍ او غیرمرکزي کولو بهیر په پراخ چوکاټ کې ووینو. ځکه نو د لیکنې دا برخه حکومتولي، سیمه ییزه حکومتولي او غیرمرکزي کولو بهیر تشریح کوي چې په ملي او سیمه ییزو کچو د حکومتولۍ، پلان او بودیجې جوړولو تر منځ اړیکه وپېژندل شي.

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې

له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د ثبات، بیا رغونې او د خدمتونو وړاندې کولو ترمنځ اندول ساتل ستونزمن کار دی. واقعاً، د سیمه ییزې حکومتولۍ په سمون کې یوه مهمه ننګونه دا ده چې د ملي امنیت او قانون حاکمیت تر منځ انډول وساتل شي، چې په ځایي کچه د مرکزي حکومت پیاوړی حضور او په اغېزناکه ډول د ګټو او خدمتونو وړاندې کولو ته ضرورت لري، او دا ښایي د غیرمرکزي کولو یوه ډول ته اړتیا ولري. امنیت مهم دی، ځکه که دولت اړ وي چې د مرکزي حکومت د مالي سرچینو لویه برخه پر امنیتي سکتور ولګوي نو د ټیټو کچو ادارو ته به د واک او مالي چارو لېږد بهیر محدود وي. له جګړو وتلي او کمزوري هېوادونه عموما هڅه کوي خپلې ادارې په تدریجي ډول غیرمرکزي کړي.

تجربه ښیي چې د غیرمرکزي کولو اغېزناکه ستراتېژیانې له مرکزه د واکونو له اخیستلو پیلېږي او ورو ورو سیمه ییزو ادارو ته پر لېږد خلاصېږي. دا له نورو نظرونو سره سمون لري او لومړۍ ارزونه یا مشاهده لا نوره واضحه کوي چې په جنګ ځپلو هېوادونو کې د ځایي حکومت سمونونه په احتیاط پلي کېږي. له مرکزه د واکونو اخیستل، د منځني حل په توګه، ځایي ادارو ته د واک د لېږد په پرتله له سیاسي پلوه په پرتلیز ډول ډېر مناسب غوراوی ښکاري، ځکه په دغه بهیر کې ګټې غاړې چې مختلفې ګټې، لېوالتیا او اندېښنې لري ښکېلې وي. د غیرمرکزي سیمه ییزې حکومتولۍ سیستمونو لپاره مالي غیرمرکزیت یا خپلواکي مهمه ده. د واحدو حکومتونو په لومړنیو پړاوونو کې له مرکزي حکومته سیمه ییزو ادارو ته د مالي چارو لېږد هېڅ نه تر سترګو کېږي، په دې معنا چې له جګړې وروسته په لومړنۍ موده کې سیمه ییزه حکومتولي او د حکومت دننه ادارو کې د مالي چارو مدیریت هغه څه نه دي چې تر ډېره پرې پام وشي بلکې په دغه ډول مسئلو په وروسته مرحلو کې غور کېږي. هغو هېوادونو په پراخه ډول د مالي چارو د واک لېږد بهیر خپل کړی چې د غیرمرکزي کولو له ښلا ښېلو ډولونو یې ګټه اخیستې. ان د (ښیګ بنګ بنې) غیرمرکزي کولو پالیسیانې، لکه اندونیزیا چې خپلې کړې، یو ډول مالي لېږد په نظر کې نیسي. سیمه ییزو او د حکومتي ادارو تر منځ د مالي چارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمونونه سیاسي بڼه لري او ملي اجماع، سیاسي مشرئ او منځدریځی ته اړتیا لري. دا یوه مهمه مسئله ده او یوازې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو ته محدوده نه ده.[1]

د سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټونو جوړول او د مالي چارو د جوړښت انتخاب د (بدلون) په معنا دی، چې په کې ګڼې اداري او مختلف لوبغاړي ښکېل او له دغه بدلونه اغېزمنېږي. لاندې بحث پر ځو موضوع ګانو راغونډ دی چې افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر په تړاو د سمون هڅو لپاره مهمې بریښي. ملي اجماع او مشري مهمې دي. د حکومت له مرکزي سیستمه د یوه نسبتا غیرمرکزي سیستم په لور تګ ښایي د وګړو، سیاستوالو او مختلفو ډلو ترمنځ د هېواد د یووالي په تړاو بحثونه راوپاروي. د سیمه ییزو سمونونو بریالیتوب لپاره د ځایي حکومتولۍ اړونده وزارت (د مثال په ډول د افغانستان ځایي حکومتولۍ خپلواکه اداره ، د مالیې وزارت) کافي نه دي. حکومت د وزارتونو، ریاستونو او ادارو ټولګه ده چې هر یو یې له بېلا بېلو وظیفوي، سیاسي او اداري فشارونو سره مخامخ دي. غیرمرکزي کولو بهیر ښایي د سرچینو د وېش په برخه کې د دوی د چارواکو لپاره ستونزمن وي، چې ښایي د اداري رقابتونو او د بدلون پر وړاندې د مقاومت لامل شي. د سمون بهیر پر مهال د بیوروکراټانو ترمنځ د همکارۍ او ګډ کار کلتور رامنځته کول یو ستونزمن کار دی چې باید پام ورته وشي. یو سیمه ییز سمون د اجرایوي څانګې او پارلمان ترمنځ سالم بحث ته هم اړتیا لري[2].

درېیم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي

حکومتولي تر ډېره د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو سره تړاو لري. په منتخبو دېموکراسیو کې، وګړي سیاستوال او سیاستوال بیوروکراټان پیاوړي کوي چې دغه ډول خدمتونه وړاندې کړي. د دې موخې لاسته راوړلو لپاره، مهمه ده چې سرچینې (د مثال په ډول، د مالیې عایدات او بهرنۍ مرستې) په اغېزناکه توګه پلان او ووېشل شي. دغه ډول بهیر کې، چې د پلان او بودیجې جوړولو په نامه یادېږي، اړتیاوو ته لومړیتوبونه ټاکل کېږي او د اړتیاو پوره کولو لپاره محدودې سرچینې وېشل کېږي. د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو پر مهال او پای کې، چې د بودیجوې بهیر په نامه هم یادېږي، سیاستوال او بیوروکراټان وګړو ته ځواب ورکونکي وي. دا په داسې حال کې ده چې دغه ډول سیستم رسمي ادارو لکه اساسي قانون او نورو قوانینو، او غیررسمي ادارو لکه غیرحکومتي لوبغاړو یا چارواکو محدود کړی او په دغه سیستم کې دودونه هم مهم رول لوبوي. د رسمي (ټاکل شویو سیاستوالو او بیوروکراټانو) او غیر رسمي لوبغاړو لکه پیاوړو اشخاصو او مختلفو ښکېلو ډلو تر منځ اړیکې مهمې دي. یوه منتخبه ډېموکراسي د ګټو او عوایدو لاسته راوړلو په کار کې زیانمنېدای شي، ځکه سیاستوال ښایي وغواړي چې بیا وټاکل شي او بیوروکراټان ښایي د نور قدرت او واک په لټه کې وي، چې تر کومه حده ممکنه ده په خپلو وظیفو او دندو پاتې شي. دا بیا ښایي د ملاتړ سیستم په معنا وي، چې لاسته راغلې پیسې او عواید پر خلکو او یا پر خپلو ملاتړو ووېشي، او موخه یې دا وي چې خپلې او د خپلو رسمي او غیررسمي ملاتړو ګټې خوندي کړي او د هغوی د ملاتړ دوام ډاډمن کړي. د بودیجې سیستم په عمومي ډول تر ډېره د دغه ډول کړنو مخه نیسي. که د لګښت سیستم یو شمېر مشخص اصلونه په پام کې ونیسي، نو وګړي ډاډ تر لاسه کولی شي چې حکومت به د عامه ګټو بودیجه نه ضایع

---

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶-۷)

[2] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶ ـ ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي بلکې په ډېر عاقلانه ډول به يې د عامه ګټو توليدولو لپاره مصـرفوي. حکومت کولی شـي مالومه کړي چې دوی د عامه خلکو بوديجه او پيسې څرنګه لګوي. ځکه نو د بوديجې سيستم دا وړتيا لري چې ښه حکومتولي پياوړې يا کمزورې کړي.

د عامه مالي چارو د مديريت د يوه ښه سيستم ځيني اصلونه په لاندې ډول دي:

- بوديجې بايد د مالي چارو قوانينو له مخې تولیز مالي ډسپلين په پام کې وساتي.
- د سرچينو وېش او ګټه اخيستنه بايد د ستراتېژيکو لومړيتوبونو پر اساس وي، چې د منځمهاله او اوږدمهاله ليدلوري پر اســـاس د پلان او بوديجې جوړولو د بهير د يوځای کولو له لارې د سرچينو پلانولو ته اړتيا لري.
- د پروګرامونو او خدمتونو وړاندې کولو اغېزمنتيا بايد (د لاسـته راوړنو يا پروګرام بوديجې، او ټيټو کچو ادارو ته د واک لېږد) له لارې وساتل شي.
- د بوديجې ځواب ورکونه او روڼوالی هم بايد (د څار او ارزونې له لارې) وساتل شي.

د دې ترڅنګ، د بوديجې جوړولو بهير کې د وګړو ښـکېلول پورته اصـلونه نور هم پياوړي کوي. د وګړو له ګډون سره او د ګډ بوديجوي او جنډر ته ژمن بوديجوي سيسـتم له لارې د حکومتولی چوکاټ بشپړتيا په تېرو دريو لسيزو کې د عامه مالي چارو د مديريت د اجنډا برخه ده. د عامه مالي چارو د ښه مديريت او د وګړو ښکېلتيا اصلونه لاندې په لومړي جدول کې تشريح شوي دي.

لومړی جدول :د ښې حکومتولۍ لپاره د عامه مالی چارو د مديريت اصلونه:[1]

اصلونه	موخه	وسيلې	د بوديجې اړونده دوره	د مـدني ټولنـې رول
ټوليز مالی ډسپلين	مالي چارې په عاقلانه ډول تنظيمول د سترو اقتصادي چارو ثبات او د پورونو پايښت	د لګښت لوړه کچه د مالي چارو قانون د منځمهـالـه لګښـــتونو چوکاټ د عـامـه مـالی چـارو د مديريت قوانين د مـالي چارو د مديريت مالوماتي سيستم	د بوديجې چمتووالی او جوړول	د بوديجې دفاع يا ملاتړ
ټوليز مالي ډسپلين	د بوديجې د لګښت اعظمي کچې ته په پام سره محدودې سرچينې تاکل شويو مهمو پروګرامونو ته وېشل	پراختيايي پلانونه منځمهاله پروګرامونه ستراتېژيک او عملي پلانونه د لګښـــت منځمهـالـه چوکاټ لـه پـانګونو ســـره د عمليـاتي او مراقبـت لګښتونو يوځای کول	د بوديجې چمتووالی او جوړول	پـه ګـډ ډول بـوديجـه جوړول د بوديجې دفاع جنډر ته ژمن بوديجوي سيستم

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

		د مـالي مـديريـت د مالوماتو سيستم د عامه مالي چارو د مديريت قانون		
په اغېزناکه ډول د سرچينو کارول	د پيسو په بدل کې ارزښت اقتصادي اغېزمنتيا اغېزمنتيا او برابري	د ترسره شوي کار او د پروګرام د بوديجې لاسته راوړنو د اندازه کولو سيستمونه د افسرانو نرمي د ځرګنـدو قوانينو لـه مخې د دندو لېږد	د بوديجې لګول	د بوديجې څار د عامه لګښتونو د څار سيستم د مالي چارو رونوالی
ځواب ورکونه	د عامو خلکو پيسي په سـم او قـانوني ډول لګول	د ارزونــي او څــار خپلواکـه اداره(قـانون منل او د مالي چارو او شوي کار ارزونه) د کور دننه کنترول او ارزوني سيستمونه د بوديجوي سـيسـتم پارلماني څار	د کال په اوږدو کې کورنۍ او بهرنۍ ارزونې د کال د پای او وروستي حسابونو او لاسته راوړنو رپوټ ورکول	ټولنيزه ارزونه څار او د مالوماتو خپرول د ارزونې او څار دفتر د رپوټونو په اړه د پوهاوي لوړول

څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولايتي پلان او بوديجه جوړول

د ادارو د ټولو هڅو او ژمنو سربېره، افغانستان لا هم يو خورا مرکزي حکومت لرونکی هېواد دی چې له کبله يې د حکومت د سيمه ييزو ادارو رول محدود پاتې شـوی. پدې خاطر د سـيمه ييزې حکومتولۍ شته چوکاټ، د ځرګندو اصلونو د نشتوالي له کبله، په ولايتي او د ښاروالیو په کچه د واک د لېږد ډېر کم فرصت برابروي. په افغانستان کې د مرکزي حکومت د پیاوړي کولو په لوړه ميلان د نورو له جګړو وتلو او کمزورو هېوادونو مثالونو ته ورته ښـکاري. لکه مخکې چې پرې بحث وشـو، داسـې ښـکاري چې د امنيت اندېښنه تر ټولو مهمه مسئله ده چې دغه ډول مرکزي ميلانونو کې رول لوبوي. په ځايي کچه ټيټه وړتيا، د واک لېږد په اړه د وزارتونو مقاومت، او د اداري فساد د خپرېدو وېره هم د غير مرکزي کولو بهير کمزوری کوي.

د پلان او بوديجې جوړولو د بهيرونو سـمون په برخه کې دوو فکتورونو مرسـته کړې ده. لومړی، يوه خورا مرکزي اداره خلکو ته خدمتونه د تمې پر اســاس نه شـي وړاندې کولی. حکومت پوهېږي چې د عامه خدمتونو معيار بايد لوړ شـي، په ځانګړې ډول په يوه داسـې چاپيريال کې چې امنيتي وضـع په کې ورځ تر بلې خرابېږي، تر څو وکولی شي د طالبانو پر ضد د خلکو فکرونه او زړونه خپل کړي. د مثال په ډول، پخواني ولسمشر حامد کرزي په دې اړه ويلي، (د ملي او سيمه ييزې حکومتولۍ پياوړي کول او د قضـا سـيسـتم بيا رغول زموږ له سـتونزمنو کارو څخه دي) دوهم، د بوديجې دننه د مرسـتندويه ادارو مرستې په پوره ډول نه لګول کېږي، چې د نورو لاملونو تر څنګ يې يو لامل د حکومت محدوده وړتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د تدارکاتو پېچلی سیستم دی. پایله دا ده چې د پراختیا بودیجې ډېره کمه برخه مصرف شوې چې کچه یې تر ۵۰ سلنې ټیټه ده[1].

د سیمه ییزې حکومتولۍ په تړاو د ځینو اندېښنو د حل لپاره، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره په ۲۰۱۰ م کال کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسي جوړه کړه. خو، د پالیسۍ د ۴۰۰ مخونو دغه سند په بشپړ ډول پلی نه شو، او لامل یې تر ډېره د پالیسۍ پېچلتیا، سیاسي ګونګوالی، او اداري کمزورتیا او بې پروايي وه، چې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د سیمه ییز سمون پر مهال دا عادي مسئلې ګڼل کېږي.

پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي

افغانستان یو واحد حکومت لري چې اداره یې مرکزي ده او د رسمي او غیررسمي لوبغاړو یا چاروواکو او ادارو اړیکې په کې مهم رول لوبوي. رسمي ادارو کې په کابل کې اړوند وزارتونه او ریاستونه، والیان او اړوندې څانګې (لکه ولایتي شوراګانې، او ولسوالان او د ولسوالیو اداري شاملې دي. په سوېلي اسیا کې د یو شمېر نورو هېوادونو په خلاف، افغانستان کې ولایتي اداري د حکومت د یوه بیلې عمودي څانګې په توګه فعالیت نه کوي، او په افقي ډول له ولایتي ادارو سره تړلي نه دي. په افغانستان کې په ولایتي سطحه، د اړوند وزارت ریاستونه محدود واک لري، او د پلان او بودیجې په تړاو نږدې ټولې پرېکړې په کابل کې کېږي. د والیانو او ولسوالانو رسمي رول کمزوری خو غیر رسمي رول یې پیاوړی وي. که ټول نه وي نو ډېر یې عموماً له خپلو محدودو رسمي دندو بهر حرکت کوي او له ولسمشر سره د خپلو شخصي اړیکو، قومي اړیکو او قانوني او غیرقانوني عایداتو پر مټ خپل غیررسمي واک کاروي. والیان د مرستو په لاسته راوړلو کې هم فعاله ونډه لوبوي. په ولایتي پراختیا کمېټې کې د اړوندو وزارتونو ولایتي رئیسان شامل وي. والیان د ولایتي پراختیا کمېټو غونډو مشري کوي، او د اقتصاد ریاست چاروواکي یې د سکرتریت رول پر مخ وړي. د ولایت د پراختیا د کمېټو دنده دا ده چې په ولایتو کې د وزارتونو فعالیتونه همغږي کړي. او د ولایت د پراختیا پلان چمتو کړي. والي کولی شي چې د ولایتي پراختیا کمېټې غونډو ته د ولایتي بیارغونې ټیمونو استازي، غیرحکومتي اداري او د مدني ټولنو غړي (د رای نه ورکونکو غړو په توګه) وبولي چې د پراختیا په فعالیتونو کې د ټولو ښکېلو غاړو تر منځ غوره همغږي ډاډمنه شي. په سیمه ییزه کچه ولایتي شورا یوازینۍ ټاکل شوې اداري دي او د دوی رول ګونګ دی. د اساسي قانون پر بنسټ، ولایتي شورا د حکومت د پراختیا موخو لاسته راوړلو او د قانون په تطبیق (د افغانستان اساسي قانون، ۱۳۸ مه ماده، اتم فصل او څلورمه ماده) کې ونډه لوبوي. د ولایتي پراختیا د پلان په کچه د دوی د سلا مشورې رول په عمومي ډول کمزوری وي. د ۲۰۱۰ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ او د ۲۰۱۵ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ لومړۍ بڼه سپارښتنه کوي چې د دوی رول باید پراخه شي چې د والیانو فعالیتونه وڅاري خو دغه مسئله په تېر کې په ملي او سیمه ییزو کچو لانجمنه ثابته شوې ده. [2]

د مرکزي حکومت ادارو ترڅنګ، ښاروالۍ د رسمي ادارو بله سطحه ده چې د ولایتي اداري برخه ګڼل کېږي. اوسمهال، دغه ښاروالۍ ټاکل شوي ښاروالان او غړي نه لري. ښاروالۍ ځايي

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳)

[2] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتونه دي، څکه دوی د خپلو عايداتو لاسته راوړلو او خپلې بوديجې جوړولو قدرت لري. دوی د ښـاروالی د يوه پخواني قانون پر اساس فعاليت کوي چې اوس به يې ځای يو نوی قانون ونيسـي چې له مخې به يې ښـاروالان او سـياسـي چارواکي ټاکل کيږي. د دوی د کار د خرابېدو عمده لامل د بوديجې کمی او د ښاروالیو کمزورې وړتيا ده. ځينې نيمه حکومتي اداري د مرستندويه ادارو لکه د ملي پيوستون پروګرام له خوا تمويليږي. دوی د ولسوالی او کلي په کچه د غيررسمي حکومتولی جوړښت برخه دي. د کليو په کچه د ټولنيزې پراختيا شوراګانې کليوالې بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا چلول کيږي، دا شـوراګانې د کليوالو ټولنو له خوا ټاکل کيږي چې د ځايي ټولنو د اړتياوو پوره کولو په موخه د ځايي پروژو په ډيزاين، تطبيق او څار کې برخه واخلي. غيررســمي دوديز جوړښــتونه د افغانســتان له ځانګړتياوو دي چې د حکومتولی ګڼ دوديز ډولونه لري. دغه جوړښتونه چې د رسمي ادارو ملاتړي يا ان مخالف دي، له ډېر پخوا راهيسې شتون لري. دوی مختلف نومونه او وړتياوې لري، لکه جرګې او شوراګانې، دا موقتي ميکانيزمونه دي او تر ډېره په ځايي سطحه شخړې هواروي، د دغو ميکانيزمونو غړي کله کله د ولايتي چارواکو او ځايي ټولنو ترمنځ منځګړتوب کوي. بهرنې مرستندويان د افغانستان د حکومتولی سيستم بې سـارې ځانګړنه ده چې پوځي او پراختيايي مرستې کوي. مرستندويان د on-budget (بوديجې د ننه) او off-budget (له بوديجې بهر) ميکانيزمونو له لارې له ملي بوديجې سره مرسته کوي څکه نو د حکومتي ادارو سيستم له پامه غورځوي. دغه ډول مرستو بوديجه پاشلې او د مرسـتو همغږي يې ګرانه کړې ده. د رسـمي او غيررسـمي لوبغاړو ګډوالي او د on-budget او off-budget فعاليتونو له لارې د عامه لګښـتونو جوړښـت د بوديجې جوړولو بهير د ضـايع کېدو او شخصي ګټو پر وړاندې زيانمن کړی دی. د رسمي او غيررسمي لوبغاړو ترمنځ د قدرت پر سر د اړيکو يوې پېچلې شبکې حالت تت کړی دی. که څه هم رسـمي لوبغاړي (ټاکل شـوي سياسـتوال) د خلکو سياسي استازي دي او د عامه خدمتونو چارواکي(لکه د وزارتونو چارواکي، واليان، ولسوالان) په ملي او سيمه ييزو کچو د سياستوالو ګومارل شوي مديريتي استازي دي، د ځواب ورکونې پر وړاندې د ګټو ټکر يوه عمده انديښنه ده. په داسـې حال کې چې رسـمي لوبغاړي بايد خلکو ته ځواب ووايي، خو د يوه کمزوري هېواد د تاريخي حالتونو او پاشـل شـويو ټولنيزو جوړښـتونو له کبله، دوی عامه خدمتونو ته د ژمنتيا پر ځای تر ډېره خپل ګوند، قومي ډلې يا قبيلې ته ژمن وي[۱].

د مالي چارو غيرمرکزي کول په دې معنا چې د لګښـتونو او د عايداتو لاسـته راوړلو چارې د مرکزي حکومت د وزارتونو ټيټو پوړونو ته ولېږدول شـي، په داسـې حال کې چې مرکزي وزارتونه لا هم پر دوی کنترول ولري. په يوه واحد هېواد کې، ټيټ پوړونه عموما ولايتونه او ولسـوالی دي. خو د تطبيق ستونزو په نظر کې نيولو سره، د ولسوالی کچې ته د مالي چارو لېږد ډېر کم تر سترګو کيږي. د مثال په ډول يو لوړ شمېر ولسواليو ته لاسرسی ښايي ستونزمن وي او څار يې شايد ډېر مصرف ولري. څکه نو، دغه ډول واک په عمومي ډول ولايتو ته ورکول کيږي. له دې امله، د ولايتي بوديجې جوړولو اصطلاح د مالي چارو د غيرمرکزي کولو معنا هم لرلی شـي. د ولايتي بوديجو يوه مهمه ځانګړنه دا ده چې ولايتونه عموما ځانته جلا بوديجه لري. څکه نو ولايتي بوديجه د حکومت ولايتي ادارو ته قدرت ورکوي چې خپله بوديجه پخپله وټاکي ، (د مرکز د قوانينو او لوړې کچې په رڼا کې او د خپلو سرچينو

---

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عايداتو پر اساس) د افغانستان په بوديجوي سيستم کې ولايتي ادارو ته د عايداتو لاسته راوړلو د قدرت لېږد شامل نه دی. يوازې ښاروالۍ د عايداتو لاسته راوړلو واک لري. لکه مخکې چې يادونه وشوه افغانستان ولايتي بوديجې نه لري. په دې توګه، سيمه ييزو واحدونو ته د لګښتونو د مديريت واک لېږد ډېر محدود دی، او هېڅ ډول يا جامع ولايتي بوديجې نه لري.

دوهم بحث ـ د غيرمرکزي ولايتي بوديجو غوراوی : د بوديجې عمودي او افقي ډولونه

ولايتي بوديجې په اساسي توګه په دوه ډوله دي چې د عمودي يا افقي غيرمرکزي سيستمونو له مخې ترتيب شوي دي. چې په دې کې افقي جوړښتونه دوه طبقې لري. په ملي کچه د سرچينو د وېش په تړاو، د اړوندو وزارتونو د همغږۍ کار د ماليې او اقتصاد وزارتونه پر مخ وړي. په ولايتي کچه په کې والي د همغږۍ مسئوليت لري. د غيرمرکزي بوديجوي سيستم ډولونو په برخه کې، د عمودي او افقي بوديجو مهمې ځانګړې لاندې ښودل شوي دي.

الف : عمودي غيرمرکزيتوب: په دې ډول کې، سرچينې د(سيلو) په توګه جريان پيدا کوي چې د اړوند وزارتونو له بوديجې د ولايتي اداره برخه ټاکل کېږي. د سيلو جوړښت په خپله اصلي بڼه کې ولايتي اداره ته د لګښت هېڅ يا ډېر کم واک ورکوي. په افغانستان کې د بوديجې جوړښت د سيلو اصلي بوديجوي سيستم ته ورته دی چې په ولايتي کچه د لګښت اکثريته پرېکړې بايد په مرکز کې د اړوندو وزارتونو له خوا مخکې له مخکې منظورې شي. کمبوډيا عمودي غيرمرکزي بوديجوي سيستم لري. دا ډول غيرمرکزيت ولايتي ادارې ته فرصت ورکوي چې د اړوندو وزارتونو له خوا د ولايتي بوديجې د ټاکل شوې اعظمي کچې په نظر کې نيولو سره، ځانته خپله بوديجه ولري. (د بوديجو د فرعي واحدونو په توګه) د مرکزي سيستم په خلاف، پارلمان نه يوازې په مرکز کې د وزارتونو بلکې د سيمه ييزو ادارو بوديجه هم منظوروي. د افغانستان په تړاو، عمودي غيرمرکزيت کولی شي د سيلو سخت جوړښت په پام وړ اندازه نرم کړي او ولايتي اړوندو چارواکو ته فرصت ورکړي چې د اساسي قانون پر بنسټ د مالي سرچينو په برخه کې يو څه اندازه واک او قدرت لاسته راوړي. خو په مرکز کې د وزارت او ولايت کې د رياست ترمنځ اړيکه بيا هم ټينګه ساتل کېږي.

ب : افقي غيرمرکزيت: موزمبيق د غيرمرکزيت افقي بڼه غوره کړه، په دې تړاو، د مالي چارو غيرمرکزي کول په دې معنا دی چې د بوديجو واک د واحدو بوديجو په توګه واليانو ته ورکړل شي. دغه واحدې بوديجې د اړوندو ولايتونو لپاره د وزارتونو له بوديجو اخيستل شوي وي چې والي ته د مالي چارو په برخه کې د پام وړ واک ورکوي. ځکه نو ولايتي اداره د والي لاس لاندې کار کوي او مرکزي حکومت سره يې اړيکې کمزورې وي. په داسې حال کې چې دغه سيستم په سيمه ييزه کچه د لا ډېرې همغږۍ لامل کېږي، خو ښايي د سيمه ييزو اړوندو رياستونو او وزارتونو تر منځ اړيکې کمزورې کړي. د حکومتولۍ شته چوکاټ ته په پام سره، په افغانستان کې، په نږدې راتلونکې کې دغه غوراوی مناسب نه دی ځکه ډېر امکان شته چې سرچينې د شخصي ګټو او ملاتړ لاسته راوړلو لپاره وکارول شي. په افغانستان کې، په راتلونکې کې د افقي غيرمرکزيت دغه غوراوی هغه مهال مناسب ګڼل کېدی شي چې د واليانو د ځواب ورکونې ډاډ ترلاسه شي. افغانستان ته چې د غيرمرکزيت هر موډل يا ډول په نظر کې نيول کېږي، که د چارواکو تر منځ اړيکې او مسئوليتونه څرګندې نه وي نو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې یې خنډونه پورته کېدای شي. چې د والیانو او اړوندو وزارتونو ترمنځ د قدرت پر سر لانجې
ښایي د عامه خدمتونو وړاندې کولو بهیر ګډوډ کړي. [1]

لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سیمه ییزې بودیجې او پلان جوړولو بهیر

سیمه ییزې مالي چارې په عمده ډول د اساسي قانون، د عامه مالي او لګښتونو چارو د مدیریت قانون، او اړوندو نورو قوانینو له لوري کنترولیږي. د افغانستان اساسي قانون (۲۰۰۴) د افغان حکومت ټولیز مسئولیتونه په ګوته کوي چې باید کلنۍ بودیجه چمتو کړي (۷۵ مه ماده) او پارلمان باید دغه بودیجه منظوره کړي (۹۰ مه ماده)، دغه راز هغه طرزالعملونه په ډاګه کوي چې د بودیجې د منظورۍ د ځنډېدو په صورت کې باید په نظر کې ونیول شي، (۹۸ مه ماده) د عامه مالي او لګښتونو چارو د مدیریت قانون(چې په ۲۰۰۵ م کال کې ومنل شو) د عامه مالي چارو قانوني بنسټ جوړوي او د عامه مالي چارو د مدیریت په تړاو د وزارتونو، ادارو او خزانې مسئولیتونه ځاري، دغه راز د عامه شتمنیو، پور او پلور، د بودیجې جوړول او منظوري، د بودیجې مصرف، د بودیجې د برخو ټاکل او بیاکتنه، او محاسبه او کنترول هم څاري.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مدیریت قانون له مخې باید کلنۍ بودیجه د یو ګڼ - کلیز چوکاټ پر اساس جوړه شي. دغه چوکاټ د منځمهاله مالي چارو چوکاټ په نامه یادیږي. دغه قانون د بودیجې په جوړولو او مصرفولو کې مهم مسئولیت د مالیې وزارت ته ورکوي.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مدیریت قانون دوهمه ماده هم یادونه کوي چې د حکومت ټولې اداري (د وزارتونو او ولایتونو په ګډون) باید د بودیجې او لګښتونو په تړاو د دغه قانون د طرزالعملونو پر اساس فعالیت وکړي. خو دغه قانون د سیمه ییزو مالي چارو مدیریت میکانیزمونه په واضحه ډول نه تشریح کوي. د مالیې وزارت ته مسئولیت ورکړل شوی چې بودیجه جوړه او د لګښت چارې یې همغږې کړي. د دغه بهیر د یوې برخې په توګه، د مرکز او ولایتو ترمنځ د بودیجې په تړاو اړیکې د فرعي قوانینو له خوا کنترولیږي. کابینې (د ۲۰۰۶ م کال جولای کې) د مالي چارو قوانین هم منظور کړل چې د بودیجې جوړولو، مصرفولو، بانکي مسئلو او د نغدو پیسو مدیریت، پیر او پلور، شتمنیو مدیریت، محاسبې او ریپوټ ورکولو، د ښاروالیو مالي چارو، او کنترول او څار په څېر مسلو په اړه مشخصې لارښونې لري. دغه قوانین د بودیجې واحدونو او د هغو چارواکو ترمنځ د اړیکو یو لا نور تفصیلي چوکاټ جوړوي چې د مالي چارو مدیریت کې ښکېل دي. دغه قوانین یا مقررې اړوند وزارتونه د (بودیجې عمده واحدونو)په نامه او ولایتي اداره د (بودیجې فرعي واحدونو) په نامه یادوي چې د بودیجې د عمده واحدونو لاس لاندې کار کوي. خو د افغانستان په تړاو، دغه مسئله یو څه ناڅرګندتیا رامنځته کوي.

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳ -۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه

د ولایتي بودیجې په غیرمرکزي ډول کې، د بودیجې د عمده واحد اصطلاح اړوندو وزارتونو ته اشاره کوي چې خپله برخه په مخامخ ډول له ملي بودیجې لاسته راوړي. د بودیجې فرعي واحدونه په بشپړه توګه خپلواکه نه دي او دوی د اړوند وزارت یا بودیجې عمده واحد لاس لاندې کار کوي. په بله معنا، ولایتي اداره د یوه ټرلي (طبقه یي) ادارې په توګه فعالیت کوي چې د خپل اړوند وزارت یوه برخه ګڼل کېږي. (معنا خپله ځانته کوم قانوني حیثیت نه لري.) دوی د محاسبې د رسمي ادارې او ملي بودیجې له خوا د بودیجې د فرعي واحدونو (یعنې فرعي ادارو) په توګه منل شوي دي.

د افغانستان مالي مقررې د بودیجې فرعي واحدونه په واضح ډول نه دي تشریح کړي. د مثال په ډول، ۱۶ مه ماده (۱) وایي چې (د مالیې وزارت باید د بودیجې عمده واحدونو ته هغه طرزالعملونه ورکړي چې له مخې یې بودیجه جوړه او د مالي کال لپاره د بودیجې د وېش اندازه مالومه، او د بودیجې د مصـرف اعظمي کچه، د کابینې د منظورې پر اسـاس، څرګنده شـي) خو د (بودیجې فرعي واحد) اصطلاح یوازې یو ځل په متن کې یاده شوې ده. دغه راز ۳۴ مه ماده (۳) وایي چې (د مالیې وزارت باید د خزانې د وېش دفترونو له لارې د بودیجې د ټاکلو په اړه سپارښـتنه وکړي او د بودیجې فرعي واحدونو ته واک ورکړي چې د لګښـتونو په تړاو ژمنې وکړي) ځکه نو څرګنده نه ده چې ولایت کې د ریاستونو فعالیتونه تر کومه برید د بودیجې د فرعي واحدونو په څېر ګڼل کېږي.

نور قوانین چې د عامه تدارکاتو چارې کنټرولوي، د تدارکاتو قانون (۲۰۰۸ او په ۲۰۰۹ کې اصـلاح شـوی) او د عامه تدارکاتو لپاره د طرزالعملونو قوانین (۲۰۰۷ ، او په ۲۰۰۹ کې اصـلاح شوی) دي. دغه قانوني چوکاټ د هغو وسایلو، کارونو او خدمتونو(د سلاکارۍ خدمتونو په ګډون) پر تدارکاتو د تطبیق وړ دی چې ملي او سیمه ییزې ادارې، ښـاروالۍ، او نور واحدونه یې د عامه ګټو له بودیجې تمویلوي. په داسې کال کې چې د بودیجې ترتیب او لګښت، د تدارکاتو په ګډون، په اساسي ډول د پورته یاد شوي قانوني چوکاټ په نظر کې نیولو سره پر مخ وړل کېږي، د څار د نوې سترې ادارې قانون(د ۲۰۱۳ م کال فبروري) بیا بهرنی څار او ارزونه د څار د سترې ادارې له لارې کنټرولي.[۱]

درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر

افغانسـتان د وزارتونو، ریاسـتونو، او خپلواکو آمریتونو یا واحدونو په ګډون ۵۴ بودیجوي واحدونه لري. بودیجه دوه برخې لري: اجرایوي بودیجه (معاشونه او د ادارې او مراقبت لګښتونه) او د پراختیایي بودیجه (سـترې پانګونې) دا چې بهرنۍ مرسـتې د حکومتي بودیجې له لارې او له بهره کېږي، نو دغو مرستو د بودیجې جوړښت پاشلی دی. ځکه نو بودیجه پر اصلي بودیجې، چې حکومت یې تنظیم او کنټرول په لاس کې لري (او د اجرایوي او پراختیایي بودیجې ځینې برخې هم په کې شاملې دي)، او بهرنۍ بودیجې، چې مرسـتندویان یې د حکومتي بودیجې له سـیسـتمه بهر په مخامخ ډول کنټرولوي، وېشل شوې ده. هغه پروژې چې د غیرحکومتي ادارو، ملګرو ملتونو او د مدني ټولنې ادارو له خوا پلې شـوې، له بودیجې بهر (off-budget) بلل کېږي. د ۲۰۰۲ او ۲۰۱۰ کلونو ترمنځ، شـاوخوا ۸۲ سلنه مرستې له بودیجې بهر (off-budget) میکانیزم له لارې جریان وموند. حکومت د

---

[۱] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۵ ـ۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجرايوي بوديجې، پراختيايي لګښــتونو چې له کورنيو عايداتو تمويلېږي، او د بوديجې دننه (-on budget پراختيايي مرستو يوې برخې چې ازادې مرستې نومول شــوې، بشـپړ واک په لاس کې لري. واقعاً افغانســتان په خورا لوړه کچه پر بهرنيو مرســتو متکي دی چې د ۲۰۰۵ او ۲۰۱۱ کلونو ترمنځ دغو مرستو د ناخالصـو عايداتو ۷۶ سلنه جوړوله او د مرستو لوړه برخه (څه د پاسه ۵۰ سلنه) پر امنيتي سکتور لګېدلې ده.[۱]

څلورم مطلب ـ د بوديجې ترتيب او ولايتونه

د بوديجې د ترتيب بهير نه يوازې يو تخنيکي بلکې يو خورا سـياســي بهير هم دی چې د ګڼو مختلفو ډلې او حکومتي ادارې په کې د سرچينو لاسته راړلو لپاره سيالي کوی.

د بوديجوي لومړيتوبونو په اړه ښـايي د سياسي لوبغاړو او بيوروکراتانو تمې په ټکر کې وي. د دې مسئلې د حل لپاره دواړه، تخنيکي چارو ته پام او د اجماع رامنځته کول مهم دي. د بوديجې بهير په اسـاسـي ډول يو تکراري بهير دی چې په کې شـته بوديجې ته په پام سـره د عامه پاليسـۍ هدفونه ټاکل کېږي. په دې تړاو، وزيران د خپلو بوديجو وړانديزونه سـپاري، او د ماليې او اقتصــاد وزارتونه دغه وړانديزونه ارزوي او د اصــلاح لپاره يې بېرته لېږي. د بوديجې وړانديزونو لېږد رالېږد ترهغو دوام کوي چې هوکړه پرې وشــي. دغه تکراري بهير وخت، ښـو اړيکو او مخابرو، او د مسـئوليت څرګندو لارو ته اړتيا لري چې د بوديجې واحدونه، د ماليې وزارت او د اقتصــاد وزارت په پرانيســتې او آزاده ډول سره خبرې اترې وکړي او د يو بل قانع کولو لپاره خپل دلايل وړاندې کړي او يوې مناسبې پايلې يا حل لارې ته سره ورسېږي. ان که يو وزارت يا د وزارت ټيټ پوړ (افغانستان کې) ولايتي اداره و نه شـي کولی چې خپله غوښتنه لاسته راوړي، بيا هم بايد دا ډاد ترلاسـه کړي چې د بوديجې د جوړولو بهير عادلانه او روڼ و او دا چې د دوی پر وړانديز غور شـوی او نورو رياستونو ته په پام سره، دوی ته په يوه بې پرې ډول ځواب ورکړل شــوی دی. د خبرو اترو او بحث له بهير وروســته، دوی بايد لږ ترلږه د خپلو بوديجو د کچې ټاکلو د دلايلو، حقايقو او خنډونو په اړه وپوهېږي. دا کار د بوديجې واحدونه هڅوي چې د خپلې بوديجې مسـئوليت په غاړه واخلي، بوديجه خپله وګڼي او دغه ټول بهير ته درناوی ولري. ګڼې ښکېلې غاړې ښايي دغه بهير له پامه وغورځوي، ځانونه ګوښه شوي احساس کړي او خپله لېوالتيا او تشـويق له لاسـه ورکړي. که مناسـب ځواب ور نه کړل شـي، دوی ښـايي فکر وکړي چې وړانديزونه يې په سم ډول نه دي کتل شوي او دا ښايي دوی اړ کړي چې د خپلو پروژو د تمويلولو پخاطر د بوديجې نورې لارې ولټي. د پورته ياد شوي چوکاټ پر اساس به د افغانستان بوديجوي بهير ته بيا کتنه کېږي چې په عمومي ډول د دغه بهير نيمګړتياوې او د سـيمه ييزو ادارو دندې او فعاليتونه په نښــه شـــي. بحث پر دريو موضــوع ګانو راغونډ دی: د معلوماتو جريان چې ولايتي پراختيا پلان له بوديجوي بهير ســره تړي، د بوديجې د ترتيب بهير، او وزارتونو او ولايتي اداره ترمنځ د اړيکو او همغږۍ ميکانيزمونه.

---

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه

کله چې د تخنیکي بودیجي لومړی بڼه چمتو شـــي، نو د بودیجې د منظورۍ بهیر هغه مهال پیلېږي چې پر اجرایوي بودیجې قانوني بحث ترسـره شـي او بالاخره د قانون برخه شـي. دا پړاو هغه مهال پیلېږي چې اجرایوي ځانګه په رسـمي ډول بودیجه مقننه پلاوي ته وړاندې کړي. بیا مقننه پلاوی پر بودیجې بحث کوي، چې ښایي دا بحث علني وي او د مقننه کمېټې له خوا په کې رای اچونه هم ترسره شي. دغه بهیر هغه وخت پای ته رسېږي چې بودیجه یا په اصلي یا اصلاح شوې بڼه د مقننه پلاوي له خوا ومنل شـي. دا امکان هم شـته چې مقننه پلاوی وړاندې شـوې بودیجه رد کړي، او په ځینو هېوادونو کې ښـایي د رد شوې بودیجې پر ځای مقننه پلاوی پخپله بودیجه جوړه او وړاندې کړي. افغانستان کې د اساسـي قانون پر بنسټ، مقننه پلاوی حق لري چې د بودیجې د منظورۍ کار تر یوې میاشتې وځنډوي. په حقیقت کې، د افغانسـتان د مالي چارو د مدیریت مالوماتي سیسـتمونه د هر بودیجوي واحد او د هر ولایت د بودیجې برخه بېله ثبتوي. دغه راز، د هر لګښـتي کوډ، پروګرام، او هرې پراختیایي/اجرایوي بودیجې مالومات هم بېل ثبتېږي.[1]

شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب

د بودیجې له منظورۍ وروسته د بودیجې د اجرا مرحله پیلېږي. اړوندو وزارتونو ته ځانګړې شوې بودیجې بیا د همدغو وزارتونو له خوا پر ولایتي اداره وېشل کېږي.

وزارتونه په عمومي ډول د پخوانیو هوکړو پر اسـاس خپلې بودیجې ولایتي ادارې ته ورکوي خو د وېش لپاره کوم څرګند بهیر نشـته. د مالیې وزارت د سـرچینو د عمودي او افقي وېش لپاره هېڅ راز مناسب معیار یا فورمول نشته، د مالیې وزارت په تېر کې د وېش کچو په نظر کې نیولو سره سرچینې وېشـي، او په دغه بهیر کې د انفلاسیون لپاره یوه اندازه سمون، د اسعارو د راکړې ورکړې کچه، او د اړوندو وزارتونو د اجرا وړتیا هم په پام کې نیســـي. ځکه نو د پارلمان غړو د اروزنې او نظرونو ترڅنګ، وزارتونو ته د سـرچینو وېش د پورته یاد شـوي معیارونو پر اســاس ترسـره کېږي. د دې ترڅنګ، د بودیجې د اجرا تیټه کچه، چې د لګښتونو د مدیریت د اغېزمنتیا ښکارندویي کوي، یوه ننګونه ده. د بودیجې د اجرا د تیټې کچې لاملونه تر ډېره د مالیې وزارت او ولایتي ادارې محدوده وړتیا، د مالیې وزارت له خوا د بودیجې د لېږد بهیر کې له اندازې ډېره بیوروکراسـي، د پارلمان لخوا د بودیجې منظوري په ځنډ ، او ځینې وخت د مرسـتندویانو په ژمنو کې ځنډ دی. د دې ترڅنګ، د تدارکاتو په بهیرونو کې له اندازې ډېرې بیوروکراسۍ او پېچلتیاوو د بودیجې د اجرا بهیر کمزوری کړی دی.

د بودیجې د ترتیب او اجرا په بهیرونو کې د ولایتي ریاستونو او والیانو ناڅرګند رول په بودیجوي بهیر کې لا نور او د پام وړ ځنډ لامل کېږي. په ولایتي کچه د بودیجې د اجرا بهیر متنوع ښـکاري خو داسې معلومات یا اسناد نشته چې دغه چاره تائید کړي. ان د مالیې وزارت هم د ولایتي بودیجې په اړه د معلوماتو په ورکولو کې پاتې راغلی. په ولایتي کچه د بودیجې اجرا او د تدارکاتو د بهیرونو یو شـمېر مهمې ځانګړنې په لاندې ډول دي:

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اجرايوي بوديجي د معاشـــونو برخه په ولايتو کې لګول کېږي. په مرکز کې له اړوندو وزارتونو څخه د ټاکل شـوې بوديجې له لاسـته راوړلو وروسـته ولايتي رياسـت د معاشـونو د ورکولو واک لري، پرته له دې چې نوره منظوري وغواړي.
- د عملياتو او مراقبت د لګښــتونو په تړاو، ولايتونه په مرکز کې د وزارت له منظورۍ پرته محدود قدرت لري، او د تدارکاتو اعظمي کچه د واليانو لپاره تر ۱۰ زرو امريکايي ډالرو او رئيسانو لپاره له زرو تر دوو زرو امريکايي ډالرو ده.
- پراختيايي بوديجه د کابل له لورې مصرفېږي. تر هغه بريده چې مالومه ده، په دې تړاو ولايتي رياستونو ته د لاسليک هيڅ واک نه دی ورکړل شوی.

خو د ټولو پراختيايي لګښتونو د قراردادونو ورکولو او د عملياتي او مراقبت لګښتونو، چې د ولايتي رئيســانو او واليانو د لاســليک له حده وتلي وي، د واک يوائيني مرجع وزيران دي. په عمومي ډول، دوی خپل واک نه لېږدوي، پرته له يو څو وزيرانو چې يوه اندازه واک يې خپلو مرسـتيالو وزيرانو ته ورکړی دی. دا ښــايي يو له دلايلو وي چې د پراختيايي لګښـتونو د اجرا کچې ولې دومره ټيټې دي. د واليانو بالفعل رول هم د ولايتي بوديجې د اجرا ستونزو يو لامل ګڼل کېږي. داسې قضيې شته چې په کې واليان د لګښــتونو لپاره خپله منظوري کاروي، که څه هم په ځينو ولايتو کې د دغه کار واک د ولايتي اداري رئيسانو ته ورکړل شوی دی. لکه چې مخکې يادونه وشوه، واليان له مرستندويانو off-budget يا له بوديجې بهر مرستې هم لاسته راوړي.

اووم مطلب ـ د ارزوني او پلټنې بهير

لګښـتونه له دوو لارو کنترولېږي، په عمده ډول د کورنيو او بهرنيو ارزونو او پلټنو له لارې. هر وزارت د کورنۍ ارزوني او پلټنې واحدونه لري. د ماليې وزارت د هر لګښــتي واحد لپاره يو کنترولونکی ټاکي چې د ماليې وزارت ته د بوديجې د برخې وړانديز له سـپارلو مخکې په وړانديز کې شته تېروتنې سموي او د مالي قوانينو تطبيق ډاډمنوي. دغه کنترولونکي د بوديجو په فرعي واحدونو کې هم د سرچينو لګښت کنترولوي. خو د ماليې وزارت او د څار او ارزونې ستره اداري ترمنځ يو شمېر مشـترکي دندې شـته چې د ارزوني او پلټنې بهير او د ماليې وزارت اود څار او ارزونې سـتره اداره دندې تتوي.

درېيم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مديريت سيستم او د عامه مالي چارو د ښه مديريت اصلونه

د حکومتولۍ پر کچې د بوديجوي سيستمونو د اغېز په تړاو، بايد په ياد وساتو چې افغانستان په خپلو رسمي ادارو کې د ځواب ورکوني له غبرګو ستونزو سره لاس او ګرېوان دی، چې د خپلويو او قبيلې ته د وفادارۍ په توګه ځرګندېږي او له کبله يې خلک د شخصـي ګټو لاسـته راوړلو هڅې کوي. که څه هم افغانستان د مالي چارو د مديريت سيستمونو په تړاو د کمزورو هېوادونو په لست کې نسبتا ښه مقام لري خو دا د شـخصــي ګټو او اداري فسـاد په کمولو کې مرسـته نه کوي. که د مالي چارو د ښــه مديريت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورو اصلونو په رڼا کې وارزول شي، نو د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستمونه په لاندې ډول خلاصه کولی شو[1]:

- د مالي چارو ډسپلین: دا چې افغان حکومت پر بهرنیو مرستو خورا زیات متکي دی نو ځکه یې د مالي کسر تاوان په ظاهره تقریبا هېڅ یا ډېر کم دی. خو د مرستو جریان کې د بدلونونو له کبله، دا میلان بنایي ژر بدلون ومومي چې شاید د نه کنترولېدونکو کسرونو لامل شي.
- د ستراتېژیکو لومړیتوبونو لپاره د بودیجې جوړول: د بودیجې او پلان جوړولو بهیر جامع نه دی، او د بودیجې سیستم د بودیجې دننه او بودیجې بهر دوه ګوني حالت له کبله پاشل شوی دی . د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې باید ګډون زیات شي.
- له سرچینو اغېزناکه ګټه اخیستنه: د بودیجې اجرا بهیر کمزوری او د اجرا کچې ټیټې دي، او په تدارکاتو کې ګڼې ستونزې شته، ځکه د ادارو وړتیا کمزورې او اداري فساد پراخ دی. که څه هم له ۲۰۰۲ م کال راهیسې حالت ښه شوی، خو د بودیجې د څار بهیر کې د خلکو د ښکېلولو لپاره هېڅ اداري میکانیزم نشته.
- ځواب ورکونه: دا تر ټولو ستره ستونزه ده. دواړه، د اروزني او پلټني اداري او قضایي سیستم وړتیا او باور نه لري.

لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي

د مخکې یادو شویو اندېښنو د حل لپاره، د ماليې وزارت د ۲۰۱۵ م کال د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي جوړه کړه چې موخه یې د بودیجې جوړولو بهیر په برخه کې ولایتو ته یوه اندازه واک لېږدول و. دغه پالیسي د ۲۰۱۵ م کال اکتوبر کې د کابینې له خوا تائید شوه، نوموړې پالیسي لاندې موخې درلودې.

- د بودیجې جوړولو بهیر کې د مرکزي او سیمه ییزو ادارو د مسئولیتونو تعینولو پخاطر یو قانوني چوکاټ جوړول، چې ولایتي شورا به په کې یو مشورتي رول لوبوي.
- د عامه مالي چارو مدیریت په برخه کې ولایتي ادارو ته مناسب مسئولیتونه او واکونه ورکول چې په ملي کچه د عامه مالي چارو د مدیریت یو اغېزناکه سیستم جوړ او پراخه کړي،
- په (افقي او عمودي ډول د بودیجې وېش) لپاره یو منظم او معیاري چوکاټ جوړول چې د برابرو خدمتونو وړاندې کولو ضمانت وکړي او په ټول هېواد کې د بې وزلۍ له منځه وړلو کې ونډه واخلي،
- د بودیجې د اعظمي کچې د معیارونو پر اساس، د شته او نویو شتمنیو د مراقبت لپاره د کافي اندازه سرچینو د وېش ډاډمنول،
- د بودیجې په جوړولو، اجرا او څار کې د ولایتي چارواکو ګډون یقیني کول،
- د رونوالي، ځواب ورکوني، او مالي ډسپلین لپاره د مرکزي او ولایتي ادارو او مرستندویانو ترمنځ د همغږۍ او اړیکو زیاتول، او د موازي جوړښتونو/ بهیرونو له منځه وړل، او د

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوديجوي احصــايو او شـمېرو خپرول، او دغه راز بـسـکېلو غاړو ته د رپوټ ورکولو بهيرونو منظمول.

د ولايتي بوديجي جوړولو پاليسي د لاندې بهيرونو له لارې د دغو موخو لاسته راوړلو هڅه کوي:

- درې کلن ازميښتي طبيق،
- پر معيار ولاړ بوديجوي سيستم له لارې په عمودي او افقي ډول د سرچينو وېش.
- د هر اړوند وزارت د پرېکړو پر اساس د لا نورو مسئوليتونو لېږد، چې په کې د پراختيايي او عملياتي بوديجي لېږدول شوي واکونه هم شامل دي.
- د بوديجې د جنترۍ بدلول چې د ولايتي بوديجو جوړولو وخت زيات شي،
- له بوديجې څخه اضــافي ســهولتونه چې د (نامشــروطې بوديجې) په نامه يادېږي، چې په سکتوري بوديجې کې ورته ځای نه دی ورکړل شوی،
- د ولايتي بوديجي کارپوهان ګومارل چې په ولايتو کې له مستوفيتونو سره د بهير په مشرۍ کې مرسته وکړي.

د ځينو نيمګړتياوو سربېره، د ولايتي بوديجي جوړولو پاليسي اغېزناکه بوديجي او پلان جوړونې په لور يو مثبت ګام دی. خو دا پاليسي د ادارو رول په واضحه توګه نه تعينوي او د پلي کولو لپاره تر ډېره د حکومت د نورو ادارو پر پروګرامونو متکي دی. د دې ترڅنګ، دا ولايتي رياستونو ته د لګښتونو د مسئوليتونو د لېږد په تړاو هېڅ ډول ترتيب ته اشاره نه کوي. د پراختيا د لا پېچلو لګښتونو پر وړاندې ښايي د کارکونکو يا عملياتي او مراقبت لګښتونو د مديريت لپاره په بشپړ ډول مختلفو تګلارو او وړتياو ته ضرورت وي ، د ولايتي بوديجي جوړولو پاليسي په دې اړه هېڅ راز پراويزې تګلارې ته اشاره نه کوي، بلکې بهير د اړوندو وزارتونو اختيار ته پرېږدي. د دې پر بنسټ، کله چې د غيرمرکزي بوديجي غوراويو په تړاو د حکومت د پاليسی انتخابونه وارزول شي، تر ځايه ګډ او ناڅرګند يا ګونګ ښکاري.[1]

دوهم مطلب ـ د ولايتي بوديجي او پلان جوړلو په برخه کې نيمګړتياوې او سپارښتنې

لومړی جز ـ له اندازې زيات د چارو مرکزيت

د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې له اندازې زيات مرکزيت افغانستان له داسې يوه حالت سره مخامخ کړی چې سيمه ييزه حکومتي ادارې په کې له پامه غورځېدلي او د هغوی له وړتياو پوره ګټه نه ده پورته شوې. په داسې حال کې چې په کابل، ولايتو او ولسواليو کې حکومتي ادارې موجودې دي، خو په ولايتي او ولســواليو کچه ســيمه ييزې ادارې د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې په اغېزناکه ډول ګډون يا ونډه نه لري. د حکومت ډېری دندې لکه د عامه مالي چارو مديريت، د اوبو مديريت او د پوليســو چارې په کابل کې د وزارتونو او رياســتونو له خوا پر مخ وړل کېږي. دغه بهير د خدمتونو وړاندې کولو، د تطبيق بهير څار، او په ټيټه کچه ځواب ورکونې لپاره ناوړه عواقب لرلی دي. په مرکزي کچه پلان او بوديجي جوړول ښايي د ځينو ملي پروژو د ډيزاين او پلي کولو کارونه اسانه کړي. خو دغه ډول ميکانيزم د ځايی حکومتي ادارو او ځايي ټولنو له وړتياو څخه بشـپړې ګټې اخيسـتنې کې

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (١٣٩٥ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (٣٠)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې راځي. په ولایتو او ولسوالیو کې له شته ادارو په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي او د کار قدر یې هم کم دی. لکه چې د لیکنې پخوانیو برخو وښوده، د والي دفتر، په ولایتو او ولسوالیو کې حکومتي ادارې، او ټاکل شوې ولایتي شورا دا وړتیا لري چې د بودیجې او پلان جوړولو بهیر ښه کولو کې مهم رول ولوبوي.

ستونزه (له اندازې ډېر مرکزیت) باید له پورته کچې د ټیټې کچې په لور حل شي. وزارتونه باید ولایتي ادارو ته لارښونه وکړي چې د خپلو چارو رپوټ څنګه سپارلی شي او څنګه باید خلکو ته عامه خدمتونه ښکاره کړي. داسې ښکاري چې اړوند وزارتونه د خلکو پر وړاندې د مسئولیت ډېر کم احساس کوي. په ملي کچه د مالوماتو شریکولو کمی دی، خو په ولایتي کچه، ډېره ګرانه ده چې د اړوندو وزارتونو په اړه مالومات لاسته راوړل شي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خورا لوړې کچې مرکزیت په ولایتو او ولسوالیو کې د حکومتي ادارو د وړتیا لوړولو له فعالیته هم پام اړولی دی.

دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې

بله عمده نیګړتیا چې د اغېزناکه ولایتي پلان او بودیجې جوړولو مخه نیسي د مختلفو حکومتي ادارو ناڅرګند رول دی. جګپوړي چارواکي ډېر کله نه پوهېږي چې په دفتر کې د دوی رول څه دی. ځکه نو که اشخاص خپله هڅه و نه کړي او له نوښت نه کار وانخلي نو ولایتي ادارې له کابله امرونو ته انتظار باسي. ډېرو هغو حکومتي چارواکو، مرستندویانو او د مدني ټولنې فعالانو چې لیکوالانو ورسره مرکې کړې استدلال وکړ چې په کابل کې د وزارتونو دندې، په ولایتو او ولسوالیو کې د اړوندو وزارتونو ادارې او د ټاکلو شویو ولایتي شورا دندې په واضح ډول نه دي تشریح شوي. دغه ناڅرګندوالی په غیرعمودي ډول د کمزوري تطبیق، د رسمي سیمه ییزو ادارو د وړتیا لوړولو کې د ناکافي پانګونې، او د وخت او سرچینو د ضایع کېدو لامل شوی دی. که څه هم په کابل کې وزارتونه ښایي دې ته اړتیا ولري چې د ځانګړو مسئلو په اړه خپله پرېکړې وکړي، خو که د تدارکاتو بهیر په څېر ولایتي چارې د کابل له خوا په تفصیلي ډول وڅارل شي، دا شاید په سیمه ییزه کچه د خدمتونو رسولو بهیر وځنډوي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې د ولایتي او ولسوالیو ادارو رول ناڅرګند دی. دا واضحه نه ده چې ولایتي پلانونه او بودیجه باید څوک جوړې کړي. ځایي لومړیتوبونه باید څنګه په ګوته او په ملي پلان او بودیجه کې ورګډ شي؟[1]

په ولایتي پراختیایي پلان کې په ټولیز ډول د لومړیتوب پر اساس ټاکل شوې پروژې شاملې دي. ټولنې د خپلو اړتیاو پر بنسټ دغه پلانونه وړاندې کوي چې بیا د اقتصاد وزارت ته سپارل کېږي. دغه وړاندیزونه خلک جوړوي او د سیمه ییزې پراختیا شورا ته سپارل کېږي، وروسته یې بیا د د ولسوالی د پراختیا شورا له خوا لومړیتوب ټاکل کېږي او د ولایت پراختیایي کمېټې ته سپارل کېږي. د دغو بهیرونو او وړاندیزونو پر اساس، د اقتصاد ریاست د ولایت پراختیایي پلان سره په همکاری د ولایتو لپاره پراختیایي پلانونه طرحه کوي. دغه پلانونه بیا وزارتونو او اړوندو ریاستونو ته سپارل کېږي چې بودیجه ورته وټاکل شي. بیا هر اړوند وزارت پلان د اقتصاد وزارت ته سپاري چې د بودیجې کمېټې له

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا، چې د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت، د بهرنیو چارو وزارت او د وزیرانو د سکرتریت شورا د اداري چارو دفتر په کې شامل دي، وارزول شي. تر دې وروسته پروژې د منظورۍ لپاره کابینې ته وړاندې کېږي، او له منظورۍ وروسته، وزارتونو ته د پلي کولو لپاره سپارل کېږي. داسې ښکاري چې د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت او دغه راز د سیمه ییزو حکومتونو خپلواکه اداره د قانوني او بالفعل دندو تر منځ واټن شته دی. د اقتصاد وزارت چې باید د پلان جوړولو بهیر مشري وکړي، د محدودې وړتیا له کبله، په ځانګړي ډول د تېرې لسیزې په لومړي کال کې، له صحنې لرې شوی او بل لامل یې د مرستندویانو دا خوښه ده چې د بودیجې او مرستو وېشلو لپاره له مالیې وزارت سره کار وکړي. اوس اړتیا لیدل کېږي چې یوه واحده اداره په ګوته شي، ترجیحا د اقتصاد وزارت، چې د پلان بهیر همغږی کړي او هم یې وڅاري. سره له دې، د مالیې وزارت د نورو عادي مالیو وزارتونو په پرتله ډېر پیاوړی دی. دا نه یوازې د عامه مالي چارو مدیریت کارونه پر مخ وړي، لکه بودیجه، عایدات، او د پیسو ورکړه، بلکې ملي پالیسیو او پروګرامونو مسئولیت هم لري. د سیمه ییزو حکومتونو خپلواکه اداره هم ورته ستونزه او ننګونه لري چې هغه سیمه ییز بهیرونه همغږي کړي چې نور وزارتونه هم په کې ښکېل دي. دې حالت د حکومت مختلفو ادارو کې ناڅرګندتیا رامنځته کړې، د اداري سیالیو لامل شوی او د تطبیق بهیر یې کمزوری کړی دی. د بهرنیو مرستندویانو له خوا تمویل شویو یو شمېر څېړنو موندلې چې له اندازې ډېر مرکزیت، په کابل کې د وزارتونو او ولایتو کې د ریاستونو د دندو او رولونو په اړه د وضاحت نشتوالی، او په ولایتو کې ناکافي وړتیا د اغېزناکه پلان جوړونې او سرچینو وېش بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي. ځکه نو په منځمهال کې باید ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ته د زده شویو درسونو او کارپوهانو د سپارښتنو په اساس بیا کتنه وشي[1].

درېیم جز ـ اجماع او مخالفتونه

د افغان حکومت او بهرنیو مرستندویانو ترمنځ اجماع رامنځته شوې چې کابل کې مرکزي حکومت باید د یو شمېر پرېکړو واک والیانو او ولایتو کې ریاستونو ته ورکړي. د واک دغه ډول لېږد ته د افغانستان په اساسي قانون کې هم اشاره شوې خو حقیقي بڼه یې لا نه ده غوره کړې.

افغان حکومت ټینګار کړی چې د شته واحد حکومتي جوړښت دننه د ځینو مشخصو خدمتونو واک ولېږدوي او په دې تړاو، د ځایي حکومتونو خپلواکه اداره او د مالیې وزارت تخنیکي بهیر پر مخ وړی دی. د لېږد یا غیرمرکزیت یوه کاري ډله تعین شوې چې د لېږد بهیر مهم پړاوونه په ګوته کړي او له مختلفو ښکېلو غاړو سره سلا مشورې وکړي. په دې وروستیو کې د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ځینې اداري دندې د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي له لارې واضح شوې دي، او له راتلونکې د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسي څخه هم همدا تمه کېږي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې ترڅایه د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت، اړوند وزارتونو، ولایت کې ریاستونو، ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو او مستوفیتونو دندې او رولونه واضح کوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي پر بنسټ، والیان به په ترتیب سره ولایتي پلانونه او د ولایتي پراختیا کمېټه او د عامه مالي چارو مدیریت کمېټې له خوا وړاندې شوې بودیجه منظوروي. د ولایتي پراختیا کمېټه به د مختلفو

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳-۳۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاستونو او ښکېلو غاړو ترمنځ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر همغږی کوي، په داسې حال کې چې مستوفیتونه او ولایت کې د اقتصاد ریاستونه به د ولایتي بودیجې او پلان بهیرونه همغږي کوي. د مالیې او اقتصاد وزارتونه به ولایتي پلان او بودیجې وړاندیزونو ته د بودیجې جوړښت سره سمون ورکوي. وزارتونه به بیا د سکتورونو د اعظمي کچې بودیجې په پام کې نیولو سره ملي پروژو لپاره سرچینې په ګوته کوي او بودیجه به ولایتي ریاست ته سپاري. د بودیجې کمېټه به د ولایتي بودیجې ابتدایي اعظمي کچه ټاکي. وروسته به ولایتي ریاستونه په کابل کې د اړوندو وزارتونو د غوښتنې پر اساس خپلې بودیجې جوړوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی پر اساس، ولایتي ریاستونه به د خپلو بودیجو وړاندیزونه د ولایتي پراختیا پلان پر اساس جوړوي. ولایتي شورا مشورتي رول لري. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی په نظر کې لري چې د مالیې وزارت به په هر ولایت کې یوه ولایتي د مالي چارو د مدیریت کمېټه جوړوي چې د اړوندو وزارتونو او د هغوی ولایتي ریاستونو ترمنځ اړیکې ټینګې او همغږي رامنځته کړي. دغه پالیسي پر بهرنیو مرستندویانو غږ کوي چې د تخنیکي مرستو او ځایي حکومتولی پروګرامو ته د بودیجې ورکولو له لارې د ولایتي بودیجې بهیر ملاتړ وکړي. والیانو او ریاستونو ته د ځینو مشخصو پرېکړو واک پر ورکولو د ټولیزې اجماع سربېره، دغه واکونه او ورسره میکانیزمونه یې تر اوسه په واضح ډول تشریح شوي نه دي. په ډېرو مواردو کې، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسیی د نورو اړوندو قوانینو او پالیسیو جوړېدو ته انتظار ویستلی، چې د تطبیق بهیر پر وړاندې خنډ جوړوي.

د مرکزي او ولایتي ادارو د واکونو ترمنځ د بیلتون یوه واضحه کرښه مهمه ده. که دغه ډول ستونزو ته پام و نه شي، نو ډېرې ښې هڅې او بهیرونه به بې اغېزې وي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي یو مهم سند دی، خو دا لا بشپړ نه دی، د تطبیق بهیر یې په اړوندو وزارتونو او ولایتي ریاستونو کې له اړوندو سمونونو سره تړلی دی. په تېره لسیزه کې سیاستونو د پلان او بودیجې بهیرونه اغېزمن کړي دي. دا چاره په ولایتو کې د لوړپوړو ګومارنو په بهیر کې جوته ده. په ځانګړې ډول والیانو ولایتي ادارې ډېرې اغېزمنې کړې دي. د کرزي حکومت والیان او نور جګپوړي ولایتي چارواکي تر ډېره د سیاسي ملاحظو چې په کې له اغېزمنو سیاستوالو او سیاسي ګوندونو سره د دوی اړیکې شاملې وې، پر اساس ګومارل.

ډېرو والیانو د پلان او بودیجې پېچلتیاوو مدیریت کولو او له شته ځایي وړتیاوو څخه د ګټې اخیستنې لپاره تخنیکي وړتیا او د مشرۍ مهارتونه نه لرل. ځکه نو د همغږۍ، باور، وړتیا او ژمنتیا په برخو کې ستونزې پیدا شوې. په ډېرو ولایتو کې د مرکزي حکومت او ولایتي مشرتابه ترمنځ د باور کمي په اغېزناکه توګه د ځایي مالي لومړیتوبونو په ښه کولو بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي.

د وړتیا نشتوالی یوه غلطونکې اصطلاح ده چې مختلف لوبغاړي یې ډېر کله په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی د تشریح کولو لپاره کاروي. د مهارتونو کمي ته د وړتیا نشتوالي نوم ورکول د یوه ریاست د وړتیا نور اړخونه لکه کارکونکي، اساسي قوانین او بنستونه له پامه غورځوي. په ولایتي او ولسوالیو کچو د حکومت ریاستونه او دغه راز بنسټیز قوانین شتون لري، سره له دې چې ځینې یې ډېر پخواني دي، ځکه نو په سیمه ییزه کچه د وړتیا یو بنسټیز واحد موجود دی (داسې نه ده چې ګنې هېڅ راز وړتیا نشته) خو د ولایتي ریاست وړتیا محدوده ده، او دوی په اغېزناکه توګه د خپلو بودیجو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

چمتو کولو او پروژو پلي کولو کې شــاته پاتې دي. د حکومت د خدمتونو وړاندې کولو وړتيا له يوه ولايته تر بل ولايته توپير لري.[۱]

په عمومي ډول، ولايتي رياستونه کمزوري او پاشلي دي. د ۲۰۰۱ م کال له وروستيو راهيسې، حکومت او مرســتندويانو تر ډېره په کابل کې د وزارتونو او رياســتونو د وړتيا پر لوړولو پام راغونډ کړی دی. څکه نو د وړتيا لوړولو يو ناانډوله پروګرام پلی شــوی دی. په داســې حال کې چې نوې د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي تر ځايه د مختلفو ولايتي ادارو او رياستونو دندې په ګوته کوي، خو په غيرمرکزي کچه د وړتيا لوړولو ضرورت ته کمه توجه کوي.

حکومت بايد د ولايتي پلان او بوديجې جوړولو د بهترۍ سمونونو د تطبيق سره موازي د وړتيا لوړولو پروګرامونه هم پلي کړي. د ولايتي رياستونو پر جوړښت د نوې ولايتي بوديجې جوړولو پاليسی عواقب په پاليســی کې نه دي شــامل شــوي. بدلونونه او د شــته رياســتونو او چارواکو د کار لايحې په جوړښــت کې ځاي شــوي دي. د ملکي خدمتونو کمېسـون په مختلفو رياسـتونو کې د وړتيا لوړولو بهير همغږي کولو کې مهم رول لوبولی شي. درې برخې په ځانګړې ډول بېړني پام ته اړتيا لري. لومړی، د بوديجې جنتري بايد بدله شــي، چې ولايتي رياســتونه او د ولايت پراختيا کمېټه د خپلو پلانونو جوړولو فرصــت ترلاســه او له ولايتي بوديجې سره يې يوځای کړي. دوهم، د رياستونو جوړښــت ته بايد بياکتنه وشي ترڅو دوی وکولی شي په متواتر ډول د خپلو پلانونو او بوديجو جوړولو لپاره چارواکي وګوماري. دريم، د وړتيا لوړولو يو هراړخيز پروګرام بايد پيل شي.

څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی

حکومت په ولايتي کچه د ځواب ورکونې ودې او اداري کولو چاره له پامه غورځولې ده. په ځانګړې ډول، حکومت د ډيزاين په چارو کې کورنۍ او بهرنۍ ځواب ورکونې، د ســرچينو وېش او تطبيق بهير د پياوړي کولو لپاره د ميکانيزمونو جوړولو ته کافي پام نه دی کړی. د څار او ارزونې سـتري اداری (SAO) پام تر ډېره د مرکزي حکومت د حسـابونو پر پلټلو او ارزولو راغونډ دی. څکه نو ولايتي ځواب ورکونې ته نه پام د حکومتي مامورينو ترمنځ د بې تفاوتۍ کلتور پيدا کړی دی. دغه حالت په بهيرونو کې د خلکو کمزوري ګډون، چې کولی شــي له ولايتي لوبغاړو او چارواکو ځواب وغواړي، لا خراب کړی دی. له بلې خوا، د ټيټې کچې په لور ځواب ورکونه کمزورې ده. تر ننه، ټاکل شوې ولايتي شـوراګانې مشورتي رول لري. په دې تړاو، اجرايوي څانګې ښايي په هدفي ډول د پروژو تطبيق يا بوديجې اجرا چارو څار لپاره ډېره لېوالتيا نه وي لرلې. شـواهد ښـيي چې د پلان او بوديجې جوړولو بهيرونو کې د خلکو ګډون ځواب ورکونه زياتولی شــي. د ملي پيوسـتون پروګرام لاندې ټاکل شوې پراختيايي شوراګانې د ولسوالۍ د پراختيا شورا يې ښـه مثال دی، څکه دوی ځواب ورکونکي او باوري اداري دي. د دغه پروګرام له مخې د بوديجې ضــايع کېدو يا بې ځايه لګېدو هېڅ رپوټ نه دی ورکړل شــوی، او خلک د ځايي پروژو په پلان، تطبيق او اجرا کې ګډون کوي. د ملي پيوســتون پروګرام په برياليتوب کې دوو ميکانيزمونو مهم رول لوبولی دی. لومړی، افغان حکومت له بهرنيو مرستندويانو سره په سلا د ټولنيزو او ځايي پروژو د ډيزاين، څار او پلي کولو لپاره واضحه رولونه او

---

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندې وټاکلې. دوهم، خلکو په دغه بهير کې او له مختلفو لوبغاړو او چارواکو څخه په ځواب غوښتنه کې يې په پوره ډول ګډون وکړ.[1]

واليان ولسمشر تعقيبوي. دوی ولايتي شوراګانو ته ځواب نه ورکوي. که څه هم کابل کې حکومت پوهېږي چې واليان ولسمشر تعقيبوي، خو پارلمان استدلال کوي چې د واليانو ولسمشر ته ځواب ورکونه ډېموکراتيکه ځواب ورکونه او ټاکل شوی اداری لکه ولايتي شوراګانې او پارلمان کمزوری کوي. د تيوري له مخې، واليان بايد د ځايي حکومتولۍ خپلواکه ادارې مشر ته رپوټ ورکړي چې دی بيا ولسمشر ته رپوټ ورکوي، خو ځينې واليان ان ځانونه ولسمشر ته هم ځواب ورکونکي نه بولي، نو د ځايي حکومتولۍ خپلواکه ادارې ته به ځانونه ولې ځواب ورکونکي وګڼي؟، دې چارې ته هم پام شوی چې کله سرچينې ولايتي کچې ته ورسول شي او که د ځواب ورکونې ميکانيزمونه پياوړي نه شي، نو په خزانه کې به د قانوني او غيرقانوني پيسو ورکړې تناسب زيات شي او له لوبغاړو يا چارواکو ځواب نه غوښتل کېږي. ځکه نو د بوديجې بهير غيرمرکزي کول بنسايي اداري فساد او د سرچينو ضايع کېدل زيات کړي. د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي واليانو ته فرصت ورکوي چې د ولايتي پروژو د پلي کېدو بهير وڅاري. خو د ټاکلو شويو ولايتي شوراګانو د څار رول په واضح ډول نه دی تشريح شوی. کله چې واليان د حکومت د اجرايوي څانګې استازيتوب کوي، نو مهمه ده چې واضحه شي ايا ولايتي شوراګانې هم د واليانو کار څارلی شي که نه، که واليان د ولايتي پلان او بوديجې جوړولو کار مشري کوي، نو په عمل کې بايد ولايتي شوراګانې د واليانو او ولايتي رياستونو کار وڅاري. دغه ډول څار هغه مهال لا مهم دی چې واليانو ته په بوديجه کې لا زيات واک ورکړل شي. ځکه نو، د غيرمرکزي پلان او بوديجې جوړولو لپاره د ځواب ورکونې زياتول او پياوړي کول هم مهم دي. نوې پاليسي دا له پامه غورځوي چې د څار او ارزونې ستره اداره بايد څه ډول ولايتي پلان جوړونه وڅاري. د ولايتي شوراګانو د څار رول لا تر اوسه په واضح ډول نه دی تشريح شوی. ځکه نو دغه برخې سملاسي خو په احتياط، پام ته اړتيا لري. مهمه ده چې سمونونه په تدريجي ډول پلي شي چې له اندازې زيات مرکزيت، تنې اداري دندې، محدودې وړتيا او د ځواب ورکونې کمي ستونزې حل کړي[2].

---

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ ـ۳۷)
[2] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ـ ۳۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایــله

افغانستان چې د نړۍ له مرکزواکو دولتونو څخه ګڼل کيږي، ډيرې پرېکړې او صلاحيتونه يې د مرکزي حکومت سره دي، تر اوسه پورې په سيمه ييزه حکومتولۍ کې لکه څنګه چې ضرورت دی هغسې متوازنه اقتصادي او سياسي پرمختيا نده رامنځته شوې. خو بيا هم په تېره يوه لسيزه کې دولت وکولای شول، چې د اړوندو وزارتونو په شمول د مرکزي دولت بنسټونه يو څه اندازه پياوړي کړي. له همدې امله د متوازنې پرمختيا هدف د تحقق لپاره د سيمه ييزې حکومتولۍ په برخه کې د يوې ټوليزې پاليسۍ طرحه اړينه چاره ګڼل کېږي، چې بايد رامنځته شي.

همدارنګه په سيمه ييزه حکومتولۍ کې متوازنه پرمختيا په دي درېو برخو کې پرمختګ ته اړتيا لري: د امنيت ټينګښت، د قانون حاکميت او متوازنه اقتصادي پرمختيا. دغه درې برخې له يو بل سره خپل منځي اړيکې لري. د امنيت ټينګښت د هېواد په ټولو ولسواليو کې د افغان امنيتي ځواکونو په شتوالي پورې تړلی دی. متوازنه پرمختيا د قانون حاکميت ته اړتيا لري. په اسلامي فقه کې د عدالت ټينګښت د يو دولت د تشکيل بنسټ جوړوي او افغان عالمان د اسلامي فقهي د عملي کيدو بېلګې او د هغې د درناوي اوږده مخينه لري. خو زموږ تاريخ وايي، چې په تېرکې داسې پړاوونه هم ول، چې عدالت په کې په سمه توګه نه ؤ پلی شوی. د دغو پړاونو د تشکيل لاملونه د بهرنيانو يرغلوونه او کورنۍ جګړې وې، چې د دولتونو د ټوټه کيدو لامل شوي وو.

بايد داسې يو اقتصادي مډل رامنځته شي، چې پر بنسټ يې سيمه ييزه اقتصادی ستراتيژيو او بنسټونو ته ډېره ترجيح يکې ورکول شوې وي. همدارنګه څرنګه چې په دولت کې اصلاحات رامنځ ته کېدل د وخت او ټکنالوژۍ د غوښتو سره ضرورت دي، په سيمه ييزه کچه هم د پراخو اصلاحاتو رامنځته کېدو ته ضرورت دی، په سيمه ييزه کچه د دغو اصلاحاتو عملي کيدل به په افغانستان کې متوازنې ، رښې او خوندي پرمختيا ته زمينه برابره کړي.

همدارنګه د ولايت په کچه د مهمو ادارو واحدونو په توګه د حکومتولۍ په برخه کې موږ تر اوسه له څو ستونزو سره مخ يوو:

- زموږ ولايتونه په اوسني شکل کې خپلواک حکمي شخصيت نه لري. والي د ولسمشر ځانګړی استازی ګڼل کيږي او هر ريس د يو وزير ځانګړی استازی. امنيه قوماندانی هم په مستقيمه توګه له کورنيو چارو وزارت سره په اړيکه کې ده.
- د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې د حکم پر بنسټ سيمه ييزه اداره ولايت دی، خو اوسنۍ سيمه ييزه اداره د نفوس او موجود جغرافيايي ترکيب سره نه شي کولی خپلو دندو او مسووليتونو ته د ښې حکومتولۍ د تامين او وګړيو ته د اسانتياو او خدمتونو برابرولو ته رسيدګي وکړي.
- د بودجې په برخه کې هم ولايت يو خپلواک بودجوي واحد نه دی، پر دې بنسټ د هر ولايت هره سکتوري برخه په کابل کې د اړوند وزارت پورې اړه لري. په بودجوي منابعو څارنه او کنټرول او د ولايتونو د لګښت ډول فوق العاده کمزوری دی. پر دې سربېره زياتره ولايتونه د کال په دويمه او دريمه ربعه کې خپله بودجه لاسته راوړي. په همدې دليل په ولايتونو کې د بودجوي موثريت اندازه کله هم دې کچې ته نه رسيږي چې د ډاډ او رضايت وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په بېلابېلو ولايتونو کې شکايت دی چې دولتي پوستونه عموماً په بېلابېلو شکلونو په انحصار کې نيول شوي دي. د بېلابېلو ولسواليو تر منځ د منابعو په وېش کې زياتې ستونزې او شکايتونه وجود لري. دا نه همغږي او نه توازن د ولايتونو او ولسواليو په اداري کچو د دې لامل شوی چې د حکومت اغېز سخت کمزوی شوی او د سيمو په کچه يې اقتدار کم شي.
- د مالي منابعو او د بېلابېلو ولايتونو تر منځ لګښتونو کې د ناانډولي ستونزه د محلي حکومتولۍ په نظام کې له عمده کمیو څخه ده، هر ولايت بې له دې چې له بل ولايت څخه خبر شي، تصور کوي چې کابل د مرکز په توګه له مختلفو ولايتونو سره په اړيکه کې تبعيضي ليدلوری او چلند لري. بل عمومي تصور دا هم دی چې کابل د ټولو ولايتونو په پرتله له تبعيضي ليدلوري چلند کوي او د هغوی د ستونزو او اړتياو په نسبت بې توجه دی.
- د ولايت او ښاروالیو د دندو تر منځ د روښانه تفکيک نه شتون هم جدي ستونزه ده. فعلاً دادواړه بنسټونه انتصابي وو او اغلب د خپلو دندو او واکونو د ټاکلو لپاره له جدي کشمکشونو سره مخ دي .لکه عامه ذهنيت دادی چې دولتي املاک په ښارونو کې عموماً د فساد يوه وسيله ده، څو هغه سرچينې چې له هغو څخه وکولی شي د دولت د اقتدار د حقوقي بنسټ په توګه ګټه وکړي او يا د دولت ډېرې اداري او مالي ستونزې حل کړي.

د پورتنيو ستونزو د حل لپاره دولت بايد د ولايت، ولسوالي او ښاروالي د اداري صلاحيتونو حدود په شفاف او روښانه ډول تعريف شي او حکمي شخصيت او قانوني دندې يې مشخصې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

- د ښاریتوب ممکنه ستونزو ته په پام سره، د ولایتي پلان جوړوني ښاري اړخونه باید په ښه ډول په ملي پلانونو کې شامل شي.
- د مالیې او اقتصاد وزارتونه باید په بهیرونو کې د لا نور وضاحت راوستلو له لارې په ملي پلان او بودیجه کې د ولایتي پلانونو او بودیجو یوځای کولو لپاره یو څرګند میکانیزم جوړ کړي.
- د ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو او د ولایت د پراختیا کمېټې رولونه او دندې باید په واضح ډول تشریح شي.
- داسې ستراتېژیانې باید پیل شي چې د ښکېلو غاړو ترمنځ اجماع او همکارۍ پیاوړې کړي.
- د تدارکاتو بهیر کې د بودیجې جنترۍ، بودیجې محکمو، مالي چارو قوانینو او بیوروکراسیو په تړاو باید د عامه مالي چارو او لګښتونو مدیریت او د تدارکاتو قانون کې د سمونونو وړاندیز په موخه باید یوه قانوني بیا کتنه ترسره شي.
- د ښکېلو غاړو د رولونو او دندو او په کابل او ولایتو کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر د همغږۍ میکانیزمنو په ګوته کول
- د سیمه ییزې ځواب ورکوني بهیر ښه کول
- د ښار او ارزوني ستري ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني څار باید زیات کړای شي.
- د مالي چارو رونوالی باید د ولایتي بودیجوي احصایو د خپرولو له لارې پیاوړی شي.
- د پارلمان غړي باید د روزنې او پارلمان لپاره د بودیجې له کارپوهانو جوړ یوه واحد له لارې د ملي او ولایتي بودیجې د پارلماني څار په اړه باخبره وسائل شي.
- د مرکزي او ولایتي ریاستونو د پلټنې او ارزونې رپوټونه باید په دوامداره توګه او عام فهمه ډول خپاره شي.
- د څارنې او ارزونې ستري ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني څار باید زیات کړای شي.
- د هرې سیمه ییزې ادارې دمسؤلیتونو د مشخصولو په موخه د اړتیا وړ قوانینو طرحه کول
- د قانون حاکمیت او د فساد سره د مبارزې عالي شورا تر سیوري لاندې د سیمه ییزې حکومتولۍ د یوې کمیټې رامنځته کول
- د ولایتونو او ولسوالیو د پولو د تشخیص په اړه د ملی مشورې بهیر رامنځ ته کول
- په هره اړوند زون کې د پروژو د پراختیا او تطبیق په موخه د اوو زونونو پرمختیایي ادارو رامنځته کول
- د تشویقي مالي مرستې، اضافه کارۍ او سیمه ییزه ادارو ته د عوایدو دزیاتولو اجازې ورکولو په شمول د سیمه ییزه مالي اصلاحاتو تطبیق
- د افغانستان په هره ولسوالۍ کې د حکومت له ستون څخه د ډاډ په موخه د یوې سیمه ییزې رغنیزې پروژې رامنځ ته کول
- د یوې سیمه ییزې بشري سرچینې د پراختیایي پروګرام رامنځ ته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځليکونه (Reference)

١. بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (١٣٩٥ل). په افغانســـتان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهير غير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان
٢. ثاقب، نقيب الله . (١٣٩٧ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ
٣. ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضـرت . (١٣٩٨ ل) . د سـيمه ييزو حکومتونو مديريت. جلال آباد، مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ
٤. جنسين، اريک . (٢٠١٣م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، لومړی چاپ. کابل ـ افغانستان
٥. ځرګند، نور علي . (١٣٩٥ل) . د ســـيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ
٦. د افغانستان اساسي قانون ، (١٣٨٢ل)
٧. د افغانسـتان اسـلامي جمهوريت. (١٣٩٧ ل). دسيمه ييزو ارګانونو د اصـلاحاتو تګلاره، د سـيمه ييزو ارګانونو خپلواکه اداره
٨. د افغانستان اسلامي جمهوريت. د امنيت، حکومتداری، اقتصادي ودې، او فقر په ضد د افغانستان انکشافي ستراتيژي، (١٣٨٧ـ١٣٩١ل)
٩. د افغلانستان د څېړني او ارزوني اداره(AREU)، (١٣٩۴ ل) ، د الف نه تر يا د افغانستان لپاره مرستندوی لارښود، ديارلسمه ګڼه، کابل ـ افغانستان
١٠. د ګلاس ســـالت مارش و ابهيلاش مدهی . (١٣٨٧) ه ش . حکومتداری محلی در افغانســـتان، ترجمه: عارف عمار، AREU واحد تحقيق و ارزيابی افغانستان، کابل ـ افغانستان
١١. رومينا ، ابراهيم . (١٣٩٥ل) . تحقيق در رابطه: (تاثير تخصص گرايی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شورای اسلامی شهر ايران)، http://georesearch.ir/article-١-٤٠-fa.pdf
١٢. نجات ، آريا ، (١٣٩٣ل)، په افغانســـتان کي حکومتولی ته يوه کتنه، ژباړه : خادم احمد حقيقي، AREU، کابل ـ افغانستان
١٣. نجات، آريا .(١٣٩٥ل) . په افغانستان کي سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ
١٤. نيکســن ، هميش .(١٣٨٧ل). په افغانســتان کي ســيمه ييزه حکومت جوړونه، ژباړه : امان الله اتل.(AREU) د افغانستان د څېړني او ارزوني اداره، کابل ـ افغانستان
١٥. همدرد ، نيازمحمد .(١٣٩٦ل) . محلي اداره، جلال آباد: يار خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ
١٦. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (١٣٩٨ل)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library